

NOISE

Wydawca / Leidėjas:
Instytut Polski w Wilnie
/ Lenkijos institutas Vilniuje

Pomysłodawca i redaktor / Iniciatorius ir redaktorius:
Marcin Łapczyński

Autorzy / Autoriai:
Simonas Jazavita
Dominik Wilczewski

Konsultacja naukowa / Mokslinis konsultantas:
dr Paweł Libera

Tłumacze / Vertėjai:
Anna Pilarczyk-Palaitis
Kazys Uscila

Redakcja tekstu w języku litewskim / Tekstų lietuvių kalba redagavimas:
Ieva Puluikienė

Projekt graficzny / Dizainas:
Gulnara Galiachmetova, UAB ARTPRINT

Edycja zdjęć / Vaizdų paruošimas spaudai:
Daniel Samulevič, UAB ARTPRINT

Źródła ilustracji / Iliustracijų šaltiniai:
Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP
/ Lenkijos užsienio reikalų ministerijos archyvas
Narodowe Archiwum Cyfrowe
/ Nacionalinis skaitmeninis archyvas
Centralne Litewskie Archiwum Państwowe
/ Lietuvos centrinis valstybės archyvas
POLONA
EPAVELDAS.LT
Ośrodek KARTA
Archiwum Akt Nowych
/ Lenkijos naujųjų aktų archyvas

Publikacja ma charakter niekomercyjny i nie jest przeznaczona na sprzedaż.
Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za treść publikacji oraz ewentualne błędy.
Publikacija nėra komercinio pobūdžio ir neskirta pardavimui.
Leidėjas neatsako už publikacijos turinį ir galimas klaidas.

© Instytut Polski w Wilnie / Lenkijos institutas Vilniuje, 2018
ISBN 978-609-95108-3-5

Najciemniejsza noc
jest tuż przed świtem

*Tamsiausia
naktis būna
prieš aušrą*

80. ROCZNICA
NAWIĄZANIA STOSUNKÓW
DYPLOMATYCZNYCH
POMIĘDZY POLSKĄ A LITWĄ

80 METŲ NUO LENKIJOS
IR LIETUVOS DIPLOMATINIŲ
SANTYKIŲ UŽMEZGIMO

WILNO / VILNIUS 2018

Szanowni Państwo,

w 2018 roku Polska i Litwa świętują 100. rocznicę odzyskania długo wyczekiwanej Niepodległości oraz 80. rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych. To dobry moment, by z dystansem, bez zbędnych emocji, spojrzeć w przeszłość i podjąć się podsumowania prowadzonej przez oba Państwa polityki zagranicznej w pierwszych latach wolności.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to czas dynamicznych zmian, trudnych warunków międzynarodowych, ale także wewnętrznych. To okres dynamicznych reform i odbudowywania wyniszczonych przez zaborców Państw. To nieustanne ścieranie się różnych idei, koncepcji, także tych dotyczących przyszłości polsko-litewskich relacji. To, wreszcie, kształtowanie się nowoczesnej dyplomacji Polski i Litwy, która już w 1919 roku podjęła rozmowy o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych. Niestety, bez rezultatów... Okres ten, nie bez powodów, na długo stał się kością niezgody między Polakami a Litwinami. Piłsudski, Żeligowski, Smetona, spór o Wilno i Wileńszczyznę, na długo zamknęły możliwość porozumienia i nawiązania partnerskich stosunków między obiema narodami. Dwadzieścia długich lat między Polską a Litwą obecny był mur, trwała swoista „zimna wojna”. Stosunki polsko-litewskie *de facto* nie istniały, ale co raz to było o nich głośno...

Nawiązując do obu rocznic, oddajemy w Państwa ręce publikację pt. „1938”. Jej łamy oddaliśmy przedstawicielom młodego pokolenia historyków i politologów z obu krajów – Simonasowi Jazavicie oraz Dominikowi Wilczewskiemu z nadzieją, że w przystępny sposób opowiedzą oni czytelnikom o kulisach i najważniejszych momentach w polsko-litewskich stosunkach – tych nieoficjalnych a później tych dyplomatycznych w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Opowiedzą oni o tym gorącym okresie bez zbędnych emocji i stereotypów. Ich opowieść wzbogacają niezwykle interesujące zdjęcia i materiały archiwalne, za które dziękujemy polskiemu i litewskiemu archiwom. Proszę pamiętać, że nie jest to publikacja naukowa i nie obejmuje ona całości tych skomplikowanych relacji. Daje ona natomiast pole do dalszych poszukiwań i odkrywania tej fascynującej historii.

Mamy nadzieję, że spotka się ona z Państwa uznaniem.

Marcin Łapczyński

Dyrektor Instytutu Polskiego w Wilnie

Gerbiemieji,

2018 metais Lenkija ir Lietuva švenčia ilgai lauktos nepriklausomybės atgavimo 100-metį ir 80-ąsias diplomatinių santykių užmezgimo metines. Tai tinkamas laikas per atstumą, be nereikalingų emocijų pažvelgti į praeitį ir apibendrinti pirmaisiais laisvės metais abiejų šalių vykdytą politiką.

Tarpukario dvidešimtmetis – tai dinamiškų pokyčių, sudėtingų tarptautinių ir vidinių sąlygų laikas. Dinamiškų reformų ir po padalijimų nustekentų šalių atstatymo laikotarpis. Tai nuolatinės grumtynės dėl skirtingų idėjų ir koncepcijų, taip pat dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių ateities. Galiausiai tai ir šiuolaikinės Lenkijos ir Lietuvos diplomatijos, 1919 metais prabilusios apie diplomatinių santykių užmezgimą (deja, anuomet be rezultatų), gimimas ir raida. Šis laikotarpis ne be priežasčių tapo lenkų ir lietuvių nesantaikos obuoliu. Piłsudskis, Żeligowski, Smetona, ginčas dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto ilgam užkirto kelią abiejų tautų tarpusavio supratimui ir partneriškiems santykiams. Du ilgus dešimtmečius Lenkiją ir Lietuvą skyrė praraja, vyko savotiškas „šaltasis karas“. Santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos *de facto* nebuvo, tačiau kartkartėmis apie juos buvo prabylama tikrai garsiai...

Minint abi šias sukaktis, atiduodame į jūsų rankas leidinį „1938“. Jame rasite abiejų šalių jaunosios kartos istorikų ir politologų – Simono Jazavito ir Dominiko Wilczewskio tekstus. Jie paprastai ir prieinamai pristato skaitytojams svarbiausius XX a. trečio ir ketvirto dešimtmečio lenkų–lietuvių iš pradžių neoficialių, o vėliau diplomatinių santykių užkulius. Pasakoja apie tą karštą laikotarpį be nereikalingų emocijų ir stereotipų. Pasakojimą papildo nepaprastai įdomios nuotraukos ir archyvinė medžiaga – už jas dėkojame Lenkijos ir Lietuvos archyvams. Nederėtų pamiršti, kad tai nėra mokslinė publikacija, apimanti šių sudėtingų santykių visumą. Leidinys atveria kelius tolesniems šios stebinančios istorijos tyrimams ir atradimams.

Tikimės, ji sulauks palankaus jūsų vertinimo.

Marcin Łapczyński

Lenkijos instituto Vilniuje direktorius

Dominik Wilczewski	6
„ŻYJEMY ŻYCIEM ODRĘBNYM, ODDZIELENI SZTUCZNYM PARAWANEM, PRZESZKODĄ, ZBUDOWANĄ ZE ZŁEJ WOLI, MUREM CHIŃSKIM.”	
PRZED ULTIMATUM	8
Litwin i Mazur bracia są... ..	8
Wojna nie wojna	14
Misje ostatniej szansy	22
Misja Tadeusza Katelbacha	24
Nierozsądne i niebezpieczne	28
INCYDENT I ULTIMATUM	34
Strzały na granicy	34
Bez warunków wstępnych	38
Gorączka prasowa	42
Wodzu, prowadź na Kowno!	46
Przyjęcie ultimatum	48
PO ULTIMATUM	56
Od nieufności do odwilży	56
Niezrealizowany sojusz	76
Simonas Jazavita	88
„NAJCIEMNIEJSZA NOC JEST TUŻ PRZED ŚWITEM”: PRZEJAWY OCIEPLENIA W RELACJACH LITEWSKO-POLSKICH W LATACH 1934–1939.	
Rok 1934. Nowy kurs i początek nieformalnych negocjacji	92
Jakie alternatywy miała Litwa? Czy Warszawa mogła wydawać się lepszą opcją niż Moskwa?	96
Zmiana poglądów na temat Polski – dlaczego ocena Polski zaczyna łagodnieć?	100
Stosunki z Polską po śmierci Józefa Piłsudskiego	102
Próby przełomu	108
Nowe wiatry w armii i zmiana głównego źródła zagrożenia	112
Polskie ultimatum z 1938 r. – przymusowy związek czy konieczny dyktat?	114
Sytuacja po konferencji w Monachium	128
Rozwój relacji po przybyciu Jurgisa Šaulysa do Warszawy	132
Stosunki w okresie pomiędzy utratą Kłajpedy a początkiem II wojny światowej. Dowódca Sił Zbrojnych Litwy w Warszawie	136
Zamiast epilogu – rozmowa Šaulysa i Mościckiego w Szwajcarii	148
BIOGRAFIE	154
O AUTORACH	178
BIBLIOGRAFIA	182

Dominik Wilczewski	6
„GYVENAME ATSKIRĄ GYVENIMĄ, ATSKIRTI DIRBTINE UŽDANGA, KLIŪTIMI, PIKTA VALIA PASTATYTA KINŲ SIENA.“	
ULTIMATUMO AKIVAIZDOJE	9
Lietuvis ir mozūras yra broliai... ..	9
Karas ne karas	15
Paskutinio šanso misijos	23
Tadeuszo Katelbacho misija	25
Neišmintingas ir pavojingas	29
INCIDENTAS IR ULTIMATUMAS	35
Šūviai prie sienos	35
Be išankstinių sąlygų	39
Spaudos karštinė	45
Vade, vesk į Kauną!	47
Ultimatumo priėmimas	49
PO ULTIMATUMO	57
Nuo nepasitikėjimo į atlydį	57
Neįgyvendinta sąjunga	77
Simonas Jazavita	88
„TAMSIAUSIA NAKTIS BŪNA PRIEŠ AUŠRĄ“: LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIŲ ŠILTĖJIMO ŽENKLAI 1934–1939 M.	
1934 m. – naujas kursas ir neformalių derybų pradžia	93
Kokias alternatyvas matė Lietuva? Ar Varšuva galėjo būti geriau nei Maskva?	99
Požiūrio į Lenkiją pokyčiai – kodėl jis pradeda švelnėti?	101
Lietuvos santykiai su Lenkija po Józefo Piłsudskio mirties	103
Proveržių bandymai	109
Nauji vėjai kariuomenėje ir pagrindinės grėsmės šaltinio pasikeitimas	113
1938 m. ultimatumas – santykiai per prievartą ar būtinybės diktatas?	115
Padėtis po Miuncheno suvažiavimo	129
Santykių plėtotė į Varšuvą atvykus Jurgiui Šauliui	133
Santykiai laikotarpiu tarp Klaipėdos praradimo ir Antrojo pasaulinio karo pradžios. Lietuvos kariuomenės vadas Varšuvoje	137
Vietoj epilogu – Šaulio ir Mościckio pokalbis Šveicarijoje	147
BIOGRAFIJOS	154
APIE AUTORIUŠ	178
BIBLIOGRAFIJA	182

Granica polsko-litewska
[Ośrodek KARTA]

Lenkijos-Lietuvos siena
[Centras KARTA]

„Żyjemy życiem odrębnym,
oddzieleni sztucznym parawanem,
przeszkodą, zbudowaną ze złej woli,
murem chińskim.”

„GYVENAME
ATSKIRĄ GYVENIMĄ,
ATSKIRTI DIRBTINE
UŽDANGA, KLIŪTIMI,
PIKTA VALIA PASTATYTA
KINŲ SIENA.”

Dominik Wilczewski

Uniwersytet w Białymstoku
Przegląd Bałtycki /

Balstogės universitetas
Przegląd Bałtycki

PRZED ULTIMATUM

Stosunki polsko-litewskie były specyficzne, bowiem *de facto* nie istniały, a jednak co raz było o nich głośno.

Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*,
Warszawa 2010

LITWIN I MAZUR BRACIA SĄ...

Z dzisiejszego punktu widzenia wydaje się, że konflikt polsko-litewski był nie do uniknięcia. Oba państwa aspirowały do tego samego terytorium, które ostatecznie stało się kością niezgody. Spór o Wilno i Wileńszczyznę na prawie 20 lat sparaliżował kontakty polsko-litewskie. Litwini także, obawiając się silniejszej i większej Polski odrzucali wszelkie koncepcje federacyjne. Obawiali się, że mała Litwa zostanie instrumentalnie potraktowana przez „większego brata” lub wręcz przez niego pochłonięta. Mimo to, w latach 1918–1920 podejmowane były wysiłki na rzecz uznania Litwy przez Polskę oraz nawiązania stosunków dyplomatycznych (uznanie *de facto* nastąpiło w trakcie wojny polsko-bolszewickiej). Rok 1920, czyli traktat litewsko-rosyjski z 12 lipca, a potem zajęcie Wilna przez oddziały dowodzone przez gen. Lucjana Żeligowskiego położyły ostateczny

kres wszelkim próbom zbliżenia dwóch niegdyś braterskich narodów. Polsko-litewska umowa suwalska z 7 października 1920 roku nie zdążyła faktycznie wejść w życie.

Przykładem na to, jak paradoksalny był to spór, jest fakt, że 9 października 1920 roku Wilno zajmowały wojska dywizji nazywającej się nie „polską”, a „litewsko-białoruską”, a efemeryczny organizm państwowy tamże proklamowany nazwany został „Litwą Środkową”. Nie powinno to dziwić, skoro ludzie stojący za tymi wydarzeniami, Józef Piłsudski i Lucjan Żeligowski wywodzili się ze starych

→
General dywizji
Lucjan Żeligowski.
1919–1923 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Divizijos generolas
Lucjanas Želigovskis.
1919–1923 m.
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

ULTIMATUMO AKIVAIZDOJE

Lenkų-lietuvių santykiai buvo specifiniai, nes *de facto* jie neegzistavo, o vis dėlto apie juos nuolat sklido garsas.

Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*,
Warszawa, 2010

LIETUVIS IR MOZŪRAS YRA BROLIAI...

Šiandienos požiūriu atrodo, kad lenkų ir lietuvių konfliktas buvo neišvengiamas. Abi valstybės pretendavo į tą pačią teritoriją ir tai galų gale tapo nesantaikos obuoliu. Ginčas dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto beveik dvidešimčiai metų paralyžavo lenkų ir lietuvių santykius. Lietuviai, baimindamiesi stipresnės ir didesnės Lenkijos, taip pat atmetinėjo visas federacines koncepcijas, nuogąstaudami, kad „didesnis brolis“ į mažą Lietuvą pažiūrės instrumentaliai ar ją tiesiog sugers. Nepaisant to, 1918–1920 m. imta stengtis, kad Lenkija pripažintų Lietuvą ir būtų užmegzti diplomatiniai santykiai (*de facto* pripažino vykstant lenkų-bolševikų karui). 1920 m. Lietuvos ir Rusijos liepos 12 d. sutartis, o paskui generolo Lucjano Żeligowskiego vadovaujamų dalinių įvykdytas Vilniaus užėmimas padarė galą visiems mėginimams suartinti kadaise broliškas tautas. Lenkų ir lietuvių 1920 m. spalio 7 d. Suvalkuose sudaryta sutartis faktiškai nespėjo įsigalioti.

Koks paradoksalus tai buvo ginčas, liudija faktas, kad 1920 m. spalio 9 d. Vilnių užėmė divizijos, kuri vadinta ne „lenkų“, o „lietuvių-baltarusių“, kariuomenės, ir ten pat proklamotas valstybinis organizmas pavadintas „Vidurio Lietuva“. Tai neturi stebinti, nes už tų įvykių stovėję žmonės, Józefas Piłsudskis ir Lucjanas Żeligovskis, buvo senų Lietuvos bajorų giminių palikuonys. Tarp atgimusių valstybės elito nestigo ir kitų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių: pirmuoju Respublikos prezidentu 1922 m. buvo išrinktas iš Žemaitijos kilęs Gabrielius Narutowiczius. Maždaug prieš ketverius su puse metų Lietuvos valstybės atgimimo aktą pasirašė jo tikras brolis Stanisławas.

Nepaisant istorinių ir kultūrinių lenkų-lietuvių ryšių, tarp abiejų valstybių ir tautų iškilo siena, kurioje nedaugelis kartais mėgino padaryti bent menką išlaužą.

→
Prezydent RP Gabriel
Narutowicz [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos Respublikos
prezidentas Gabrielius
Narutowiczius
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

litewskich rodów szlacheckich. W elicie odrodzonego państwa nie brakowało i innych obywateli dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pierwszym prezydentem Rzeczypospolitej w 1922 roku wybrany został pochodzący ze Żmudzi Gabriel Narutowicz. Ponad cztery i pół roku wcześniej podpis pod litewskim Aktem Odrodzenia Państwa złożył jego rodzony brat Stanisław.

Polsko-litewskie związki historyczne i kulturowe nie zapobiegły wyrośnięciu między oboma państwami i narodami muru, w którym nieliczni próbowali czasem zrobić chociaż drobny wyłom. W wydany w 1934 roku numerze „Wiadomości Literackich”, który poświęcony był Litwie, tak pisał jeden z nieoficjalnych emisariuszy polskich władz w Kownie, Władysław Mergel:

Przed kilkunastu laty na północno-wschodnich rubieżach dawnej Rzeczypospolitej powstało coś, co my nazywamy «granicą», a co dla nich jest tylko «linią demarkacyjną». Po obu stronach tej granicy powstały dwa państwa, dźwignięte do życia niepodległego wysiłkami i móżolem, krwią i znojem dwóch narodów, które wieki całe współżyły we wspólnym organizmie państwowym. Narody te są dziś poważnione i skłócone ze sobą. Piętnaście lat trwają już te dąsy. Piętnaście lat najważniejszych, bo pierwszych w życiu państwa, upłynęło, a my nawzajem o sobie nic nie wiemy: żyjemy życiem odrębnym, oddzieleni sztucznym parawanem, przeszkodą, zbudowaną ze złej woli, murem chińskim.

1934 m. išėjusiame „Wiadomości Literackie“ numeryje, skirtame Lietuvai, neoficialus lenkų emisaras Kaune Władysławas Mergelis rašė taip:

Członkowie misji
dyplomatycznej Litwy
w Polsce w 1919 r.
Pierwszy od prawej –
przewodniczący
misji Jurgis Šaulys,
późniejszy poseł
w Polsce w 1939 r.
[Litewskie Centralne
Archiwum Państwowe]

Lietuvos diplomatinės
misijos Lenkijoje
atstovai, 1919 m.
Pirmas iš dešinės –
misijos vadovas Jurgis
Šaulys, nuo 1939 m. –
pasiuntinys Lenkijoje
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

Prieš keliolika metų prie šiaurės rytinių buvusios Respublikos paribių atsirado kai kas, ką mes vadiname „siena“, ir kas jiems yra tik „demarkacijos linija“. Abipus tos sienos atsirado dvi valstybės, pašauktos nepriklausomam gyvenimui stengiantis ir vargstant, krauju ir sunkiu darbu dviejų tautų, kurios ištikus amžius gyveno drauge bendrame valstybės organizme. Tos tautos šiandien susipykusios ir susiginčijusios. Nesutarimai trunka jau penkiolika metų. Penkiolika pačių svarbiausių metų, nes pirmų valstybės gyvenime, praėjo, o mes vieni apie kitus nieko nežinome: gyvename atskirą gyvenimą, atskirti dirbtine uždanga, kliūtimi, pikta valia pastatyta kinų siena.

↓

Varšuva, 23.V.1919.

LIETUVOS MISIJA
LENKIJOSJE
№

Lietuvos Taikos Delegacijai Taryštinyje.

Aktyvaus 9.IV Varšuvon, aš, per-
neudodamas atitinkusia proge, buvau pa-
rašęs Jums apie savo atstovavimą Lenkijai.
Ar gerai laikas bus patikęs Jūs, neži-
kau, kaip mūšius, ar ir šitas laikas
patiks ir Jūsų rankas. Betgi rašau. Var-
šuvos siuntėiu ir vėlus dokumentus, dėl
mano buvimu čia atsitatusius.

Mano buvimas čia užtikrina Kėdau,
nebu mano buvimo norita. Bet negalėjau
ir nenorėjau aplėsti Varšuvos nepadaręs
vėdo ko ir netiesiogines vėdo. Neparaš-
koau, keizybė, neau, bet savo buvimu
esu vis dėlto įgirdėjęs, kad Jūs labai
nerimote / vėdai patenkintais, nes jū da-
vė nuoms užtikrinai medžiagos, kad
galėtume vėdai aiškiai nusikalgti savo

Lenkijos politika. Be jonių dvejojimų. Būdas
mano išpaūdi, kunigaikščiui kalbant, toas: vėd
lenkų politikos, patikęs vėdą kėdri ir vė-
na kėdrija Lietuvos klausimu. Kėdriamai
yra šis kelias ir būdas, kėdriai sauant
kėdriais, kurios jos kėdriais sauo vėdri-
me. Vėdri detalizav. pridėdamas doku-
mentus ir laisvą išpaūdi.

Mano buvimo čia kalbėtis ir kėdriai
su vėdriais galimomis oficijaliomis ir ne-
oficijaliomis instancijomis, grupėmis etc,
neimant paties valstybės galios, ir
sūdkio, su kuriuo 21.V kėdriai 1/2 val. ko
ferencija.

Grėsta būtų pro vėdrius, kur sauo,
kėdriai kėdriais, kėdriai į gydus ir vėdrius
Paryžiuje ar patis kėdriai / Paryžius
mūyati ar ko vėdriai mūyati kėdriai
vėdriai Jūs patikėtis apie dalykus
stovį.

su pagalba
J. Šaulys

WOJNA NIE WOJNA

Nie wiem i nie chcę badać, jak będą czuły i rozumowały nasze dzieci. Chcę wierzyć, że będą one lepsze, rozumniejsze, szczęśliwsze od nas, chociażby dlatego, że będą chowane w mniej okrutnych niż my warunkach. Lecz przez cześć dla przeszłości, przez szacunek dla krwi, wspólnie przelanej, dzisiaj, w dzień wielkiego tryumfu, tryumfu polskiego, który tak gorąco wszyscy tu zebrani odczuwają, nie mogę nie wyciągnąć przez kordon nas dzielący do tych tam w Kownie, który może dzień dzisiejszy, dzień naszego tryumfu, uważają za dzień klęski i żaloby.

Nie mogę nie wyciągnąć ręki, nawołując do zgody i miłości.

Nie mogę nie uważać ich za braci.

(Józef Piłsudski, przemówienie w czasie uroczystości z okazji przyłączenia Wilna do Polski, 20 kwietnia 1922 r.)

Uroczystości z okazji przyłączenia Wileńszczyzny do Polski. Józef Piłsudski przyjmuje defiladę wojsk na placu Katedralnym w Wilnie. Kwiecień 1922 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos iškilms. Józefas Piłsudskis priima karinį paradą Katedros aikštelėje Vilniuje. 1922 m. balandis [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

KARAS NE KARAS

Nežinau ir nenoriu aiškintis, kaip jausis ir protaus mūsų vaikai. Noriu tikėti, kad jie bus geresni, išmintingesni, laimingesni už mus, bent todėl, kad augs mažiau žiauriomis nei mes sąlygomis. Bet iš pagarbos praeičiai, pagarbos drauge pralietam kraujui šiandien, didelio triumfo dieną, lenkų triumfo, kurį taip karštai jaučia visi čia susirinkusieji, negaliu neištiesti [rankos] per mus skiriančią sieną tiems Kaune, kurie gal šią dieną, mūsų triumfo dieną, laiko pralaimėjimo ir gedulo diena. Negaliu neištiesti rankos, kviesdamas santarvei ir meilei. Negaliu nelaikyti jų broliais.

(Józefo Piłsudskio 1922 m. balandžio 20 d. kalba iškilmsė Vilniaus prijungimo prie Lenkijos proga)

1922 m. balandžio 6 d. Lenkijos seimas priėmė įstatymą, kuriuo įvedė valstybės valdžią Vilniaus žemėse, taip formaliai užbaigdamas Vilnijos įjungimą į Lenkiją. Balandžio 18 d. Vilniuje prasidėjo iškilmsės, kuriose dalyvavo valstybės Viršininkas Józefas Piłsudskis. Kartu Lenkija baigė pirmą, patį dramatiškiausią atgauto valstybingumo kūrimo etapą, kupiną kovų už nepriklausomos valstybės ir jos sienų išsaugojimą. Tuo pat metu santykiai su Lietuva, kuri nesutiko su savo istorinės sostinės praradimu, perėjo į užšalimo laikotarpį, „karo ne karo“ laikotarpį.

Rimtesnės Vakarų reakcijos į lenkų ir lietuvių konfliktą nebuvo. Tarptautinė bendruomenė vertino jį kaip lokalinį konfliktą, kuris neturės didesnių padarinių. 1923 m. balandžio 15 d. Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos ambasadorių konferencija Paryžiuje priėmė sprendimą pripažinti Lenkijos rytų sieną. Pagal šį sprendimą buvo nustatyta Lenkiją ir Lietuvą skirianti linija. Lenkų pusė Ambasadorių konferencijos sprendimą pripažino kaip sienos, Lietuva – kaip laikinos demarkacijos linijos nustatymą.

Naujos dinamikos Varšuvos ir Vilniaus santykiai įgavo po politinių pokyčių, kurie abiejose šalyse įvyko 1926 m. Ir Lenkijoje, ir Lietuvoje atitinkamai gegužės ir gruodžio mėnesiais įvyko perversmai ir pasikeitė valdžia. Varšuvoje valdžią vėl perėmė Józefas Piłsudskis, o Kaune į prezidento postą grįžo Antanas Smetona. Nors maršalas nevykdė valstybės vadovo funkcijų, jis sutelkė savo rankose vadovavimą faktiškai visiems politiniams reikalams, tarp jų ir užsienio politikai. Nepaisant įtemptos situacijos, jis neatsisakė minčių normalizuoti santykius

6 kwietnia 1922 roku Sejm Ustawodawczy przyjął ustawę o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską, kończąc formalnie proces przyłączania Wileńszczyzny do Polski. 18 kwietnia rozpoczęły się w Wilnie uroczystości, które uświetnił swoją obecnością Naczelnik Państwa Józef Piłsudski. Polska zamykała tym samym pierwszy etap budowy odzyskanej państwowości, najbardziej dramatyczny, wypełniony walką o utrzymanie niepodległego państwa i jego granic. Jednocześnie stosunki z Litwą, która nie pogodziła się z utratą swej historycznej stolicy wkraczały w okres zamrożenia, okres „wojny nie wojny”.

Zatarg polsko-litewski nie wzbudził poważniejszych reakcji na Zachodzie. Społeczność międzynarodowa potraktowała go jako lokalny konflikt, który nie będzie miał większych reperkusji. 15 kwietnia 1923 roku Konferencja Ambasadorów Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Japonii w Paryżu podjęła decyzję w sprawie uznania wschodnich granic Polski. Na mocy tej decyzji ustalono przebieg linii rozgraniczającej pomiędzy Polską a Litwą. Strona polska uznała decyzję Konferencji Ambasadorów za ustalenie granicy, Litwa – tymczasowej linii demarkacyjnej.

Stosunki między Warszawą a Wilnem nabrały nowej dynamiki po zmianach politycznych w obydwu krajach w 1926 roku. I w Polsce, na Litwie, odpowiednio w maju i grudniu, doszło do zmiany władzy w wyniku przewrotu. Rządy w Warszawie ponownie objął Józef Piłsudski, a w Kownie na stanowisko prezydenta powrócił Antanas Smetona. Marszałek, choć nie objął funkcji głowy państwa, skupił w swoim ręku faktyczne kierownictwo nad wszystkimi sprawami politycznymi, w tym także nad polityką zagraniczną. Mimo napiętej sytuacji, nie porzucił myśli o unormowaniu stosunków z Litwą. Niemniej jednak Piłsudski próbował wykorzystać sytuację polityczną, jaka wytworzyła się na Litwie, wspierając antysmetonowską opozycję, głównie emigrantów politycznych wywodzących się ze środowisk socjaldemokratycznych (grupa Jeronimasa Plečkaitisa). Liczył na wywołanie powstania, które doprowadzi do przejęcia władzy w Kownie przez środowisko skłonne do zbliżenia z Polską. Działania te jednak nie przyniosły rezultatu. Jednocześnie Marszałek odżegnywał się od jakichkolwiek planów wojskowej interwencji na Litwie.

Po 1926 roku w Kownie władzę przejął duumwirat prezydenta Smetony i premiera Augustinasa Voldemarasa. Pozycja tego ostatniego była bardzo mocna i w prowadzonej przez siebie polityce nie zawsze liczył się on ze zdaniem prezydenta. W związku z ujawnieniem faktu polskiego wsparcia dla grupy Plečkaitisa, w połowie 1927 roku Voldemaras rozpętał na Litwie antypolską kampanię propagandową. Drastycznie ograniczono liczebność szkół mniejszości polskiej

→
Augustinas
Voldemaras,
premier Litwy.
1926–1927 r.
[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

Lietuvos
ministras
pirmininkas
Augustinas
Voldemaras.
1926–1927 m.
[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

su Litua. Piłsudskis mėgino pasinaudoti Lietuvoje susiklosčiusia politine situacija ir rėmė antysmetoninę opoziciją, visų pirma iš socialdemokratinės aplinkos išėjusius politinius emigrantus (Jeronimo Plečkaičio grupuotę). Jis tikėjosi sukelti sukilimą, kuris leistų Kaune perimti valdžią sluoksniams, linkusiems suartėti su Lenkija. Bet šie veiksmai buvo nevaisingi. Tuo pat metu maršalas buvo ryžtingai nusiteikęs prieš bet kokius karinės intervencijos į Lietuvą planus.

Po 1926 m. valdžia Kaune buvo sutelkta prezidento Smetonos ir ministro pirmininko Augustino Voldemaro rankose. Pastarojo pozicija buvo labai stipri, ir vykdydamas savo politiką jis ne visada atsižvelgdavo į prezidento nuomonę. Kai paaiškėjo, kad lenkai remia Plečkaičio grupuotę, 1927 m. viduryje Voldemaras sukėlė Lietuvoje antilenkišką propagandos kampaniją. Buvo drastiškai sumažintas lenkų tautinės mažumos mokyklų Lietuvoje skaičius. Lenkijos valdžia atsakė į tai veiksmais, nukreiptais prieš lietuvių švietimą ir organizacijas Lenkijoje.

Nenormalūs abiejų šalių tarpusavio politiniai santykiai labai paveikė lenkų mažumos Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje padėtį. Abi šalys ėmėsi įvairių veiksmų, dėl kurių buvo labai sunku, o kartais tiesiog neįmanoma funkcionuoti gyvenamame krašte. Dar daugiau, kiekvienas papildomas politinis sukūrys atsispindėdavo akcijomis prieš mažumas. Savo ruožtu veiksmai prieš mažumas vienoje šalyje sukeldavo atsakomuosius žingsnius kitoje šalyje.

(Aleksander Srebrakowski, Wstęp [w:] *My nie bracia, my sąsiedzi. Polska perspektywa stosunków polsko-litewskich*. Wybór tekstów i dokumentów [oprac. A. Srebrakowski], Wrocław, 2013).

Lietuvos ir Lenkijos valdžios tuo neapsiribojo. 1927 m. spalio 8–10 d. Piłsudskis lankėsi Vilniuje, kur dalyvavo iškilmėse generolo Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo septintųjų metinių proga. Lietuvos valdžia spalio 15 d. kreipėsi į Tautų Sąjungą su prašymu pasisakyti prieš lenkų agresijos Lietuvoje planus. Piłsudskis, lydimas aukščiausių karo vadų, lapkričio 23 d. vėl atvyko su vizitu į Vilnių. Šis faktas įvertintas kaip žingsnis į karinę agresiją. Lietuvoje buvo paskelbta dalinė mobilizacija. Situacija darėsi vis labiau įtempta. Lenkų pusė savo 1927 m. lapkričio 28 d. notoje Tautų Sąjungai deklaravo neturinti agresyvių ketinimų

na Litwie. Władze polskie odpowiadały działaniami wymierzonymi w szkolnictwo i organizacje litewskie w Polsce.

Nienormalne stosunki polityczne między obu krajami miały ogromny wpływ na położenie polskiej mniejszości na Litwie i litewskiej w Polsce. Obie strony zaczęły podejmować rozmaite działania, które w znaczący sposób utrudniały, a czasem wręcz uniemożliwiały normalne funkcjonowanie w kraju osiedlenia. Co więcej, każde dodatkowe zawirowanie polityczne miało swoje odbicie w akcji przeciwko mniejszości. Z kolei akcja przeciwko mniejszości w jednym kraju pociągała za sobą retorsje w drugim kraju.

(Aleksander Srebrakowski, Wstęp [w:] *My nie bracia, my sąsiedzi. Polska perspektywa stosunków polsko-litewskich. Wybór tekstów i dokumentów* [oprac. A. Srebrakowski], Wrocław 2013)

Władze litewskie i polskie na tym nie poprzestały. W dniach 8-10 października 1927 r. Piłsudski przebywał w Wilnie, gdzie wziął udział w uroczystościach z okazji 7. rocznicy zajęcia miasta przez wojska generała Żeligowskiego. 15 października rząd litewski wystosował apel do Ligi Narodów z prośbą o interwencję przeciwko polskim planom agresji na Litwę. 23 listopada Piłsudski ponownie wizytował Wilno w towarzystwie najwyższych dowódców wojskowych. Odebrał ten fakt jako krok w stronę akcji zbrojnej. Na Litwie przeprowadzono częściową mobilizację. Sytuacja stawała się coraz bardziej napięta. W wystosowanej do Ligi Narodów 28 listopada 1927 roku nocy, polska strona deklarowała, że nie ma agresywnych zamiarów względem Kowna. Atmosferę napięcia spotęgował jednak wywiad udzielony przez Piłsudskiego Polskiej Agencji Prasowej, w którym nazwał Voldemarasa, m.in. „bezczelnym” i „niepoczytalnym”. Nic nie wskazuje jednak na to, że przywódca polskiego państwa chciał uciec się do zastosowania kroków militarnych przeciwko Litwie. Działania powzięte jesienią 1927 roku miały być jedynie demonstracją siły w celu skłonienia Kowna do uległości.

10 grudnia na tajnym posiedzeniu Rady Ligi Narodów doszło do bezpośredniej konfrontacji między Piłsudskim a Voldemaraszem. Najprawdopodobniej nie miała ona tak ostrego i emocjonalnego przebiegu, jak zwykle jest to opisywane (Piłsudski miał uderzając pięścią w stół zapytać Voldemarasa: „Pokój czy wojna?!”, na co ten – przyparty do muru – miał odpowiedzieć: „Pokój”). Bez względu jednak na jej charakter Piłsudski odniósł propagandowy sukces – Litwa wycofała się ze swojego wcześniejszego stanowiska, że znajduje się w stanie wojny z Polską. Liga Narodów zaleciła obu krajom przystąpienie

Budynek polskiego gimnazjum im. Mickiewicza w Kownie, które na skutek dekretu premiera Augustinasa Voldemarasa z dnia 19.12.1926 r. zostało zamknięte. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkiškos A. Mickevičiaus gimnazijos pastatas Kaune. Premjero Augustino Voldemaro 1926 12 19 dekretu gimnazija buvo uždaryta. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Kauno atžvilgiu. Bet įtemptą atmosferą dar labiau įkaitino Piłsudskio interviu Lenkijos spaudos agentūrai, kuriame jis, be kita ko, pavadino Voldemarą „įžūliu“ ir „nepakaltinamu“. Vis dėlto niekas nerodo, kad lenkų valstybės vadovas ketino imtis karinių veiksmų prieš Lietuvą. 1927 m. rudens įvykiai buvo veikiau jėgos demonstravimas siekiant, kad Kaunas taptų nuolankesnis.

Slaptame Tautų Sąjungos tarybos gruodžio 10 d. posėdyje įvyko tiesioginė Piłsudskio ir Voldemaro konfrontacija. Ji, ko gero, nebuvo tokia aštri ir emocinga, kaip paprastai aprašoma (neva Piłsudskis trenkęs kumščiu į stalą ir paklausęs Voldemaro: „Taika ar karas?!“, į ką šis, priremtas prie sienos, jam atsakęs: „Taika.“) Bet, nepaisant jos pobūdžio, Piłsudskis pasiekė propagandinę pergalę – Lietuva atsisakė savo ankstesnės pozicijos, kad tarp jos ir Lenkijos yra karo būklė.

do rozmów w celu nawiązania stosunków dyplomatycznych. Negocjacje – prowadzone niemal przez cały rok 1928 w Królewcu – nie przyniosły rezultatu. Porozumiano się jedynie w kwestii małego ruchu granicznego. Stosunki polsko-litewskie uległy względnemu uspokojeniu, ale do pełnej normalizacji było daleko. Napięcie utrzymywało się także w relacjach dyplomatycznych: polscy i litewscy dyplomaci w innych krajach nie witali się, nie podawali sobie rąk, ostantacyjnie się omijali.

Sesja Rady Ligi Narodów. Minister spraw zagranicznych RP August Zaleski (z lewej) oraz marszałek Józef Piłsudski (w środku) w towarzystwie ministra spraw zagranicznych Francji Aristide Brianda (z prawej). Grudzień 1927 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Tautų Sąjungos Tarybos sesija. Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministras Augustas Zaleskis (kairėje), maršalka Józefas Piłsudskis (centre) ir Prancūzijos užsienio reikalų ministras Aristide'as Briand'as (dešinėje). 1927 m. gruodis [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Sesja Rady Ligi Narodów. Delegacja litewska biorąca udział w sesji. Widoczni od lewej: Dovas Zaunius, premier Augustinas Voldemaras, Petras Klimas. Grudzień 1927 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Tautų Sąjungos Tarybos sesija. Joje dalyvaujanti Lietuvos delegacija, iš kairės – Dovas Zaunius, premjeras Augustinas Voldemaras, Petras Klimas. 1927 m. gruodis [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Tautų Sąjunga įpareigojo abi šalis pradėti pokalbius dėl diplomatinių santykių užmezgimo. Derybos, vykusios Karaliaučiuje beveik ištisus 1928 metus, rezultatų nedavė. Rasta bendra kalba vien dėl nedidelio judėjimo per sieną. Lenkų ir lietuvių santykiai santykinai nurimo, bet iki visiškos normalizacijos dar buvo toli. Įtampa išliko ir diplomatiniuose santykiuose: kitose šalyse reziduojantys lenkų ir lietuvių diplomatai nesisveikino, nepaduodavo rankų, demonstratyviai apeidavo vieni kitus.

Wyjazd delegacji polskiej do Królewca na rokowania z Litwą. Członkowie delegacji na peronie dworca. Widoczny, m.in.: minister spraw zagranicznych August Zaleski oraz ambasador Francji w Polsce Jules Laroche. Marzec 1928 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos delegacija išvyksta į Karaliaučių derėtis su Lietuva. Delegacijos nariai stoties perone. Be kitų: užsienio reikalų ministras Augustas Zaleskis ir Prancūzijos ambasadorius Lenkijoje Jules'as Laroche, 1928 m. kovas [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

MISJE OSTATNIEJ SZANSY

Wszędzie w czasie mych wędrówek po wilkomierskim czy poniewieskim, czy po Kownie, czy na północno-wschodniej Żmudzi, wszędzie w zetknięciu się z Litwinami, czy to urzędnikiem, czy inteligentami innych zawodów, czy z chłopem czy nawet z bojowym „szaulisem” (...), czy wreszcie z księdzem, nigdzie nie mogłem znaleźć śladów przynajmniej bijącej w oczy wrogości do Polski.

(Tadeusz Katelbach, *Wrażenia z Litwy*, „Przełom”, 10 grudnia 1932)

Piłsudski traktował Ligę z dystansem, nie cenił jej i nie ufał. Uważał, że Polska musi na własną rękę budować swoją pozycję międzynarodową i jedynie to uważał za gwarant jej bezpieczeństwa. Wyrazem tego podejścia Piłsudskiego była polityka balansowania pomiędzy Niemcami a Związkiem Sowieckim. Na tym polu udało się osiągnąć pewne sukcesy w postaci zawarcia paktu o

Aleksander Prystor
w Wilkomierzu. 1934 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Aleksanderis Prystoras
Ukmergėje. 1934 m.
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

PASKUTINIO ŠANSO MISIJOS

Man klajojant apie Vilksmergę ar Panevėžį, ar Kaune, ar Šiaurės rytų Žemaitijoje, visada visur, kur susidurdavau su lietuviais, ar su valdininku, inteligentu, ar net su karingu „šauliu“, ar pagaliau su kunigu, niekur neteko aptikti bent pėdsakų akivaizdaus priešiško Lenkijai.

(Tadeusz Katelbach, *Wrażenia z Litwy*, *Przełom*, 1932 m. gruodžio 10 d.)

Piłsudskis traktavo Sąjungą santūriai, jos nevertino ir nepasitikėjo ja. Jis manė, kad Lenkija privalo kurti savo tarptautinę poziciją savo jėgomis, ir vien tai laikė jos saugumo garantija. Šio Pilsudskio požiūrio išraiška buvo balansavimo tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos politika. Šioje srityje jam pavyko pasiekti tam tikrų laimėjimų, 1932 m. buvo pasirašyta nepuolimo sutartis su SSRS bei 1934 m. – lenkų ir vokiečių deklaracija dėl jėgos nenaudojimo. Dėl abiejų dokumentų pasirašymo Kaune labai nerimauta, nes tai stūmė Lietuvą į vis didesnę tarptautinę izoliaciją ir sunkino galimybes toliau kelti Vilniaus klausimą. Lietuvai taip pat teko atsižvelgti į tai, kad Vokietija (ypač Hitleriui atėjus į valdžią) vis aštriau kėlė Klaipėdos klausimą.

Lenkų diplomatija Lietuvos atžvilgiu laikėsi visų išankstinių sąlygų atmetimo pozicijos – pirmiausia turi būti užmegzti normalūs diplomatiniai santykiai, tik po to galima pereiti prie pokalbių, susijusių su konkrečiomis problemomis, taip pat dėl tautinių mažumų padėties. Tokia politika Lietuvos atžvilgiu tapo prioritetu užsienio reikalų ministrui Józefui Beckui. Vis dėlto 1933–1938 m. neatsisakyta mėginimų megzti ryšius pusiau viešais keliais, konsultacijomis, zondavimo pokalbiais bei per abiejų šalių siųstus neoficialius pasiuntinius, nors tokie veiksmai Pilsudskiui nekėlė entuziazmo. Lenkų pusė kelis kartus delegavo į Lietuvą įvairius atstovus, kad jie susipažintų su Kauno elituose vyraujančiomis nuotaikomis. Be kitų, tai buvo Władysławas Mergelis, Aleksander Prystoras ar Anatolis Mühlsteinas. Ilgiausiai šią misiją vykdė politikas ir publicistas Tadeusz Katelbachas. Jis atliko dvigubą, vyriausybės dienraščio „Gazeta Polska“ oficialaus korespondento bei neoficialaus lenkų valdžios atstovo vaidmenį.

nieagresji z ZSRS w 1932 roku oraz deklaracji polsko-niemieckiej o niestosowaniu przemocy w 1934 roku. Podpisanie obu dokumentów w Kownie przyjęto z zaniepokojeniem, spychały one bowiem Litwę w coraz większą izolację międzynarodową i utrudniały dalsze podnoszenie kwestii Wilna. Litwa musiała się też liczyć z coraz ostrzejszym (zwłaszcza po dojściu Hitlera do władzy) stawianiem przez Niemcy sprawy Kłajpedy.

Wobec Litwy polska dyplomacja stała na stanowisku odrzucania jakichkolwiek warunków wstępnych – najpierw powinny zostać nawiązane normalne stosunki dyplomatyczne, a dopiero potem możliwe jest przystąpienie do rozmów dotyczących kwestii szczegółowych, w tym m.in. położenia mniejszości. Tego rodzaju polityka względem Litwy stała się priorytetem ministra spraw zagranicznych Józefa Becka. W latach 1933–1938 nie rezygnowano jednak z prób nawiązania kontaktów drogami półjawnymi poprzez konsultacje i rozmowy sondażowe oraz wysyłanie przez obydwa kraje nieoficjalnych wysłanników, choć tego rodzaju działania nie budziły entuzjazmu Piłsudskiego. Strona polska kilkakrotnie delegowała na Litwę rozmaitych przedstawicieli z misją rozpoznania nastrojów panujących wśród kowieńskich elit. Należeli do nich m.in.: Władysław Mergel, Aleksander Prystor czy Anatol Mühlstein. Najdłużej tego rodzaju misję wykonywał polityk i publicysta Tadeusz Katelbach. Występował w podwójnej roli oficjalnego korespondenta rządowego dziennika „Gazeta Polska” oraz nieoficjalnego reprezentanta władz polskich.

MISJA TADEUSZA KATELBACHA

Tadeusz Katelbach, reprezentujący rząd polski w Kownie (1933–1937), w przeszłości był działaczem Związku Młodzieży Polskiej „Zet” i Polskiej Organizacji Wojskowej. Z jej ramienia organizował wymierzone w Litwinów powstanie sejmne w sierpniu 1919 roku, a po zajęciu Wilna przez Żeligowskiego kierował tamtejszą „Gazetą Wileńską”. Kolejne lata spędził głównie w Niemczech, gdzie jako doradca rządu RP przy Związku Polaków działał z zadaniem centralizacji miejscowego ruchu polskiego. Po raz pierwszy Katelbach udał się na Litwę „kowieńską” w 1932 roku. Wjazd umożliwiły mu koneksje rodzinne (ciotka jego żony mieszkała w Kownie). W trakcie swojego pierwszego pobytu odbył on parę spotkań z przedstawicielami litewskich elit politycznych. Przekonały go o tym, że Litwini nie zamierzają ustępować w kwestii Wilna, ale istnieje otwarte okno możliwości dla ewentualnego porozumienia. Szans na to Katelbach upatrywał w młodym pokoleniu Litwinów nie obciążonym uprzedzeniami historycznymi.

TADEUSZO KATELBACHO MISIJA

→
Tadeusz
Katelbach
[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

Tadeuszas
Katelbachas
[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

Tadeuszas Katelbachas, atstovavęs lenkų vyriausybei Kaune (1933–1937), praeityje buvo Lenkijos jaunimo sąjungos „Zet“ ir Lenkų karinės organizacijos veikėjas. Jos įgaliotas 1919 m. rugpjūčio mėnesį organizavo prieš lietuvius nukreiptą Seinų sukilimą, O Želigowskiui užėmus Vilnių, vadovavo tenėjusiam laikraščiui „Gazeta Wileńska“. Kitus metus praleido daugiausia Vokietijoje, kur, kaip Lenkijos Respublikos vyriausybės patarėjas prie Lenkų sąjungos, vykdė užduotį centralizuoti ten vietinį lenkų judėjimą. Pirmą kartą į „Kauno Lietuvą“ Katel-

bachas atvyko 1932 m. Įvažiuoti jis galėjo dėl giminytės ryšių (jo žmonos teta gyveno Kaune). Per pirmąją viešnagę jis susitiko su keliais lietuvių politinio elito atstovais. Jie įtikino jį, kad lietuviai neketina daryti nuolaidų dėl Vilniaus, bet egzistuoja atviras langas galbūt rasti bendrą kalbą. Tokią galimybę Katelbachas įžvelgė jaunų lietuvių, kurių neslėgė istoriniai nusistatymai, kartoje.

Vienas Katelbacho pašnekovas, VRM direktorius Jonas Navakas (vėliau Klaipėdos krašto gubernatorius) pasiūlė jam atvažiuoti į Lietuvą kaip valstybinės spaudos korespondentui. Katelbachas taip ir padarė: 1933 m. jis grįžo į Kauną kaip dienraščio „Gazeta Polska“ atstovas. Ir tuo pat metu liko neformaliu Lenkijos vyriausybės reprezentantu, kuris apie savo žingsnius ir vykusius susitikimus rašė plačias ataskaitas Lenkijos užsienio reikalų ministerijai. Prieš antrą atvykimą Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne (kur Katelbachas tvarkė formalumus) įvyko susitikimas su pasiuntiniu Jurgiu Šauliu, kuris buvo palankiai nusiteikęs Lenkijos ir santykių normalizavimo atžvilgiu. Pasak diplomato, – vėliau užėmusio tokį patį postą Varšuvoje, – antilenkiškas Lietuvos politikos kursas vedė į jos tarptautinę izoliaciją ir stūmė ją į „glėbį“ tokių valstybių kaip Sovietų Sąjunga ir Vokietija, kurioms ir Lietuva, ir Lenkija privalo priešintis.

Beveik penkerius metus Kaune praleidęs Katelbachas išsiuntė leidiniui „Gazeta Polska“ apie 200 laiškų, kurių daugumą išspausdino Lenkijoje išleistoje knygoje „Už Lietuvos sienos“ (*Za litewskim murem*) (1938). Per tą laiką jis daug kartų susitiko su įvairių sluoksnių ir politinių kryptų atstovais, tyrė ir Smetonos valdžios, ir opozicijos šalininkų nuotaikas. Kalbėjosi, be kitų, su kunigu Juozu Tumū-Vaižgantu, Liudu Gira, Leonu Bistru, Martynu Yču. Taip pat jį priėmė prezidentas Antanas Smetona. Bet dažniausiai susitikinėdavo su diplomatu Stasiu Lozoraičiu.

Jeden z rozmówców Katelbacha, dyrektor w MSW Jonas Navakas (późniejszy gubernator Kraju Kłajpedzkiego) zasugerował mu przyjazd na Litwę w charakterze oficjalnego korespondenta prasy rządowej. Tak też uczynił Katelbach, który w 1933 roku powrócił do Kowna już jako przedstawiciel dziennika „Gazeta Polska”. Jednocześnie pozostawał on nieformalnym reprezentantem polskiego rządu i o poczynionych przez siebie obserwacjach i odbytych spotkaniach składał obszerne raporty do wiadomości polskiego MSZ. Drugi wyjazd poprzedziło spotkanie w litewskim poselstwie w Berlinie (gdzie Katelbach załatwiał formalności) z posłem Jurgisem Šaulysem, który dawał wyraz swej przychylności do Polski i normalizacji stosunków. Według dyplomaty – który obejmie analogiczne stanowisko w Warszawie – antypolski kurs polityki Litwy prowadził do jej izolacji międzynarodowej i pchał ją „w objęcia” państw, którym i Litwa, i Polska powinny przeciwdziałać: Związku Sowieckiego i Niemiec.

W czasie trwającego niemal 5 lat pobytu w Kownie Katelbach wysłał do „Gazety Polskiej” ok. 200 korespondencji, których większość zamieścił w wydanej w Polsce książce *Za litewskim murem* (1938). Przez ten czas zdążył on odbyć wiele spotkań i rozmów z reprezentantami różnych środowisk i opcji politycznych, sondując nastroje zarówno w szeregach zwolenników rządów Smetony, jak i opozycji. Rozmawiał m.in. z ks. Juozasem Tumasem-Vaižgantasem, Liudasem Girą, Leonasem Bistrasem, Martynasem Yčasem. Został wreszcie podjęty przez prezydenta Smetonę. Najczęściej spotykał się jednak z dyplomatą Stasyssem Lozoraitisem.

Wiedziałem dobrze z kim mam do czynienia. W swym prywatnym mieszkaniu na ul. Putwińskiego Lozoraitis mówił ze mną zawsze po polsku. Mówił piękną polszczyznę. Był synem adwokata-Litwina i matki-Polki. Uchodził za zwolennika porozumienia z Polską. Šaulys cenił jego umysł i charakter. Nie mylił się.

(Tadeusz Katelbach, *Moja misja kowieńska*, „Zeszyty historyczne” 1976, nr 36)

W 1934 roku Lozoraitis zastąpił na stanowisku ministra spraw zagranicznych nieprzychylnego Polsce, a uchodzącego za proniemieckiego Dovasa Zauniusa. Zmiana ministra poczytywana była jako oznaka utraty wpływów przez opcję proniemiecką w litewskiej elicie. Najbardziej sprzyjający zbliżeniu z Niemcami zwolennicy byłego premiera Voldemaras znajdowali się w odwrocie. Z punktu widzenia Warszawy odbierano to jako szansę na unormowanie stosunków polsko-litewskich. Na Litwie bezwarunkowa zgoda na

Geraį žinojau, su kuo turiu reikalą. Savo privačiame bute Putvinskio gatvėje Lozoraitis su manimi visada bendraudavo lenkiškai. Kalbėjo gražia lenkų kalba. Buvo lietuvio advokato ir lenkės sūnus. Laikytas susikalbėjimo su Lenkija šalininku. Šaulys vertino jo išmintį ir charakterį. Jis neklydo.

(Tadeusz Katelbach, *Moja misja kowieńska*, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr 36)

Przewodniczący Partii
Chrześcijańskich Demokratów
Leonas Bistras [Litewskie
Centralne Archiwum Państwowe]

Krikščionių demokratų partijos
pirmininkas Leonas Bistras
[Lietuvos centrinis valstybės
archyvas]

Dovas Zaunius, minister spraw
zagranicznych Litwy. 1929–1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos užsienio reikalų ministras
Dovas Zaunius. 1929–1930 m.
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

1934 m. Lozoraitis pakeitė užsienio reikalų ministro poste Lenkijai nepalankų, vokiečiams palankių laikytą Dovą Zaunį. Naujo ministro paskyrimas buvo laikomas požymiu, kad provokiška grupuotė neteko įtakos lietuvių elitui. Palankiausi suartėjimui su Vokietija buvusio ministro pirmininko Voldemaro šalininkai neteko įtakos. Iš Varšuvos pozicijų tai matyta kaip galimybė normalizuoti lenkų ir lietuvių santykius. Bet Lietuvoje besąlygiškas sutikimas užmegzti santykius su Lenkija vertintas neigiamai. Katelbachas suvokė tai, nes informavo Užsienio reikalų ministeriją, kad net ir opozicinėse partijose vyravo įsitikinimas, jog vyriausybė, kuri sutiks su normalizacija be išankstinių sąlygų, bus pašalinta. Tačiau kalbėdamasis su Lozoraičiu Katelbachas siūlė Kaune ir Varšuvoje suformuoti „nuolatines delegacijas“. Šiai idėjai – anot Lozoraičio pranešimo – Lietuvoje pritarta „aukščiausiu lygiu“. Savo ruožtu Beckas dėl tokio sprendimo entuziazmo nerodė.

nawiązanie stosunków była jednak odbierana negatywnie. Był tego świadomy Katelbach informując polski MSZ, że nawet w partiach opozycyjnych panowało przekonanie, że każdy rząd, który zgodzi się na normalizację bez warunków wstępnych zostanie obalony. Niemniej jednak, w rozmowie z Lozoraitisem, Katelbach proponował ustanowienie „stałych delegacji” Polski i Litwy w Kownie i Warszawie. Pomysł miał później uzyskać – według relacji Lozoraitisa – aprobatę na „najwyższym szczeblu” na Litwie. Beck zdawał się z kolei nie przejawiać entuzjazmu dla takiego rozwiązania.

Tadeusz Katelbach kończył swoją misję w Kownie w 1937 roku ze świadomością, że okazała się ona nieskuteczna. Pozostawał jednak życzliwym zwolennikiem zbliżenia polsko-litewskiego, czemu nie raz dawał wyraz. Także po przyjęciu polskiego ultimatum i nawiązaniu stosunków dyplomatycznych publicznie wyrażał nadzieję, że Polska i Litwa będą w stanie zbudować długotrwałe przyjazne relacje.

NIEROZSĄDNE I NIEBEZPIECZNE

Wszelkie sprawy związane z normalizacją stosunków polsko-litewskich zeszły na plan dalszy 12 maja 1935 roku, kiedy to Warszawie zmarł Józef Piłsudski. W polityce polskiej zamknęła się pewna epoka. Także w sprawach polsko-litewskich zakończył się pewien etap symbolizowany osobą polityka, któremu i Polska, i Litwa były bliskie. I dla którego nierozwiązany spór między tymi dwoma państwami pozostawał źródłem nieustannych trosk.

Wrażenie śmierci Marszałka w Kownie było olbrzymie. Głośniki radiowe nastawione były na Warszawę. O niczym więcej nie mówiono. Od głosów paszkwilanckich odbijały artykuły poważne. Organ opozycyjnej chadecji „Rytas” pisał, że polityczne osłabienie Polski byłoby w obecnych warunkach niebezpieczne nie tylko dla niej samej, lecz i dla jej sąsiadów w Nadbałtyce. Jeśli Piłsudski wyrażał chęć pogodzenia się z Litwą i tylko nie zdążył tego dokonać, społeczeństwo polskie „najlepiej upamiętniłoby swego wielkiego bojownika, wypełniając jego wolę jako testament, to znaczy normując swe stosunki z Litwą na zasadach miłości chrześcijańskiej”.

(Tadeusz Katelbach, *Moja misja kowieńska*, „Zeszyty historyczne” 1976, nr 36)

Tadeusz Katelbachas savo misiją Kaune baigė 1937 m., suvokdamas, kad ji buvo neveiksminga. Bet jis liko geranoris lenkų ir lietuvių suartėjimo šalininkas, ką ne kartą demonstravo. Taip pat po to, kai buvo priimtas lenkų ultimatumas ir užmegzti diplomatiniai santykiai, jis viešai išreiškė viltį, kad Lenkija ir Lietuva pajėgs sukurti ilgalaikius draugiškus santykius.

NEIŠMINTINGAS IR PAVOJINGAS

Visi su lenkų ir lietuvių santykių normalizavimu susiję reikalai tapo antraeiliais 1935 m. gegužės 12 d., kai Varšuvoje mirė Józefas Piłsudskis. Baigėsi visa Lenkijos politikos epoka. Taip pat lenkų–lietuvių reikaluose baigėsi tam tikras etapas, kurio simbolis buvo politiko, kuriam ir Lenkija, ir Lietuva buvo artimos, asmenybė. Jam neišspręstas tų dviejų valstybių ginčas buvo nesibaigiančių rūpesčių šaltinis.

Kaune maršalo mirtis padarė milžinišką įspūdį. Radijo imtuvai buvo nustatyti taip, kad gaudytų Varšuvą. Apie nieką kitą daugiau nekalbėta. Su paskviliniais balsais kontrastavo rimti straipsniai. Opozicinių krikščionių demokratų organas „Rytas“ rašė, kad politinis Lenkijos silpnėjimas dabarties sąlygomis būtų pavojingas ne tik jai pačiai, bet ir jos kaimynams prie Baltijos. Piłsudskis reiškė norą susitaikyti su Lietuva, tik nespėjo to padaryti, todėl lenkų visuomenė „geriausiai įamžintų savo didįjį karį, įvykdydama jo valią kaip testamentą, tai yra normalizuodama savo santykius su Lietuva, pasitelkdama krikščionišką meilę“.

(Tadeusz Katelbach, *Moja misja kowieńska*, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr 36)

Po Piłsudskio mirties Lenkijos pozicija (tik besąlyginė normalizacija) tapo kategoriškesnė. 1936 m. sausio 15 d. savo kalboje seime Beckas lenkų ir lietuvių santykius pavadino „keisčiausiu kaimynystės reiškiniu“, nešykštėdamas Lietuvai kritikos žodžių, be kita ko, paaiškėjęs faktui, kad lietuvių slaptosios tarnybos rėmė Lenkijoje veikusias ukrainiečių teroristines organizacijas. Tuo pat metu Vilniaus vaivada Ludwikas Bociańskis pradėjo įgyvendinti lietuvių „peraugimų likvidavimo“ politiką, tai yra drastiškai smogė lietuvių visuomeninėms organizacijoms ir švietimui Vilniaus krašte.

→ Litewska propaganda antypolska. Przedstawienie Polski jako drapieżnego wilka, pożerającego kraje bałtyckie. 1920-1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvių antilenkiška propaganda. Lenkija pavaizduota kaip plėšrus vilkas, praryjantis Baltijos šalis. 1920-1939 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Po śmierci Piłsudskiego stanowisko polskie (tylko bezwarunkowa normalizacja) uległo usztywnieniu. W przemówieniu sejmowym 15 stycznia 1936 roku Beck nazwał stosunki polsko-litewskie „najdziwaczniejszym zjawiskiem w dziedzinie sąsiedztwa” nie szczędząc Litwie słów krytyki, m.in. w związku z ujawnieniem faktu wspierania przez litewskie służby specjalne ukraińskich organizacji terrorystycznych działających w Polsce. Równolegle wojewoda wileński Ludwik Bociański rozpoczął wprowadzanie w życie polityki „likwidowania przerostów” litewskich, polegającą na drastycznym uderzeniu w litewskie organizacje społeczne i szkolnictwo na Wileńszczyźnie.

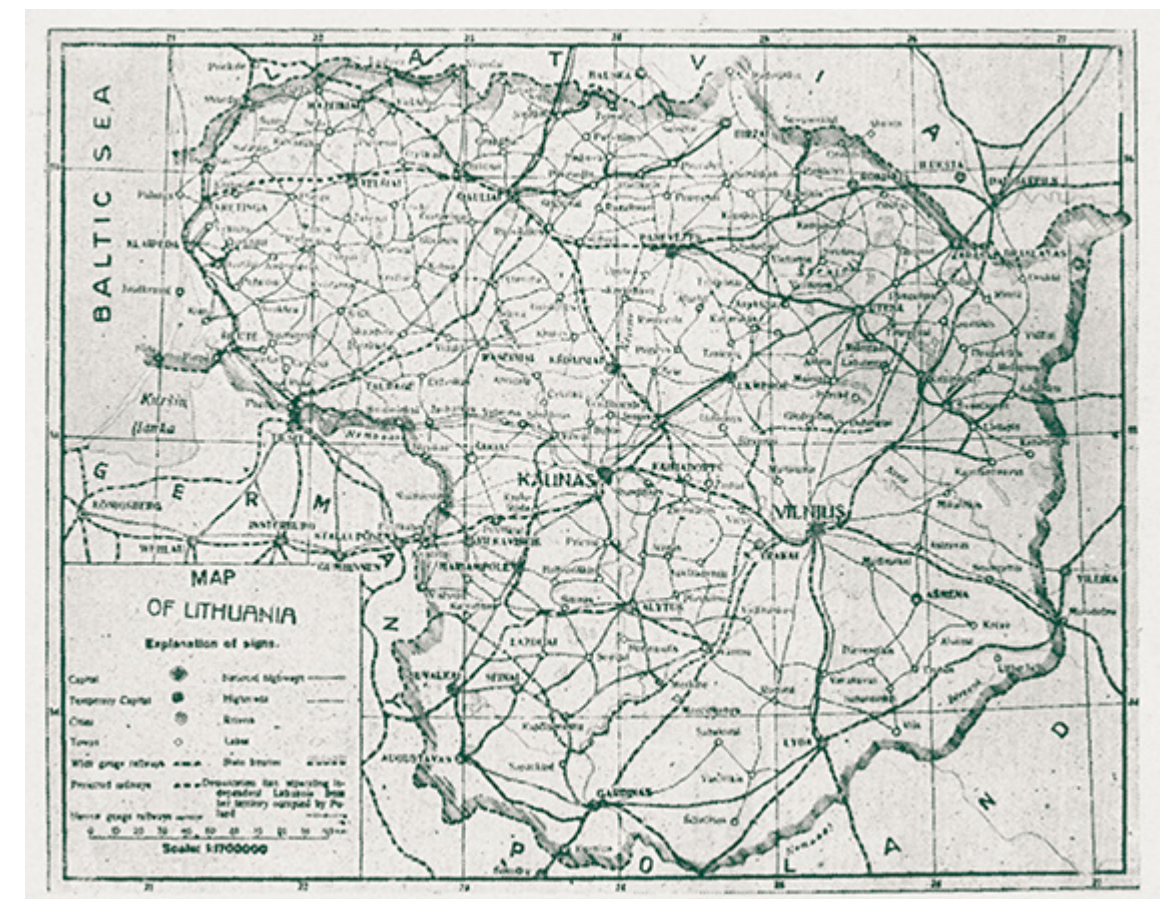
W Polsce odnotowano przemówienie Smetony wygłoszone 24 marca 1936 roku. Zauważano padające tam sugestie, że Litwini „pragną nie mniej niż Polacy normalizacji stosunków”. Smetona podkreślał jednak, że nawiązanie stosunków za wszelką cenę, w tym wyrzeczenia się Wilna byłoby dla Litwy „nierozsądne i niebezpieczne”. Takie stanowisko prezydenta Litwy oceniano jako reakcję na politykę prowadzoną wobec mniejszości litewskiej na Wileńszczyźnie oraz konsekwencję starań Lozoraitisa. Mimo to impasu w dalszym ciągu nie udawało się przełamać.

Litewska propaganda antypolska. Oficjalna mapa Litwy z zaznaczeniem wschodniej granicy państwa. 1920-1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvių antilenkiška propaganda. Oficialus Lietuvos žemėlapis su pažymėtomis rytinėmis valstybės sienomis. 1920-1939 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

↓

Lenkijoje atkreiptas dėmesys į Smetonos 1936 m. kovo 24 d. pasakytą kalbą. Pastebėtos joje išsakytos mintys, kad „lietuvių ne mažiau nei lenkai trokšta normalizuoti santykius”. Bet Smetona pabrėžė, kad užmegzti santykius bet kokia kaina, taip pat išsižadant Vilniaus, Lietuvai būtų „neišmintinga ir pavojinga”. Tokia Lietuvos prezidento pozicija įvertinta kaip jo reakcija į Vilniaus krašte vykdomą politiką lietuvių tautinės mažumos atžvilgiu bei kaip Lozoraičio pastangų rezultatas. Nepaisant to, išeiti iš aklavietės ir toliau nepavyko. Dar 1937 ir 1938 m. sandūroje iniciatyvą tarpininkauti mezgant santykius išreiškė grafas Aleksandras Tyszkiewiczus, bet jo sumanyta misija (1938 m. vasarį) baigėsi nesusipratimu: dalyvauti pokalbiuose iš lenkų pusės paskirtas pasiuntinys Rygoje Franciszekas Charwatas, bet Lietuvos sutikimas dalyvauti jose, prezidentui Smetonai pasipriešinus paskutinę akimirką, buvo atšauktas.

Jeszcze na przełomie 1937 i 1938 roku z inicjatywą pośredniczenia w nawiązaniu stosunków wyszedł hrabia Aleksander Tyszkiewicz, jednak zainicjowana przez niego misja zakończyła się (luty 1938 roku) nieporozumieniem: do rozmów ze strony polskiej wyznaczono posła w Rydze Franciszka Charwata, jednak zgoda strony litewskiej na ich podjęcie została cofnięta w ostatniej chwili wskutek sprzeciwu prezydenta Smetony.

Pokojowy nacisk dla uregulowania stosunków z Litwą nie wystarczy. Najbardziej efektywne byłoby ultimatum, żądające niezwłocznego nawiązania dyplomatycznych stosunków pod groźbą wojny. Dwadzieścia cztery godziny po wręczeniu takiego ultimatum Litwa byłaby rzucona na kolana.

(Notatka MSZ „Przegląd stosunków polsko-litewskich za lata 1934-1936”)

Taikaus spaudimo santykių su Lietuva sureguliuvimui neužteks. Veiksmingiausias būtų ultimatumas reikalaujant nedelsiant užmegzti diplomatinius santykius pagrąsinus karu. Įteikus tokį ultimatumą, po dvidešimt keturių valandų Lietuva būtų paklūpdyta.

(URM raštas „Lenkų-lietuvių santykių 1934–1936 metais apžvalga“)

Litewska propaganda antypolska. Medal rozpowszechniany wśród Litwinów na Wileńszczyźnie z napisem "Wilno stolica Litwy" z 1923 roku. 1937 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvių antilenkiška propaganda. Lietuvių Vilniaus krašte platintas medalis su užrašu „Vilnius – Lietuvos sostinė“, nukaltas 1923 m. 1937 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

INCYDENT I ULTIMATUM

Czyż to narzucenie Litwie warunków Polski ma być podarunkiem, uczczeniem jego [Piłsudskiego] pamięci? (...) Zaiste, niesamowity, makabryczny dar składa jego pamięci minister Beck przez swoje ultimatum do Litwy. O ile mi wiadomo, o ile znam stosunek Marszałka Piłsudskiego do Litwinów i specjalnie do Litwy, nigdy nie zgodziłby się na wymuszenie siłą zgody Litwinów na stosunki z Polską.

(Leon Mitkiewicz-Żółtek, *Wspomnienia kowieńskie 1938–1939*, Warszawa 1990)

Od początku roku 1938 w kołach politycznych i dyplomatycznych Polski panowało przekonanie, że wobec nieskuteczności dotychczasowych starań, wszelkie dalsze próby doprowadzenia do nawiązania stosunków między Polską a Litwą metodami koncyliacyjnymi są skazane na niepowodzenie. Coraz większą popularność, zwłaszcza w kierownictwie resortu spraw zagranicznych zyskiwała opcja zastosowania wobec Litwy ultimatum.

STRZAŁY NA GRANICY

Incydent, który spowodował wystosowanie przez Polskę ultimatum do Litwy miał miejsce 11 marca 1938 roku w okolicy strażnicy Korpusu Ochrony Pogranicza „Wierszeradówka”. Strażnica wchodziła w skład 2 kompanii granicznej KOP „Marcinkańce”. Wieś Wierszeradówka (gmina Marcinkańce, powiat grodzieński, województwo białostockie; obecnie rejon orański) położona była ok. 25 km na południowy zachód od Oran. Odcinek kontrolowany przez obsadę strażnicy „Wierszeradówka” należał do najtrudniejszych na całej granicy polsko-litewskiej (nazywanej na Litwie „linią administracyjną”). Przez ok. 10 km granica, słabo oznakowana, biegła przez gęsty las. Teren ten często wykorzystywany był przez przemytników, a służby litewskie dokonywały w tym miejscu przerzutu agentów wywiadu lub przedstawicieli władz kontaktujących się z miejscową ludnością litewską. Na całej długości granicy nieraz dochodziło do incydentów i wymiany ognia (do 1937 roku po stronie litewskiej zginęło 64 osoby). 11 marca,

INCIDENTAS IR ULTIMATUMAS

Argi tas sąlygų primetimas Lietuvai iš Lenkijos pusės gali būti dovana, jo [Piłsudskio] atminties pagerbimas? (...) Iš tiesų, šiurpią, makabrišką dovaną jo atminimui įteikia ministras Beckas savo ultimatumu Lietuvai. Kiek man žinoma, kiek išmanau maršalo Piłsudskio požiūrį į lietuvius, ir ypač į Lietuvą, jis niekada nesutiktų jėga reikalauti iš lietuvių santykių su Lenkija.

(Leon Mitkiewicz-Żółtek, *Wspomnienia kowieńskie 1938–1939*, Warszawa, 1990)

Nuo 1938 m. pradžios Lenkijos politiniuose ir diplomatinuose sluoksniuose vyravo įsitikinimas, jog visi tolesni bandymai užmegzti santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos taikiais metodais yra pasmerkti nesėkmei, nes ligi tol pastangos buvo nevaisingos. Vis didesnį populiarumą, ypač užsienio reikalų žinybos vadovybėje pelnė ultimatumo Lietuvai paskelbimo variantas. Tik stigo preteksto jį įgyvendinti.

ŠŪVIAI PRIE SIENOS

Incidentas, Lenkijai tapęs dingstimi paskelbti Lietuvai ultimatumą, įvyko 1938 m. kovo 11 d. Pasienio apsaugos korpuso „Veršeraduvkos“ užkardos apylinkėje. Ta užkarda buvo Pasienio apsaugos korpuso 2-os pasienio kuopos. Veršeraduvkos kaimas (Marcinkonių valsčius, Gardino pavietas, Balstogės vaivadija, dabar Varėnos rajonas) buvo už maždaug 25 km į pietvakarius nuo Varėnos. Ruožas, kurį kontroliavo „Veršeraduvkos“ užkarda, buvo vienas sunkiausių visoje Lenkijos–Lietuvos sienos (Lietuvos vadintos „administracine linija“) atkarpoje. Menkai pažymėta siena beveik 10 km ėjo per tankų mišką. Šia vieta dažnai naudojosi kontrabandininkai, o lietuvių tarnybos čia permesdavo žvalgybos agentus arba valdžios atstovus, bendravusius su vietiniais gyventojais lietuviais. Visame sienos perimetre ne kartą pasitaikydavo incidentų ir susišaudymų (iki 1937 m. Lietuvos pusėje žuvo 64 asmenys). Kovo 11-ąją, įvykio dieną, patruliuoti ruožą paskirti šauliai Stanisławas Wolaninas ir Stanisławas Serafinas.

w dniu zdarzenia, do patrolowania odcinka wyznaczeni zostali strzelcy Stanisław Wolanin i Stanisław Serafin. Żołnierze rozpoczęli służbę o godz. 4 rano. Według sporządzonej później przez Wolanina relacji przed godz. 5 natknęli się oni na „cywilnego osobnika”, który próbował się przed nimi ukryć po polskiej stronie. Wolanin polecił Serafinowi przeszukanie terenu. Około godz. 5 usłyszał dwa strzały, po chwili zobaczył rannego Serafina leżącego po stronie litewskiej. Zanim zdążył dobiec do rannego, Serafin został odciągnięty przez litewskich strażników granicznych.

Poinformowany o zajściu dowódca kompanii polecił dowódcy strażnicy udanie się na miejsce wraz z całą załogą i zażądanie udzielenia rannemu pomocy oraz oddania go stronie polskiej. Litewscy funkcjonariusze uniemożliwili jednak udzielenie Serafinowi pomocy lekarskiej. Ranny został potem przewieziony przez Litwinów do miejscowości Trośniki, gdzie mimo pomocy udzielonej przez felczera i lekarza, zmarł ok. godz. 8.40. Tego samego dnia strona litewska zaproponowała lokalnemu dowództwu KOP przeprowadzenie sekcji zwłok – Polacy odmówili. Zwłoki przekazano stronie polskiej dzień później. Ciało strzelca Serafina zostało przebadane przez komisję, w skład której wchodził sędzia z sądu w Druskinikach i lekarz KOP. Komisja ustaliła, że przyczyną śmierci było „uszkodzenie jelit i kręgosłupa oraz wywołane w ten sposób krwawienie”. Nie udało się ustalić, kto pierwszy oddał strzały, w którym miejscu znajdował się Serafin w momencie zdarzenia, ani w jaki sposób znalazł się po stronie litewskiej. W międzyczasie inny patrol KOP ujął w pobliżu miejsca strzelaniny mieszkańca wsi Marcinkańce, który przyznał się do wykonywania zadań wywiadowczych na rzecz Litwy.

W dniu, w którym doszło do incydentu, informacja o nim została przekazana do Warszawy. Wkrótce potem Sztab KOP otrzymał odpowiedź z Ministerstwa Spraw Zagranicznych, że „sprawa znajduje się w rękach rządu”. Kierownictwo resortu dyplomacji przystąpiło do działań, których efektem było wystosowanie noty ultymatywnej.

Strzelec Stanisław Serafin pochodził z Dzikowca k. Kolbuszowej. Urodził się 5 listopada 1914 roku w rodzinie chłopskiej. Był żołnierzem 2 kompanii 23 batalionu 6 Brygady KOP. 14 marca 1938 roku został pochowany na cmentarzu w Marcinkańcach. Uroczystościom pogrzebowym towarzyszyła manifestacja patriotyczna. 24 lipca 1938 roku w Dzikowcu w obecności premiera Felicjana Sławoja Składkowskiego dokonano odsłonięcia kamienia upamiętniającego Serafina. Poległy został pośmiertnie awansowany do stopnia kaprała i odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Pogrzeb strzelca Korpusu Ochrony Pogranicza Stanisława Serafina. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos pasienio apsaugos korpuso šaulio Stanisławo Serafino laidotuvės. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Kariai pamainą pradėjo 4 val. ryto. Anot vėliau Wolanino pateiktos ataskaitos, prieš 5 val. jie pastebėjo „civilį asmenį“, mėginantį pasislėpti nuo jų lenkų pusėje. Wolaninas įsakė Serafinui apieškoti teritoriją. Apie 5 val. pasigirdo du šūviai ir po akimirkos jie pamatė lietuvių pusėje gulintį sužeistą Serafiną. Kol spėjo nubėgti iki sužeistojo, Serafiną nuvilko lietuvių pasieniečiai.

Informuotas apie įvykį kuopos vadas įsakė užkardos vadui kartu su visa įgula vykti į įvykio vietą ir pareikalauti, kad sužeistajam būtų suteikta pagalba ir jis būtų atiduotas lenkų pusei. Bet lietuvių funkcionieriai neleido medikams padėti Serafinui. Paskui lietuviams nuvežus sužeistąjį į Trasnykų vietovę, jį išgelbėti mėgino felčeriai ir gydytojas, tačiau pasienietis apie 8.40 valandą mirė. Tą pačią dieną lietuvių pusė pasiūlė vietinei Pasienio apsaugos korpuso vadovybei atlikti palaikų skrodimą, bet lenkai atsisakė. Lenkų pusei palaikai perduoti kitą dieną. Šaulio Serafino kūną ištyrė komisija – teisėjas iš Druskininkų ir Pasienio apsaugos korpuso gydytojas. Jie nustatė, kad mirties priežastis buvo „žarnų ir stuburo pažeidimai ir dėl jų įvykęs nukraujavimas“. Kas pirmas iššovė, kur Serafinas buvo įvykio metu, nei kodėl jis atsidūrė Lietuvos pusėje, nustatyti nepavyko. O tuo metu kitas Pasienio apsaugos korpuso patrulis netoli susišaudymo vietos suėmė Marcinkonių kaimo gyventoją, kuris prisipažino žvalgęs Lietuvos naudai.

BEZ WARUNKÓW WSTĘPNYCH

W dniu, w którym Ministerstwo Spraw Zagranicznych otrzymało informację o strzelaninie na granicy polsko-litewskiej minister Józef Beck przebywał z wizytą w Rzymie. Pracami resortu pod jego nieobecność kierował podsekretarz stanu Jan Szembek, zaufany i bliski współpracownik Becka. Na niego to spadała w pierwszych dniach odpowiedzialność za nadanie kształtu polskiej reakcji na wydarzenie na granicy. Propozycja odpowiedzi sformułowana przez MSZ była jednak zgodna z duchem polityki wobec Litwy prowadzonej przez szefa dyplomacji.

→ Jan Szembek,
wiceminister spraw
zagranicznych
RP [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Janas Szembekas,
Lenkijos užsienio
reikalų viceministras
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

Jednym z najważniejszych urzędników odpowiedzialnych za kreowanie polityki względem Litwy w MSZ był wicedyrektor Departamentu Politycznego i naczelnik Wydziału Wschodniego Tadeusz Kobylański. Pod jego okiem Wydział przygotował projekt komunikatu prasowego, w którym stronę litewską wskazano jako odpowiedzialną za „nienormalny stan na granicy polsko-litewskiej”. Szembek uzyskał akceptację marszałka Rydza-Śmigłego dla komunikatu. Mimo późniejszych obiekcji zgłoszonych przez Rydza-Śmigłego do prasy trafił tekst w wersji bardziej restrykcyjnej:

Rząd Polski rezerwuje sobie prawo zajęcia stanowiska po uważnym zbadaniu sytuacji, jakiego wymaga powaga incydentu.

(Komunikat MSZ w związku z incydem na granicy polsko-litewskiej)

14 marca 1938 roku Beck w depeszy do Szembeka poinformował go, że w związku z incydem przerywa wizytę w Rzymie i dwa dni później wrócił do Polski. W międzyczasie litewskie kierownictwo polityczne podjęło w Kownie decyzję o wystąpieniu do Polski z propozycją rozpoczęcia rokowań, których celem byłoby stworzenie sytuacji zapobiegającej powtarzaniu się tego rodzaju incydentów. Wystosowanie odpowiedniej noty polecono posłowi w Tallinnie Broniusowi Dailidė, który tamże 14 marca skontaktował się z polskim posłem Wacławem Przesmyckim. 15 marca Przesmycki przekazał Szembekowi informację o propozycji złożonej przez Broniusa Dailidė. Strona litewska

Tą dieną, kai įvyko incidentas, informacija apie jį buvo perduota į Varšuvą. Ne-trukus po to Pasienio apsaugos korpuso štabas gavo Užsienio reikalų ministerijos atsakymą, kad „byla yra vyriausybės rankose“. Diplomatinės žinybos vadovybė pradėjo veiksmus, kurie baigėsi ultimatumo notos įteikimu.

Šaulys Stanisławas Serafinas buvo kilęs iš Dikovco netoli Kolbušovos. Jis gimė 1914 m. lapkričio 5 d. valstiečių šeimoje. Buvo Pasienio apsaugos korpuso 6-osios brigados 23-iojo bataliono 2-osios kuopos karys. Palaidotas 1938 m. kovo 14 d. Marcinkonių kapinėse. Per laidotuves vyko patriotinė manifestacija. 1938 m. liepos 24 d. Dikovce, dalyvaujant ministrui pirmininkui Felicjanui Sławojui Składkowskiui, buvo atidengtas atminimo akmuo Serafinui. Žuvusiajam po mirties suteiktas kapralo laipsnis, jis apdovanotas Auksiniu kryžiumi už nuopelnus.

BE IŠANKSTINIŲ SĄLYGŲ

Tą dieną, kai Užsienio reikalų ministerijai pranešta apie susišaudymą lenkų-lietuvių pasienyje, ministras Józefas Beckas lankėsi su vizitu Romoje. Kol jo nebuvo, žinybos darbai vadovavo valstybės pasekretorius, Becko patikėtinis ir artimas bendradarbis Janas Szembekas. Jis buvo atsakingas už lenkų reakciją į įvykius pasienyje. URM suformuluotas atsakas atitiko politiką, kurią Lietuvos atžvilgiu vykdė diplomatijos vadovas.

Vienas svarbiausių Užsienio reikalų ministerijos valdininkų, atsakingų už politikos Lietuvos atžvilgiu formavimą, buvo Politikos departamento direktoriaus pavaduotojas ir Rytų skyriaus viršininkas Tadeusz Kobylański. Jo vadovaujamas skyrius parengė pranešimo spaudai projektą, kuriame Lietuvos pusė įvardyta kaip atsakinga už „nenormalią Lenkijos-Lietuvos sienos būklę“. Szembekas gavo maršalo Rydzo-Śmigłego pritarimą komunikatui. Nors vėliau Rydzas-Śmigłas teikė pataisymų, į spaudą pateko aštresnė teksto versija:

Lenkijos vyriausybė pasilieka teisę užimti poziciją po to, kai situacija bus kruopščiai ištirta, kaip reikalauja incidento rimtumas.

(URM komunikatas dėl incidento Lenkijos-Lietuvos pasienyje)

Kovo 14 d. Beckas telegramoje Szembekui pranešė, kad dėl incidento nutraukia savo vizitą Romoje, ir po dviejų dienų grįžo į Lenkiją. Tuo metu Kaune

Ultymatywna nota Rządu Polskiego do rządu litewskiego

Polska Agencja Telegraficzna dowiaduje się, że nota dyplomatyczna polska, określająca warunki niezbędne dla uniknięcia na przyszłość incydentów niebezpiecznych dla pokoju doręczona została rządowi litewskiemu dnia 17 b. m. o godz. 21-ej. Rząd polski oczekuje odpowiedzi w określonym terminie.

Energiczna demarche Estonii i Łotwy w Kownie

RYGA, 17.3. — W Kowniu toczą się nieustannie obcady między rządem i udziałem prezydenta Smetony. Minister spr. zagr. Łotwa i Estonia dołożył rządowi litewskiemu energiczną demarchę, kładącą uregulowania stosunków między Polską (PAT).

Panika w Kownie

KOWNO, 17.3. — Nastroj panujący w Kownie jest bardzo niepokojący. Władze polskie i litewskie, które ostatnio odwiedziły Litwę, umocniły przekonanie (ATE) o tym, że Litwa jest jeszcze dalej od pokojowej współpracy. Oczekują, że prezydent Smetona w najbliższym czasie przekaże rządowi litewskiemu energiczną demarchę, kładącą uregulowania stosunków między Polską (PAT).

Potężna manifestacja stolicy na cześć Naczelnego Wodza i Armii

Protest przeciw prowokacji litewskiej

200 000 mieszkańców stolicy zamieszkało wtorek przedwieczorem. Marszałek Smigły-Rydz i Naczelnego Wodza, który przywodził litewskich i uregulowania stosunków państwa, skierowali do innych „żalnic” praniej polsko-litewskiej. Zatrzymali się i zatrzymali również warty z szanów społecznych. Wystąpił na widowni jeden pułkowy Narod mądrzejszy woj.

Wystąpił na widowni jeden pułkowy Narod mądrzejszy woj. Władze stolicy, które się i swa szeregi w myśl wskazań Naczelnego Wodza, oddając się całkowicie do jego dyspozycji. Naczelnego Wodza, w następujących słowach obeszli wrog.

SKRZYCZĄ RADOŚCIĄ PRZEJMUJĄ MNIE
FAKT, ŻE SA TAKIE CIWILE, KIEDY TYŁE POL
SKICH BERC POTRZEBIE I TAK JEDNOLICIE BIE
JEDNYM WSPÓLNYM RYTMEM. FAKT TEN MUSI CA
WY NAROD PRZEJMUJĄ WIAKĄ, ŻE POLSKA POTRAFI
ZREALIZOWAĆ SWOJE WIELKIE PRZYZNACZENIE

(Szczegółowe sprawozdanie podano na str. 10)

zapropozowała ustanowienie pełnomocników w celu wyjaśnienia sprawy oraz rozpoczęcia negocjacji. Dzień później, po powrocie do kraju, o sprawie został poinformowany Józef Beck, który z kolei zreferował ją na naradzie na Zamku Królewskim z prezydentem Ignacym Mościckim i marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym. Wówczas Beck zaproponował wystosowanie wobec Litwy ultimatum z żądaniem nawiązania stosunków dyplomatycznych.

17 marca poseł Wacław Przesmycki otrzymał wraz z instrukcjami tekst noty do rządu litewskiego, a wieczorem tego samego dnia wręczył ją posłowi Dailidė. Rząd polski odrzucał propozycję litewską, żądając nawiązania stosunków dyplomatycznych i pozostawiając rządowi litewskiemu 48 godzin na odpowiedź, pod rygorem zabezpieczenia swoich interesów „własnymi środkami”.

Rząd polski oświadcza wobec tego, że za jedyne załatwienie, odpowiadające powadze sytuacji, uważa natychmiastowe nawiązanie normalnych stosunków dyplomatycznych, bez żadnych conditions préalables. Jest to jedyna droga do regulowania spraw sąsiedzkich dla każdego rządu, który jest ożywiony rzeczywiście dobrą wolą uniknięcia niebezpiecznych dla pokoju wydarzeń.

(Tekst noty polskiej z dn. 17 marca 1938 roku)

Lietuvos politinė vadovybė priėmė sprendimą pasiūlyti Lenkijai pradėti derybas, kurių tikslas – numatyti priemonės, kad būtų užbėgta už akių panašioms incidentams. Įteikti atitinkamą notą buvo pavesta pasiuntiniui Taline Broniui Dailidei, kuris kovo 14 d. susisiekė su Lenkijos pasiuntiniu toje šalyje Wacławu Przesmyckiu. Kovo 15 d. Przesmyckis perdavė Szembekui informaciją apie Broniaus Dailidės pateiktą siūlymą. Lietuvos pusė siūlė skirti įgaliotinius, kurie viską išsiaiškintų ir pradėtų derybas. Kitą dieną apie tai buvo informuotas į šalį sugrįžęs Józefas Beckas, kuris, savo ruožtu, referavo apie tai Karalių rūmuose vykusio pasitarimo su prezidentu Ignacu Mościckiu ir maršalu Rydzu-Śmigłu dalyviu. Tada Beckas pasiūlė pareikšti Lietuvai ultimatumą ir pareikalauti užmegzti diplomatinius santykius.

Kovo 17 d. pasiuntinys Wacławas Przesmyckis kartu su instrukcijomis gavo Lietuvos vyriausybei skirtą notos tekstą ir tos pačios dienos vakare įteikė notą pasiuntiniui Dailidei. Lenkijos vyriausybė atmetė Lietuvos siūlymą, reikalavo užmegzti diplomatinius santykius ir nurodė Lietuvos vyriausybei atsakyti per 48 valandas, perspėjusi, kad savo interesais pasirūpins „savomis priemonėmis”.

Wacław Przesmycki,
naczelnik Wydziału
Prasowego
w Departamencie
Polityczno-
Ekonomicznym
Ministerstwa Spraw
Zagranicznych. 1931 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Lenkijos užsienio
reikalų ministerijos
Politikos ir
ekonomikos
departamento
Spaudos skyriaus
viršininkas Wacławas
Przesmyckis. 1931 m.
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

Turėdama tai galvoje, Lenkijos vyriausybė pareiškia, kad vieninteliu padėties rimtumą atitinkančiu sprendimu laiko tuojau užmegzti normalius diplomatinius santykius be jokių conditions préalables. Tai vienintelis kelias spręsti reikalus tarp kaimynų kiekvienai vyriausybei, iš tikrųjų turinčiai geros valios išvengti taikai pavojingų įvykių.

(Lenkijos 1938 m. kovo 17 d. notos tekstas)

GORĄCZKA PRASOWA

Po podaniu do publicznej wiadomości informacji o śmierci strzelca Serafina w prasie pojawiło się wiele artykułów domagających się wyciągnięcia konsekwencji od władz litewskich. Źródłem informacji o zdarzeniu był komunikat prasowy (którego projekt opracowany został przez Wydział Wschodni MSZ) opublikowany 14 marca w „Monitorze Polskim”.

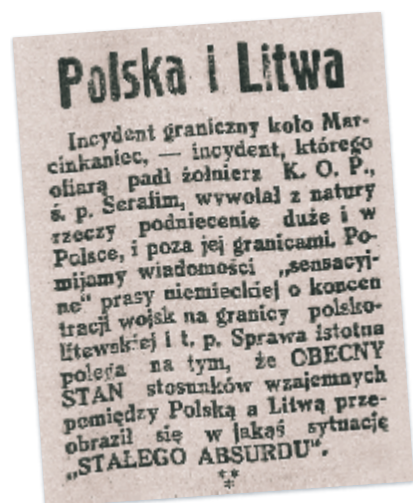
Ten incydent jest nieuniknionym skutkiem z jednej strony nienormalnego stanu istniejącego na granicy polsko-litewskiej, z powodu upartej odmowy rządu litewskiego ustanowienia normalnych stosunków sąsiedzkich między obu krajami, a z drugiej strony wrogiej atmosfery w stosunku do Polski, starannie utrzymywanej przez rząd litewski po tamtej stronie granicy.

(Komunikat MSZ w związku z incydem na granicy polsko-litewskiej)

Jednak już 13 marca pojawiły się w prasie polskiej pierwsze wiadomości o śmiertelnym postrzeleniu żołnierza KOP.

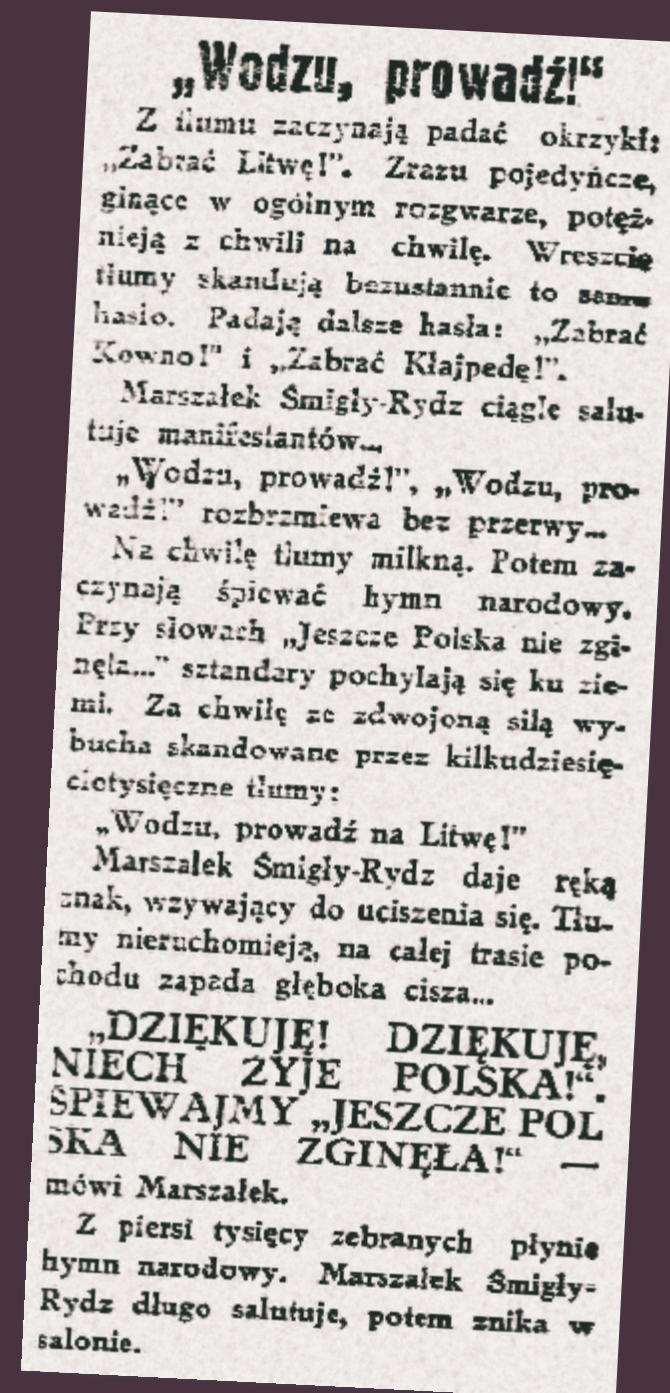
Wiele artykułów opisywało zdarzenie w sposób przesadzony, wyolbrzymiony, czasem nawet zmanipulowany czy wręcz mijający się z prawdą.

Prasa polska tego okresu, zwłaszcza sanacyjna najczęściej wyrażała pełne poparcie dla polityki prowadzonej w stosunku do Litwy przez rząd oraz dyplomację Józefa Becka. Stawiano wyraźnie żądanie, aby Litwa natychmiast zgodziła się na nawiązanie stosunków dyplomatycznych. Z czasem zaczynały pojawiać się artykuły wzywające do przeprowadzenia powszechnej mobilizacji czy sugerujące możliwość zbrojnej odpowiedzi strony polskiej, mówiące o możliwościach polskiej armii. Najdalej w żądaniach szła prasa narodowa nawołująca do wasalizacji czy nawet aneksji Litwy. Do wyjątków należały głosy wstrzemięźliwe lub krytykujące politykę polską. Prasa socjalistyczna wyrażała poparcie dla nawiązania stosunków dyplomatycznych jako umowy równych sobie partnerów. Redaktor wileńskiego „Słowa” Stanisław Cat-Mackiewicz krytykował Becka za opieszałość i nieobecność, a odpowiedzialnością za „bezruch” na granicy obciążał również stronę polską, która nie była w stanie doprowadzić do przełamania impasu. Odmienne w tonie teksty pojawiały się także na łamach „Kuriera Wileńskiego”. Podejście prasy zmieniło się po przyjęciu przez Litwę ultimatum.

„Robotnik”
nr 77,
1938.03.18
[POLONA]

„Robotnik”
1938 03 18,
Nr. 77
[POLONA]

„Gazeta Polska” nr 76, 1938.03.18 [POLONA]

„Gazeta Polska” 1938 03 18, Nr. 76 [POLONA]

Prowokacja litewska na pograniczu polskim. Bandycki napad policji litewskiej na patrol KOP

„Gazeta Polska”, 13 marca 1938

Litwini weszli na terytorium Polski. Poważny incydent na pograniczu polsko-litewskim

„Kurier Wileński”, 13 marca 1938

Żołnierz polski padł ofiarą zasadzki zorganizowanej przez rząd litewski

„Ilustrowany Kurier Codzienny”,
14 marca 1938

Lietuvių provokacija lenkų pasienyje. Banditiškas lietuvių policijos įvykdytas Pasienio apsaugos korpuso patrulio užpuolimas.

Gazeta Polska, 1938 m. kovo 13 d.

Lietuviai įsiveržė į Lenkijos teritoriją. Rimtasis incidentas lenkų-lietuvių pasienyje.

Kurier Wileński, 1938 m. kovo 13 d.

Lenkų karys tapo Lietuvos vyriausybės organizuotos pasalos auka.

Ilustrowany Kurier Codzienny,
1938 m. kovo 14 d.

- Gestapo.
- Mirties paroda.
- Kas verčia keisti pensijų įstatymus.
- Sportas.
- Lavalis susitarė su lenkais.

Nr. 108 (4791)

Pirmadienis, 1935 m. gegužės mėn. 13 d.

Eina nuo 1909

Mirė maršalas J. Pilsudskis

Maršalas Pilsudskis.

Varšuva. Elta. Iš Varšuvos pranešama, kad vakar, 20 val. 45 min. mirė maršalas Pilsudskis, eidamas 68 metus. Maršalas mirė uremija, kuri jį buvo labai nusiūpinimui. Pilsudskis taip pat sirgo ir astma. Maršalas mirė tyliai po 9 metų nuo perversmo, kada 1926 m. gegužės 12–13 d. nukėl jį pašėmė valdžia į savo rankas.

Vakar vakare įvyko nepaprastai Lenkijos ministerių kabineto posėdis.

Berlynas. Elta. Maršalas Pilsudskis mirė Belvedere, Varšuvoje. Paskutinius sakramentus jam suteikė katalikų kapelionas. Pilsudskis sirgo jau kelis mėnesius.

Gdytojai buvo konstatavę skilvį ir kepenų vėžį.

Gegužės 11 d. jo sveikatos stovis staiga pablogėjo. Maršalo Pilsudskio skilvį pradėjo kraujuoti, dėl kurio susilpnėjo jo širdies veikimas. Tuoj po to jis mirė.

Paskelbus žinią apie maršalo Pilsudskio mirtį, lenku ministerių kabineto nariai susirinko posėdžiui. Valstybės prezidentas paskyrė kariuomenės vyriausio inspektoriui gen. Rydz-Smigly, o karo ministeris, ministeriui pirmininkui, pulk. Ślęceviui pasiūlyti, pulk. Ślęceviui pasiūlyti, pulk. Ślęceviui pasiūlyti.

Valstybės prezidentas išleido atsisveikimo įvykius, kuriame, tarp kitko, pareiškia: „Maršalas Pilsudskis mirė. Savo didžiuliu gyvenimo pastangomis jis atstatė tautos žėgas“.

Žinia apie Pilsudskio mirtį Berlyne buvo gauta jau vėliau. Tai žinia padarė Berlyne didelio įspūdžio. Politikai dėl Pilsudskio mirties dar neturėjo laiko pasisakyti. Tačiau, bendrai manoma, kad lenku valstybės vadovai bus Vokietijai didelio išsigąsio. Kai kur reikšima, kad šio nervingumo, kokių būdu atsilieps Pilsudskio mirtis vokiečių lenku santykiams, kol kas dar sunku nustatyti.

Paskirtas naujas lenkų karo ministeris ir kariuomenės inspektorius

Gegužės 13 d. rytmetinė spauda apie maršalo Pilsudskio mirtį plačiai praneša. Visi laikraščiai deda Hitlerio užuojautos telegramą lenkų valstybės prezidentui. Telegrama yra tokia: „Giliai sujaudintas žinios apie maršalo Pilsudskio mirtį, reikiu jūsų išsireikšėjimui ir lenkų vyriausybei giliausią savo ir Vokietijos vyriausybės užuojautą. Lenkija mirusiojo maršalo reikšmę netenka savo naujos valstybės kūrejo. Kartu su len-

kų tauta ir vokiečių tauta liūdi dėl to didžio patrioto mirties, kuris savo suprantamą bendradarbiavimą su Vokietija ne tik nusiūpinė mūsų abiejų valstybėms, bet, be to, žymiai prisidėjo ir prie Europos sutaukimo“.

Vokiečių telegramų agentūra savo pranešime, ivertindama mirusį maršalą, tarp kitko, rašo: „Jam tenka dėkoti ir už gerų santykių tarp Vokietijos ir Lenkijos pasiekimą, santykių, ku-

rie išreikšti vokiečių lenkų draugystės sutartyje“.

„Voelkischer Beobachter“, tarp kitko, rašo, kad žinia apie netikėtą maršalo Pilsudskio mirtį sukėlė didelę ne tik Lenkijos, bet ir Vokietijos užuojautą. „Naujoji Vokietija nulenkia savo vėlavas prie didžiojo valstybės vyro karšči, kuris pirmas turėjo drąsos bendradarbiauti su nacional-socialistiniu reikmu atvira naujų kelių dviasia“.

Lavalio kelionė Varšuvon pasisekė Prancūzai susitarę su lenkais

Paryžius. Elta. Prancūzų spauda daug rašo apie pasibaigusius pasitarimus Varšuvoje Lavalio atsilankymo proga. Laikraščiai nurodo Lavalio pasitarimų pasisekimą.

„Matin“ gretina šaltą Lavalio sutikimą, jam atvažiavus į Varšuvą, ir pabrėžtinai širdingą išlydėjimą. Laikraštis pareiškia, kad pakako 36 valandų tam pasiekimui pasiekti. Pasak laikraščio, Varšuvos pasitarimai buvo būtinai. Per tuos pasitarimus buvusios galutinai pašalintos vis didėjančio nepasitikėjimo priežastys.

„Jour“ rašo, kad, atsižvelgiant į dabartinę padėtį Europoje ir į prancūzų rusų sutarimą, Lenkija geriausiai gali prisidėti prie taikos išlaikymo, laikydama nuo griežčiausio neutralumo. Daugiau Prancūzija ir Lenkijos nereikalaujanti.

PASITARIMU PRANEŠIMAS.

Varšuva. Elta. Pasibaigus Lavalio Beko pasitarimams, buvo

Lenkijos prezidento atsisveikimas ir lenkų tautų dėl Pilsudskio mirties

Varšuva. Elta. Varšuva yra visiškai prisidėjusi maršalo Pilsudskio mirties. Iš gatvės matomas Belvedero pilies kiemas nuo maršalo Pilsudskio mirties yra ryškiai apšviestas. Prie pilies, nežūrint vėlyvų nakties valandų, rikiuosi daug žmonių, kurie čia stovėjo tyledami. Dar naktį atvyko valstybės prezidentas, ministeriai, generalai ir kiti aukšti valdininkai ir visuomenės atstovai atsisveikinti su mirusiuoju.

Valstybės prezidentas išleido į gyventojus tokį atsisveikimą: „Maršalas Juozas Pilsudskis mirė. Didžiulėmis savo gyvenimo pastangomis jis atstatė tautos žėgas. Jis pažadino gyvenimui valstybę savo minčių genialumu ir savo geležine valia. Jis prisidėjo į prie savo įkūto atgimimo, prie išplėtimo žėgų, kuriomis pasirems Lenkijos ateities

Lavalis su Beku Varšuvos geležinkelio stotyje.

pačiam tikslui pasiekti: palaikyti Europos taiką ir saugumą organizuojant abiejų tarpautinių bendradarbiavimą, prie kurio galėtų ir 11 d. d. Pasitarimai iš tiesų privedė prie atsilgimo abiejų šalių santykiuose. Pareiškė, kad Vokietija galint bet kada prisidėti prie kolektyvinių pasitarimų ir neapvalino pakto. Prancūzija esanti pasirėmusi nalenčvinti tą bandymą pasiekti, kurių Lenkija a priori neatsmeta, tačiau su sąlyga, kad bus pripažinti jos specialūs interesai Baltijos valstybėse.

LENKIJĄ SIEKIA I BALTIJOS VALSTYBES.

Varšuva. Elta. Prancūzų specialaus korespondento pranešimu, Lavalis su Beku beveik be pertraukos taršė visą gegužės mėn. 10 ir 11 d. d. Pasitarimai iš tiesų privedė prie atsilgimo abiejų šalių santykiuose. Pareiškė, kad Vokietija galint bet kada prisidėti prie kolektyvinių pasitarimų ir neapvalino pakto. Prancūzija esanti pasirėmusi nalenčvinti tą bandymą pasiekti, kurių Lenkija a priori neatsmeta, tačiau su sąlyga, kad bus pripažinti jos specialūs interesai Baltijos valstybėse.

Varšuva. Elta. Vakar vakare 9 val. 40 min. Lavalis iš Varšuvos išvyko į Maskvą. Stotyje tarn kitu, jį palydėjo Bekas.

Šiandie, su savo palydovais, Maskvon iš Varšuvos atvyko Lavalis. Maskvos geležinkelio stotyje Lavalis buvo labai iškilmingai sutiktas garbės sargybos, Litvinovo ir kitu aukštu Sovietų valdininkų. Buvo sugriežta Maršalo ir Internacionals.

Balkanų konferencijos pasitarimai

Bukareštė. Elta. Nors apie Bukareštę prasidėjusi Balkanų santarvės konferencija oficialaus komunikato dar neįteisė, tačiau iš ligišolinų pasitarimų tikrai spėjama, kad konferencijos rezultatai visos užsibrėžtos planos programos nešėms. Tarp kitu, esąs svarstomas Bulgarijos atsiginklavimo klausimas. Balkanų valstybės, kaip praneša radio,

Uel maršalo Pilsudskio mirties

Žinia apie maršalo J. Pilsudskio mirtį susidėjo per visą platęjį pasaulį, kuriame jo vardas plačiai plačiai buvo žinomas.

Pirmiausia, jį buvo žinomas kaip prieštartinis socialistas, revoliucionierius, kovojęs su Rusijos carizmu, kovojęs už tautų išlaisvinimą ir apsigėrėdumą. Karo metu ir po karo jį buvo vėliau paskatinti žinomas kaip svarbiausias Lenkijos restauratorius, jos savarankiškumo kūrėjas. Šis jo darbas buvęs prieštartinis taiką jo veikla ir pasikėlimu, iškilusiu jį į autokratizmo viršūnę, kuriose jį naudojosi beveik visos tautos pagarbą bei pripažinimą, deju kelius pasiekusius metais jį netekusius tos visos tautos pagarbos atnešė, kurią jį nusipelnė už ankstyvesnę savo tikrai didelę veiklą.

Šiandie grėsinantis sunku įvertinti Pilsudskio darbus visą jo veiklą jo veiklos šakį. Pora šokių tenka pasakyti apie jo santykį ir santykius Lietuvos atžvilgiu.

Kilęs iš Lietuvos ir vadinamas „litvinu“, Pilsudskis Lietuvos atžvilgiu turėjo savo nusistatymus, kurių niekmet atskleidė nemažai, formuluose, tačiau jo darbai „pasirėję“ atskleidė.

Pilsudskis buvo Lenkijos — Lietuvos sąjios išlaikėjas. Kai jį nevalio būtų lydyta, jį sugėdijo Želgovoškio lygi į Vilnių, o kai jį išlygi nepirėdė prie užsienio, Pilsudskis, stipriai visų teigiamas, santykių su Lietuva klausimu. Išsprendęs taiką jo garbės klausimu. Nemažai buvo kalbama ir teigiama, kad Lietuvos atžvilgiu Pilsudskis turėjo tam tikrą sentimentą, jį jai nenorėjo bloku.

Kiek tas atstaka daug, sunku pasakyti; mes tuo tarpu teikiame jo padarytą Lietuvai begalinę akiraudą. Bet jei Pilsudskis tikrai norėjo Lietuvai gera, tai šakėdime, kad Lenkų tauta atitaisytų tą akiraudą, kuri yra padaryta Lietuvai. Ir jei tiesa, kas buvo kalbama apie Pilsudskį ir Lietuvą, tai širdies atitakymas būtų to vyro atminties tikslams pagerkimas.

Mirtis Pilsudskio, kuris buvo faktiškai Lenkijos diktorius, staiga Lenkijai į naują padėtį, galimą naują politinį pasireikšėjimą.

Kokio ta atstaka bus — parodyta atstaka; tuo tarpu jį dar analizi.

SPAUDOS KARŠTINĖ

Kai tik buvo paskleista informacija apie šaulio Serafino mirtį, spaudoje atsirado daugybė straipsnių, kuriuose reikalauta, kad Lietuvos valdžia patirtų atitinkamų pasekmių. Informacijos apie įvykį šaltinis buvo pranešimas spaudai (kurio projektą parengė URM Rytų skyrius), paskelbtas kovo 14 d. leidinyje „Monitor Polski“.

Tas incidentas yra neišvengiama pasekmė, viena vertus, nenormalios padėties prie Lenkijos–Lietuvos sienos dėl užsispyrusio Lietuvos vyriausybės atsisakinėjimo užmegzti normalius kaimyninius abiejų šalių santykius ir, antra vertus, dėl priešiškos atmosferos Lenkijos atžvilgiu, kurią nuosekliai kursto lietuvių valdžia kitoje sienos pusėje.

(URM komunikatas dėl incidento Lenkijos–Lietuvos pasienyje)

Jau kovo 13 d. lenkų spaudoje pasirodė pirmos žinios apie tai, kad buvo nušautas Pasienio apsaugos korpuso karys. Daugelyje straipsnių įvykis buvo aprašomas perdedant, hiperbolizuojant, kartais net manipuliuojant faktais ar tiesiog prasilenkiant su tiesa.

To laikotarpio lenkų spauda, ypač sanacinė, dažniausiai visiškai rėmė vyriausybės ir Józefo Becko vadovaujamos diplomatijos vykdomą politiką Lietuvos atžvilgiu. Buvo keliamas vienareikšmis reikalavimas, kad Lietuva tuoj pat sutiktų užmegzti diplomatinis santykius. Ilgainiui pradėjo rasti straipsnių, kuriuose raginta paskelbti visuotinę mobilizaciją arba siūlančių, kad lenkų pusė atsakytų ginklu, rodant lenkų armijos galimybes. Toliausiai savo reikalavimais ėjo tautininkų spauda, raginusi paversti Lietuvą vasalu ar net aneksuoti ją. Santūrūs arba kritikuojantys lenkų politiką balsai buvo išimty. Socialistinės krypties spauda rėmė diplomatinį santykių užmezgimą kaip dviejų lygiaverčių partnerių sutartį. Vilniaus leidinio „Słowo“ redaktorius Stanisławas Cat-Mackiewiczus kritikavo Becką už nelankstumą ir atsainumą, o atsakinga už „sustingimą“ ant sienos skelbė taip pat ir lenkų pusę, kuri nesugebėjo pasiekti, kad būtų rasta išeitis iš aklavietės. Kitokio tono tekstų pasitaikydavo ir „Kurier Wileński“ puslapiuose. Spaudos pozicija pasikeitė po to, kai Lietuva priėmė ultimatumą. Tik tada pradėjo rasti santūresnių tekstų, skelbusių būtinumą kurti santykius remiantis tarpusavio draugyste, pagarba ir brolybe.

„Lietuvos žinios“, nr 108(4791), 1935.05.13 [epaveldas.lt]

„Lietuvos žinios“, 1935 05 13, Nr. 108 (4791) [epaveldas.lt]

Dopiero wówczas zaczęły się pojawiać teksty stonowane lub głoszące potrzebę budowy stosunków w oparciu o wzajemną przyjaźń, szacunek i braterstwo.

WODZU, PROWADŹ NA KOWNO!

W ciągu kilku dni, jakie nastąpiły po incydencie na granicy polsko-litewskiej przez Polskę przetoczyła się fala patriotycznych manifestacji. Zgromadzenia miały zazwyczaj charakter antylitewski, przy czym ostrze krytyki sformułowanej przez ich uczestników było wymierzone raczej we władze Litwy niż w samych Litwinów. Na większości demonstracji panował nastrój patriotycznego uniesienia i poparcia dla władz sanacyjnych.

Charakter manifestacji miały już uroczystości pogrzebowe strzelca Stanisława Serafina, przeprowadzone 14 marca 1938 roku na cmentarzu w Marcinkańcach. Dzień później wiece o charakterze antylitewskim odbyły się w Nowogródku i Lwowie, a 16 marca – w kolejnych miastach. Tego dnia największa manifestacja odbyła się w Krakowie: rozpoczęła się wiecem w Collegium Novum, skąd ruszył pochód na Rynek Główny. Uczestnicy zgromadzili się wokół pomnika Adama Mickiewicza, gdzie przyjęta została rezolucja potępiająca władze litewskie. W czasie demonstracji wznoszone były hasła m.in. „Precz z rządem Smetony”, „Żądamy marszu na Kowno” czy „Kowno musi być polskie”. Deklarowano

Manifestacja w Warszawie w związku z przyjęciem przez Litwę ultimatum polskiego rządu w sprawie nawiązania stosunków dyplomatycznych. Widoczny transparent z hasłem „Polak Litwin sobie bratem”. Marzec 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Manifestas Varšuvoje Lietuvai priėmus Lenkijos ultimatumą dėl diplomatinių santykių užmezgimo. Matomas užrašas ant plakato „Lenkai ir lietuviai – broliai”. 1938 m. kovas [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

VADE, VESK Į KAUNĄ!

Demonstracja antylitewska na Rynku Głównym w Krakowie po przyjęciu przez Litwę ultimatum polskiego rządu. Marzec 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Antilietuviška demonstracija Krokuvos Turgaus aikštėje, Lietuvai priėmus Lenkijos vyriausybės ultimatumą. 1938 m. kovas [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Per kelias dienas po incidento lenkų–lietuvių pasienyje per Lenkiją nusirito patriotinių manifestacijų banga. Susibūrimai paprastai būdavo antilietuviškos dvasios, jų dalyvių suformuluotos kritikos asmenys paprastai buvo nukreiptos veikiau į Lietuvos valdžią, o ne į pačius lietuvius. Daugumoje demonstracijų vyravo patriotinio pakilimo ir paramos sanacinei valdžiai nuotaikos. Manifestacinio pobūdžio buvo ir šaulio Stanisława Serafino laidotuvių ceremonija, vykusi kovo 14 d. Marcinkonių kapinėse. Kitą dieną antilietuviški mitingai vyko Naugarduke ir Lvove, o kovo 16–ąją – kituose miestuose. Tą dieną didžiausia manifestacija įvyko Krokuvėje: ji prasidėjo *Collegium Novum* mitingu, po to eisena patraukė į Turgaus aikštę. Dalyviai susitelkė aplink Adomo Mickiewicziaus paminklą, kur priėmė rezoliuciją, smerkiančią Lietuvos valdžią.

Demonstracijose aidėjo tokie šūkiai kaip „Šalin Smetonos valdžią“, „Reikalaujame žygiuoti į Kauną“ arba „Kaunas turi būti lenkiškas“. Buvo deklaruojama ryžtinga parama vyriausiajam vadui maršalui Rydzui-Śmigłui. Panašūs šūkiai

stanowcze poparcie dla Naczelnego Wodza marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Podobne hasła wypisywano na murach. W Wilnie doszło oprócz tego do wybicia przez nieznaną sprawców szyb w oknach budynków, w których mieściły się siedziby organizacji mniejszości litewskiej w Polsce.

17 marca kilkudziesięciotysięczny wiec miał miejsce na placu Piłsudskiego w Warszawie, gdzie domagano się nawiązania stosunków dyplomatycznych oraz zaprzestania „prowokacji litewskich”. Dzień później duże zgromadzenie odbyło się w Wilnie, dokąd przybył Rydz-Śmigły. Zorganizowana została państwowa uroczystość, w trakcie której Naczelnemu Wodzowi nadano tytuł honorowego obywatela Wilna. Podczas późniejszego wiecu przyjęto rezolucję o treści wymierzonej w rządy Smetony. Mimo antylitewskiego charakteru podejmowanych rezolucji i wznoszonych haseł nie wszystkie zgromadzenia były skierowane bezpośrednio przeciwko Litwinom. Nie brakowało również haseł apelujących o nawiązanie przyjaznej współpracy czy odwołujących się do polsko-litewskiego braterstwa. Wraz z przyjęciem ultimatum atmosfera uległa uspokojeniu. W społeczeństwie polskim zaczęły pojawiać się coraz silniejsze nastroje pojednawcze.

PRZYJĘCIE ULTIMATUM

Kryzys w stosunkach polsko-litewskich wywołany incydem granicznym odbywał się w cieniu trwającego Anschlussu Austrii przez nazistowskie Niemcy. Wydarzenia w Austrii, rozpoczęte 12 marca 1938 r. wkroczeniem oddziałów Wehrmachtu i przybyciem Hitlera do Wiednia skupiały uwagę Europy i świata. Wobec sprawy austriackiej na lokalny spór polsko-litewski patrzono jak na wydarzenie o charakterze peryferyjnym. Minister Józef Beck w depeszy przesłanej do podsekretarza stanu w MSZ Jana Szembeka, w której informował o swoim powrocie do Warszawy z Rzymu, instruował podwładnego, aby sprawę Anschlussu traktować „z największą rezerwą”. Brak poważniejszego zaangażowania w sprawę austriacką dawał Polsce większą swobodę w korzystnym dla siebie uregulowaniu kwestii litewskiej. Przed spotkaniem z Mościckim i Rydzem-Śmigłym 16 marca po południu, Beck znał już stanowisko władz brytyjskich i niemieckich. Z rozmowy Szembeka z ambasadorem Wielkiej Brytanii Howardem W. Kennardem wynikało, że rząd angielski nie zamierza wpływać na bieg wydarzeń, a jest zainteresowany jedynie „utrzymaniem pokoju”. Z kolei ambasador polski w Berlinie Józef Lipski raportował o rozmowie z marszałkiem Rzeszy Hermannem Göringem, który miał dać do zrozumienia, że w sprawie Litwy Niemcy dają Polsce „wolną rękę”, a ich zainteresowanie dotyczy wyłącznie

Polskie
ultimatum wobec
Litwy z 17 marca
1938 roku
[Archiwum
Akt Nowych]

Lenkijos
ultimatumas
Lietuvai 1938 m.
kovo 17 d.
[Lenkijos naujųjų
aktų archyvas]

buvo rašinėjami ant sienų. Be to, Vilniuje nežinomi pažeidėjai iškūlė langus pastatų, kuriuose buvo įsikūrusios lietuvių mažumos Lenkijoje organizacijos.

Kovo 17 d. keliasdešimties tūkstančių žmonių mitingas vyko Varšuvos Piłsudskio aikštėje, kur dalyviai reikalavo užmegzti diplomatinius santykius ir užbaigti „lietuvių provokacijas“. Kitą dieną didelis susirinkimas įvyko Vilniuje, kur atvyko Rydzas-Śmigły. Organizuotos valstybinės išsilmės, kuriose vyriausiajam vadui buvo suteiktas Vilniaus garbės piliečio titulas. Paskui mitingas priėmė prieš Smetonos valdžią nukreiptą rezoliuciją. Nors priimamos rezoliucijos ir skelbiami šūkiai buvo antilietuviško pobūdžio, ne visi masiniai renginiai buvo tiesiogiai nukreipti prieš lietuvius. Nestigo ir šūkių, raginančių užmegzti draugišką bendradarbiavimą arba apeliuojančių į lenkų ir lietuvių brolybę. Iškart po to, kai ultimatumas buvo priimtas, atmosfera nurimo. Lenkų visuomenėje pradėjo rasti vis daugiau taikingų nuotaikų.

ULTIMATUMO PRIĖMIMAS

Dėl pasienio incidento kilusi lenkų ir lietuvių santykių krizė vyko nacistinės Vokietijos vykdyto Austrijos anšliuso šešėlyje. Įvykiai Austrijoje, prasidėję kovo 12 d., kai įžengė vermachto daliniai ir Hitleris atvyko į Vieną, patraukė Europos ir pasaulio dėmesį. Įvykių Austrijoje fone vietinis lenkų–lietuvių konfliktas buvo matomas kaip periferinio pobūdžio nutikimas. Ministras Józefas Beckas telegramoje, atsiųsioje Užsienio reikalų ministerijos valstybės pasakreitoriui Janui Szembekui, informavo, kad jis grįžta iš Romos į Varšuvą. Jis instruktavo pavaldinį, kad anšliuso reikalas būtų traktuojamas „kuo santūriausiai“. Rimčiau nesiangažuodama dėl Austrijos klausimo Lenkija turėjo daugiau laisvės sau nau-dingiau tvarkyti Lietuvos reikalą. Prieš susitikimą su Mościckiu ir Rydzu-Śmigły kovo 16 d. popietę Beckas jau buvo informuotas apie britų ir vokiečių valdžių pozicijas. Szembeko pokalbyje su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi Howardu W. Kennardu paaiškėjo, kad anglų vyriausybė neketina daryti įtakos įvykiams, ji suinteresuota vien „išsaugoti taiką“. Savo ruožtu lenkų ambasadorius Berlyne Józefas Lipskis raportavo apie pokalbį su maršalu Hermanu Göringu, kuris leido suprasti, kad dėl Lietuvos Vokietija palieka Lenkijai „laisvas rankas“, juos domina tik Klaipėda. O prancūzų diplomatija, Varšuvoje atstovaujama ambasadoriaus Leono Noėlio, mėgino spausti Lenkiją, kad ji sušvelnintų ultimatumo toną. Prancūzija nuogaštavo, kad lenkų–lietuvių konflikto eskalavimas gali privesti prie dar vieno karo Europoje, ko bet kokia kaina reikia vengti. Varšuvoje prancūzų veiksmai dėl lenkų ultimatumo buvo įvertinti kaip nedraugiški

784
12
Ambasada Kr. i. j. Polskiej
Otrzymano dn. 12.3 1938 r.
Nr. N.49/I/26
Załącznik

Tekst noty polskiej z dn. 17 marca 1938

wręcz. o godz. 21 posłowi litewskiemu w Tallinie.

Mem zaszczyt zakomunikować Waszej Ekscelencji z polecenia mojego rządu co następuje:

1. Propozycja rządu litewskiemu z 14 bm. nie może być przyjęta, nie daje ona bowiem dostatecznej gwarancji bezpieczeństwa na granicy zwłaszcza po ujemnym wyniku wszystkich dotychczasowych prób polsko-litewskich negocjacji.

2. Rząd polski oświadcza wobec tego, że za jedyne załatwienie odpowiadające powadze sytuacji uważa natychmiastowe nawiązanie normalnych dyplomatycznych stosunków, bez żadnych conditions préalables. Jest to jedyne drogi do regulowania spraw sąsiedzkich dla każdego rządu, który jest ożywiony rzeczywicie dobrą wolą uniknięcia niebezpiecznych dla pokoju wyderzeń.

3. Licząc od chwili wręczenia niniejszej noty rząd polski pozostawia rządowi litewskiemu 48 godzin dla przyjęcia powyższej propozycji, z tym, że akredytowanie przedstawicieli dyplomatycznych w Kownie i w Warszawie nie mogłoby nastąpić później niż do dn. 31 marca 1938. Wszelkie porozumienia techniczne czy inne między rządem polskim i litewskim byłyby do tego czasu prowadzone przez obojga posłów w Tallinie. Wymiana załączonych not co do nawiązania stosunków dyplomatycznych miałyby nastąpić przed upływem wspomnianego terminu 48 godzin między posłami litewskim i polskim w Tallinie.

4. Propozycja powyższa nie może być przedmiotem dyskusji ani co do formy ani co do treści, jest ona propozycją ne varietur. Brak odpowiedzi lub jakiegokolwiek zastrzeżenia czy dodatki będą uważane za odmowę przez rząd polski.

Rząd polski w tym negatywnym wypadku słuszne interesy swego państwa zabezpieczy własnymi środkami.

1302
13
Tekst not wymienionych między posłami polskim i litewskim w Tallinnie, w dn. 19 marca 1938, o godz. 11.

Z polecenia mego rządu mam zaszczyt zakomunikować, że rząd polski/litewski/ postanowił nawiązać z dniem dzisiejszym normalne stosunki dyplomatyczne między Polską a Litwą /Litwą a Polską/ i w tym celu ustanawia poselstwo w Kownie / w Warszawie/. Poseł polski /litewski/ należycie akredytowany złoży swe listy uwierzytelniające w Kownie /w Warszawie/ najpóźniej do dnia 31 marca rb.

Rząd polski /litewski/ zapewnia ze swej strony poselstwu litewskiemu /polskiemu/ w Warszawie /w Kownie/ warunki normalnego funkcjonowania i w związku z tym zagwarantuje od dnia 31 marca rb. możliwość bezpośredniej komunikacji lądowej, wodnej, powietrznej, pocztowej, telegraficznej i telefonicznej między tym poselstwem a rządem litewskim /polskim/.

Kłajpedy. Dyplomacja francuska z kolei, reprezentowana w Warszawie przez ambasadora Leona Noëla, próbowała naciskać na Polskę, aby złagodziła ton ultimatum. Sytuacja budziła obawy Francji, że eskalacja konfliktu polsko-litewskiego może doprowadzić do wybuchu kolejnej wojny w Europie, czego za wszelką cenę chciano uniknąć. W Warszawie działania francuskie w sprawie polskiego ultimatum odebrano jako niechętne Polsce. Niejednoznaczne było zachowanie dyplomacji sowieckiej, Moskwa próbowała stwarzać pozory występowania po stronie litewskiej, jednak w ostateczności nie udzieliła Kownu żadnych gwarancji na wypadek konfliktu z Polską.

Ultimatum towarzyszyła wyrazista demonstracja siły ze strony polskiej. Pozostaje kwestią niewyjaśnioną, czy dowództwo Wojska Polskiego sporządzało plany użycia siły wobec Litwy przed ultimatum, czy też działania wojskowe w okresie ultimatum były całkowicie improwizowane. 18 marca odbyły się defilady w Grodnie, Wilnie i Suwałkach, ogłoszono stan gotowości bojowej w garnizonie wileńskim, w rejon pograniczny ściągano jednostki z głębi kraju, na stacji w Landwarowie rozstawiono armaty, zwiększono liczbę samolotów na lotnisku na wileńskim Porubanku, prowadzono demonstracyjne przeloty nad granicą.

W sytuacji osamotnienia na arenie międzynarodowej, w obliczu ewentualnego zastosowania siły przez Polskę, 19 marca 1938 roku władze litewskie zgodziły się na przyjęcie ultimatum. Odpowiedniej instrukcji udzielono posłowi Dailidė. Tego samego dnia przybył on do poselstwa polskiego w Tallinnie. O godz. 12 dokonano wymiany jednobrzmiących not mówiących o ustanowieniu stosunków dyplomatycznych i zapowiadających powołanie poselstw w Warszawie i Kownie.

Z polecenia mego rządu mam zaszczyt zakomunikować, że rząd polski postanowił nawiązać z dniem dzisiejszym normalne stosunki dyplomatyczne między Polską a Litwą i w tym celu ustanawia poselstwo w Kownie. Poseł polski należycie akredytowany złoży swe listy uwierzytelniające w Kownie najpóźniej do dnia 31 marca rb.

(Tekst noty wymienionej między posłami polskim a litewskim w Tallinnie, 19 marca 1938)

Po nawiązaniu stosunków nastąpiła wyraźna zmiana retoryki władz polskich. Żądania o charakterze ultymatywnym ustąpiły głosom nawołującym i oczekującym budowy przyjaznych i życzliwych relacji. Akcentowano szacunek dla litewskiej niepodległości i drogi budowy własnego państwa obranej przez Litwinów. W tym duchu wypowiadali się politycy rządzącego obozu sanacyjnego jak i opozycyjni oraz publicyści.

Lenkijai. Nevienareikšmiškas buvo sovietinės diplomatijos elgesys. Maskva mėgino kurti regimybę, neva ji remia lietuvių pusę, bet galop galimo konflikto su Lenkija atveju nesuteikė Kaunui jokių garantijų.

Paskelbus ultimatumą akivaizdžiai demonstruota Lenkijos karinė galia. Lieka neišaiškinta, ar Lenkijos kariuomenės vadovybė rengė planus panaudoti prieš Lietuvą karinės pajėgas, ar kariniai veiksmai ultimatumo laikotarpiu buvo visiška improvizacija. Kovo 18 d. buvo surengti kariniai paradai Gardine, Vilniuje ir Suvalkuose, Vilniaus įguloje buvo paskelbta kovinė parengtis, į pasienio rajoną buvo perkeliama kariniai daliniai iš šalies gilumos, Lentvario stotyje buvo išdėstyti pabūklai, Vilniaus Kirtimų oro uoste padidintas lėktuvų skaičius, jie demonstratyviai skraidė virš sienos.

Tarptautinėje arenoje likusi praktiškai be paramos, gresiant, kad Lenkija gali panaudoti karinę jėgą, Lietuvos valdžia kovo 19 d. sutiko priimti ultimatumą. Pasiuntiniui Dailidei buvo perduota atitinkama instrukcija. Tą pačią dieną jis atvyko į Lenkijos pasiuntinybę Taline. 12 val. apsiikeista vienodo turinio notomis, kuriose buvo sakoma, kad užmezgami diplomatiniai santykiai, Varšuvoje ir Kaune bus įsteigtos pasiuntinybės.

Savo vyriausybės pavedimu turiu garbės pranešti, kad Lenkijos vyriausybė nutarė nuo šios dienos užmegzti Lenkijos ir Lietuvos diplomatinius santykius ir tuo tikslu įsteigia pasiuntinybę Kaune. Deramai akredituotas Lenkijos pasiuntinys savo skiriamuosius raštus įteiks Kaune ne vėliau kaip šių metų kovo 31 dieną.

(Notos, kuria 1938 m. kovo 19 d. Taline apsiikeitė lenkų ir lietuvių pasiuntiniai, tekstas)

Užmezgus santykius Lenkijos valdžios retorika aiškiai pasikeitė. Vietoj ultimatyvaus pobūdžio reikalavimų atsirado balsų, kurie skatino ir laukė draugiškų ir geranoriškų santykių kūrimo. Buvo akcentuojama pagarba Lietuvos nepriklausomybei ir lietuvių pasirinktam savo valstybės kūrimo keliui. Toks tonas buvo būdingas ir valdančiosios sanacinės stovyklos politikai, ir opozicijai bei publicistams.

Nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Polską a Litwą. Punkt graniczny na granicy polsko-litewskiej nad rzeką Mereczanką. Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza otwierają bramę graniczną na moście. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos ir Lietuvos diplomatinį santykių užmezgimas. Lenkijos ir Lietuvos pasienio punktas prie Merkio upės. Lenkijos pasienio apsaugos korpuso kareiviai atidaro vartus ant tilto. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

PO ULTIMATUM

OD NIEUFNOŚCI DO ODWILŻY

Franciszek Charwat obejmował placówkę w Kownie wyposażony w instrukcje otrzymane od ministra Józefa Becka. Celem pracy dyplomaty miało być „wytworzenie przekonania” o woli państwa polskiego utrzymania dobrych stosunków z Litwą, przy czym Beck zaznaczał, aby nie kłaść akcentu na sukcesy krótkoterminowe, ale „osiągnięcia trwałe przez systematyczny długi wysiłek”. Polska będzie stać na stanowisku pełnej suwerenności Litwy tak długo, dopóki nie uzna, że kraj ten stał się narzędziem w rękach innego państwa. Beck zalecał, aby przestrzegać, że postawienie sprawy Wilna spowoduje powrót do polityki zdrażnień.

Charwat przybył do Kowna 29 marca 1938 roku. Tymczasowa siedziba poselstwa została ulokowana w hotelu „Metropolis” (później przy ul. Kęstučio 24). Pierwszym miesiącom pracy polskiego posła towarzyszyła atmosfera nieufności i napięcia. Już na samym początku wątpliwości dotyczyły ewentualnego spotkania z prezydentem Smetoną. Ostatecznie doszło do niego 1 kwietnia, ale rozmowa miała charakter zdawkowy. Dyplomacja litewska odbierała Charwata

Pierwszym ważnym akcentem po ustanowieniu stosunków dyplomatycznych między Polską a Litwą było rozpoczęcie pod koniec marca misji przez posłów: polskiego w Kownie – Franciszka Charwata i litewskiego w Warszawie – Kazysa Škirpę. Wybór padł na doświadczonych dyplomatów, mających za sobą pracę na ważnych z punktu widzenia krajów wysyłających placówkach. Charwat pracował wcześniej w krajach bałtyckich, zaś Škirpa – przy Lidze Narodów.

PO ULTIMATUMO

Pirmas svarbus akcentas po to, kai Lenkija ir Lietuva užmezgė diplomatinius santykius, buvo tai, kad kovo pabaigoje savo misiją pradėjo Lenkijos pasiuntinys Kaune Franciszekas Charwatas ir Lietuvos pasiuntinys Varšuvoje Kazys Škirpa. Buvo parinkti patyrę diplomatai, dirbę skiriančioms valstybėms svarbiose atstovybėse. Charwatas anksčiau dirbo Baltijos valstybėse, Škirpa – prie Tautų Sąjungos.

NUO NEPASITIKĖJIMO Į ATLYDĮ

Perimdamas atstovybę Kaune Franciszekas Charwatas gavo ministro Józefo Becko instrukcijas. Diplomato darbo tikslas buvo „suformuoti įsitikinimą“ apie lenkų valstybės valią palaikyti su Lietuva gerus santykius, kartu Beckas nurodė akcentuoti ne trumpalaikius laimėjimus, bet „sistemingomis pastangomis pasiekti ilgalaikių“. Lenkija gerbs visišką Lietuvos suverenitetą tol, kol nepripažins, kad ši šalis tapo kitos valstybės įrankiu. Beckas įpareigojo įspėti, kad Vilniaus klausimo kėlimas nulems grįžimą į nesantaikos politiką.

Posel nadzwyczajny i minister pełnomocny Polski na Litwie Franciszek Charwat witany przez litewskich pograniczników na przejściu granicznym. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos nepaprastąjį pasiuntinį ir įgaliotąjį ministrą Lietuvoje Franciszeką Charwatą pasienyje pasitinka lietuvių pasieniečiai. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Delegacija wladz litewskich i oficerowie Korpusu Ochrony Pogranicza w oczekiwaniu na przyjazd posla Franciszka Charwata na przejściu granicznym. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos valdžios delegacija ir Lenkijos pasienio apsaugos korpuso karininkai pasienyje laukia atvykstančio pasiuntinio Franciszeko Charwato. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

„Słowo”,
nr 82,
1938.03.24
[POLONA]

„Słowo”,
1938.03.24,
Nr 82
[POLONA]

Złożenie listów uwierzytelniających
prezydentowi RP Ignacemu
Mościckiemu przez posła
nadzwyczajnego i ministra
pełnomocnego Litwy w Polsce
Kazysa Skirpę na Zamku
Królewskim w Warszawie. Marzec
1938 r. [Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys
ir įgaliotasis ministras Lenkijoje
Kazys Skirpa Varšuvos karališkojoje
pilyje įteikia skiriamuosius raštus
Lenkijos Respublikos prezidentui
Ignaciui Mościckiui. 1938 m.
kovas [Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

Poselstwo RP
w Kownie. Hotel
„Lietuva” (obecnie
„Metropol”). [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos Respublikos
pasiuntinybė Kaune.
Viešbutis „Lietuva“
(dab. „Metropol”).
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

jako osobę nie mającą głębszego rozeznania w wewnętrznnej specyfice kraju. Trudny charakter Charwata odnotowywano jednak także w centrali polskiego MSZ, Tadeusz Kobylański miał nawet dążyć do jego odwołania, do czego jednak nie doszło.

Sprawa Wilna, chociaż zaczęła schodzić na plan dalszy, nadal ciążyła nad obustronnymi relacjami. Trwały prace nad nową konstytucją Litwy. Uchwalona 12 maja 1938 roku ustawa zasadnicza przewidywała (w art. 6), że stolicą państwa jest miasto Wilno. Polska strona jednak powstrzymała się od radykalnych działań, aby nie zadrażniać dodatkowo sytuacji. Poseł Charwat interweniował jednak, gdy w czasie litewskich igrzysk narodowych w lipcu 1938 roku (po raz pierwszy z udziałem sportowców z Wilna) miały być rzekomo wznoszone okrzyki nawołujące do odbicia historycznej stolicy z rąk Polaków. Wczesną jesienią władze litewskie starały się jednak wyciszać nastroje antypolskie i roszczeniowe względem Wilna. Pod naciskiem strony polskiej starano się zneutralizować działalność wpływowego dotąd Centralnego Związku Wyzwolenia Wilna. Uroczystości rocznicy zajęcia miasta przez Polaków 9 października, które zwykle były okazją do żałobnych manifestacji o wydźwięku antypolskim, tym razem odbyły się w ograniczonej formie. W Poniewieżu doszło jednak w tym czasie do

Charwatas atvyko į Kauną kovo 29 d. Pasiuntinybė buvo laikinai įkurdinta „Metropolio“ viešbutyje (vėliau Kęstučio g. 24 name). Pirmus mėnesius lenkų pasiuntinys dirbo tvyrant nepasitikėjimui ir įtampai. Jau pačioje pradžioje iškilo abejonių dėl galimo susitikimo su prezidentu Smetona. Galų gale jis įvyko balandžio 1 d., bet pokalbis buvo neesminis. Lietuvos diplomatija Charwatą vertino kaip žmogų, menkai išmanantį šalies vidinę specifiką. Į sunkų Charwato charakterį buvo atkreiptas dėmesys ir Lenkijos užsienio reikalų žinyboje, Tadeusz Kobylański neva net siekęs jį atšaukti, bet iki to neprieita.

„Diena“, 1938.04.03
[epaveldas.lt]

„Diena“, 1938 04 03
[epaveldas.lt]

Nors Vilniaus klausimas pradėjo trauktis į tolesnį planą, jis nuolat slėgė dvišalius santykius. Vyko naujos Lietuvos konstitucijos rengimo darbai. 1938 m. gegužės 12 d. patvirtintas Pagrindinis įstatymas (6 straipsnis) įtvirtino, kad valstybės sostinė yra Vilniaus miestas. Bet lenkų pusė, vengdama dar labiau aštrinti situaciją, susilaikė nuo radikalių veiksmų. Tik pasiuntinys Charwatas sureagavo, kai per Lietuvos tautinės sporto žaidynes 1938 m. liepos mėnesį (kuriose pirmą kartą dalyvavo sportininkai iš Vilniaus) neva nuskambėjo šūkiai, raginantys atmušti istorinę sostinę iš lenkų rankų. Bet ankstyvą rudenį Lietuvos valdžia stengėsi slopinti antilenkiškas ir pretenzijų į Vilnių nuotaikas. Lenkų pusei spaudžiant stengtasi neutralizuoti iki tol įtakingos Vilniaus vadavimo sąjungos veiklą. Spalio 9 d. organizuotos Vilniaus užėmimo metinių iškilmės, kurios paprastai buvo proga gedulingoms antilenkiško pobūdžio manifestacijoms,

64

Minister spraw zagranicznych Polski Józef Beck (trzeci z lewej) w towarzystwie posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego Polski na Litwie Franciszka Charwata (pierwszy z lewej) oraz nierozpoznanych osób przed dworcem lotniczym w Kownie. 1938 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

65

Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministras Józefas Beckas (trečias iš kairės), lydimas Lenkijos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Lietuvoje Franciszko Charwato (pirmas iš kairės) ir neatpažintų asmenų, priešais Kauno oro uostą. 1938 m.
[Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Złożenie listów
uwierzytelniających
prezydentowi
RP Ignacemu
Mościckiemu przez
posła nadzwyczajnego
i ministra
pełnomocnego
Litwy w Polsce
Jurgisa Šaulysa na
Zamku Królewskim
w Warszawie. Styczeń
1939 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos
nepaprastasis
pasiuntinys ir
įgaliotasis ministras
Lenkijoje Jurgis
Šaulys Varšuvos
karališkojoje pilyje
įteikia skiriamuosius
raštus Lenkijos
Respublikos
prezidentui Ignaciui
Mościckiui. 1939 m.
sausis [Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

W Polsce doceniono przyjętą 6 grudnia 1938 roku ustawę dopuszczającą zapis nazwisk Polaków – obywateli Litwy – zgodnie z polską pisownią. Strona litewska oczekiwała poprawy sytuacji ludności litewskiej na Wileńszczyźnie, apelowano o zgodę na reaktywowanie rozwiązanych wcześniej organizacji. Zmiany następowały powoli. Dopiero w maju 1939 roku odwołano znanego z nieprzejednanego stosunku wobec Litwinów wojewodę Bociańskiego. W polskim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zapadły wówczas decyzje o przywróceniu części organizacji, w tym Stowarzyszenia „Rytas” w Wilnie. Ich dalsze funkcjonowanie uzależniano jednak od lojalności względem Polski.

Sygnałem poprawy w relacjach była również zmiana na stanowisku posła litewskiego w Warszawie. W październiku litewski MSZ podjął decyzję o wycofaniu znanego z rezerwy wobec Polski i sympatii proniemieckich Kazysa Škirpy. Zmiana została przyjęta w Warszawie z zadowoleniem, tym większym, że jego następcą został były poseł w Berlinie Jurgis Šaulys. Cieszył się on dobrą opinią jako osoba od dawna zaangażowana na rzecz poprawy relacji. Przy okazji składania listów uwierzytelniających 11 stycznia 1939 roku zadeklarował swoje starania dla pogłębienia stosunków w atmosferze wzajemnej przyjaźni i zaufania. 25 stycznia uzgodniono także umowę o ustanowieniu konsulatów w Kłajpedzie i Wilnie.

bet šį kartą įvyko ribotos formos. Bet Panevėžyje prieita iki lenkų ir lietuvių jaunimo susidūrimų. Galų gale 1938 m. lapkričio 25 d. Lietuvos valdžia ryžosi nutraukti Vilniaus vadavimo sąjungos veiklą, tikėdamasi panašaus žingsnio ir iš lenkų pusės.

Paleidus Vilniaus vadavimo sąjungą, miesto atgavimo problema Lietuvos politikoje neteko pagrindinio vaidmens. Lietuvių spaudoje sušvelnėjo antilenkiška retorika. Ir Lenkijoje puolantys Lietuvą straipsniai tapo retenybe. Šie poslinkiai vyko prižiūrint valstybės organams. Lapkričio 22 d. lenkų ir lietuvių telegramų agentūros – PAT ir ELTA – paskelbė vienodo turinio komunikatą, kad abiejų valstybių vyriausybės pripažino, jog naudinga daryti įtaką, kad abiejose šalyse viešajai informacijai ir nuomonei „būtų būdinga objektyvumo dvasia, joje ne liktų negeranoriškų tendencijų“.

Instrukcijoje Franciszekui Charwatui Beckas rekomendavo išsaugoti santūrumą lenkų tautybės gyventojų atžvilgiu. Vietinių aplinkų, kuriose ir toliau svarbų vaidmenį atliko buvę „krajovcai“, veikėjų pažiūros buvo vertinamos kaip anachroniškos. Lenkijoje teigiamai įvertintas 1938 m. gruodžio 6 d. priimtas įstatymas, kuris leido Lietuvos piliečių lenkų pavardes rašyti pagal lenkų kalbos taisykles. Lietuvos pusė tikėjosi, kad Vilniaus krašte pagerės lietuvių tautybės gyventojų padėtis, prašyta leisti atgaivinti anksčiau panaikintas organizacijas. Bet pokyčiai vyko lėtai. Tik 1939 m. gegužės mėnesį buvo atšauktas kaip nesutaikinas su lietuviais garsėjęs Vilniaus vaivada Bociańskis. Lenkijos vidaus reikalų ministerijoje tada buvo priimti sprendimai sugrąžinti dalį organizacijų, tarp jų ir Vilniaus „Ryto“ draugiją. Bet jų tolesnė veikla priklausė nuo lojalumo Lenkijai.

Santykių gerėjimo signalas buvo taip pat Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje pakeitimas. Lietuvos užsienio reikalų ministerija spalio mėnesį priėmė sprendimą atšaukti santūrumu Lenkijos atžvilgiu ir simpatijomis vokiečiams garsėjusį Kazį Škirpą. Pakeitimas Varšuvoje priimtas palankiai, juo labiau kad jo įpėdiniu tapo buvęs pasiuntinys Berlyne Jurgis Šaulys. Jis garsėjo kaip asmenybė, nuo seno prisidedanti prie santykių gerinimo. Įteikiant skiriamuosius raštus (1939 m. sausio 11 d.) jis deklaravo savo ketinimus stengtis gilinti santykius tarpusavio draugystės ir pasitikėjimo dvasia. Taip pat sausio 25 d. buvo suderinta sutartis dėl konsulatų steigimo Klaipėdoje ir Vilniuje.

Po wstępnej kandydaturze posła Škirpy, osobistości raczej drugorzędnej, Kowno przysłało nam posła Šaulysa, człowieka poważnego i, mimo wrodzonej mu litewskiej ostrożności, ożywionego dobrą wolą.

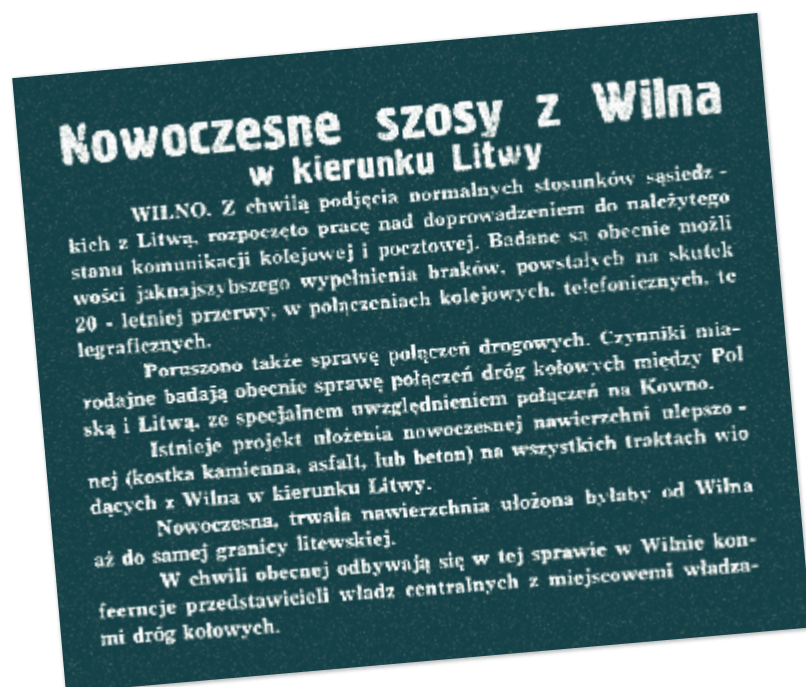
(Józef Beck, *Ostatni raport*, Warszawa 1987)

Nawiązanie stosunków oznaczało ożywienie „martwej” dotąd granicy. Już 28 marca podpisano „techniczne” porozumienie ws. komunikacji pocztowej, telefonicznej, lądowej i lotniczej. Na początku kwietnia uruchomione zostało połączenie kolejowe, otwierano również kolejne przejścia samochodowe. Umowa o komunikacji kolejowej została zawarta 25 maja. W maju podpisano także konwencję ws. żeglugi i spływu na Niemnie. 16 lipca 1938 odbył się pierwszy lot na linii Warszawa-Kowno. Nawiązano kontakty między władzami samorządowymi: w sierpniu 1938 roku w Kownie gościł prezydent Warszawy Stefan Starzyński, w grudniu z rewizytą przybył burmistrz Antanas Merkys.

22 grudnia 1938 roku, po trwających prawie pół roku negocjacjach, udało się podpisać polsko-litewską umowę handlową, która stwarzała ramy dla rozwoju współpracy gospodarczej między oboma krajami. Nie wpłynęła ona jednak

„Słowo wileńskie”,
1938.03.24
[POLONA]

„Słowo wileńskie”,
1938.03.24
[POLONA]

Otwarcie
linii lotniczej
Warszawa-Kowno.
Wyladowywanie
bagażu z samolotu
Lockheed L-10
Electra. Lipiec
1938 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Skrydžio krypties
Varšuva – Kaunas
atidarymas.
Iš lėktuvo
„Lockheed
L-10 Electra“
iškraunamas
bagažas. 1938 m.
liepa [Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

Po pradinės pasiuntinio Škirpos, asmens veikiau antraeilio, kandidatūros Kaunas atsiuntė mums pasiuntinį Šaulį, žmogų rimtą ir, nepaisant jo igimto lietuviško atsargumo, kupiną geros valios.

(Józef Beck, *Ostatni raport*, Warszawa, 1987)

Santykių užmezgimas reiškė ir iki tol „negyvos“ sienos atgaivinimą. Jau kovo 28 d. pasirašytas „techninis“ susitarimas dėl pašto, telefono, sausumos ir oro susisiekimu. Balandžio pradžioje pajudėjo geležinkelio jungtis, buvo atidaro mi nauji autotransporto sienų kirtimo punktai. O gegužės mėnesį pasirašyta laivybos ir plaukiojimo Nemuno upe konvencija. 1938 m. liepos 16 d. atliktas pirmas skrydis maršrutu Varšuva–Kaunas. Buvo mezgami ryšiai savivaldos lygyje: 1938 m. rugpjūtį Kaune viešėjo Varšuvos prezidentas Stefanas Starzyńskis, gruodžio mėnesį su atsakomuoju vizitu vyko burmistras Antanas Merkys. Po beveik pusę metų trukusių derybų gruodžio 22 d. pavyko pasirašyti lenkų–lietuvių prekybos sutartį, kuri sudarė pagrindą plėtoti abiejų šalių ekonominį bendradarbiavimą. Bet ji nepadėjo nei ženkliau pataisyti prekybinių santykių, nei gerokai padidinti apyvartos. Beveik 20 metų trukęs dvišalių santykių paralyžius nebuvo palankus artimesnių ekonominių santykių mezgimui. Lenkija ir

↑
Spotkanie polsko-litewskiej komisji na granicy tych państw w sprawie włączania przewodów Wilno-Kowno. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos ir Lietuvos komisijos susitikimas šią valstybių pasienyje dėl bėgių Vilnius-Kaunas sujungimo. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

znacząco na poprawę stosunków handlowych, ani na istotne zwiększenie obrotu. Trwający prawie 20 lat stan paraliżu w dwustronnych relacjach nie sprzyjał nawiązaniu bliższych związków gospodarczych. Polska i Litwa zdążyły w międzyczasie rozwinąć stosunki handlowe z innymi krajami, a jako kraje o podobnych gospodarkach (szczególnie w rolnictwie), niewiele mogły sobie nawzajem zaoferować. Od początku 1939 roku nastąpiło prawdziwe ożywienie w kontaktach.

Zniesiono ograniczenia w sprowadzaniu polskiej prasy na Litwę, biuro podróży Orbis zorganizowało pierwszą wycieczkę do Kowna, na Litwie zaczęto pokazywać polskie filmy (np. „Barbara Radziwiłłówna”, „Znachor”), które cieszyły się dużym zainteresowaniem, w maju 1939 roku odbyło się tournée warszawskiego Teatru Narodowego, latem – wizyty wzajemne delegacji pisarzy i dziennikarzy. W Polsce zaczęto wydawać litewską literaturę, m.in. powieść *W cieniu ołtarzy* Vincasa Mykolaitisa-Putinas.

←
Warszawa. Tymczasowe Poselstwo Litwy w gmachu Hotelu Europejskiego. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Varšuva. Laikinoji Lietuvos pasiuntinybė „Europejski“ viešbučio patalpose. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

←
Burmistrz Kowna Antanas Merkys (z lewej) opuszcza warszawski dworzec w towarzystwie prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego. Grudzień 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Kauno burmistras Antanas Merkys (kairėje) išvyksta iš Varšuvos stoties, lydimas Varšuvos mero Stefano Starzyńskiego. 1938 m. gruodis [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Mecz lekkoatletyczny
Polska - Litwa
na Stadionie
Wojska Polskiego
im. Marszałka
Józefa Piłsudskiego
w Warszawie.
Kulomiotki
Genowefa Cejzik,
Wanda Flakowiczówna,
Vitartaitė i Vaškelitė.
Czerwiec 1939 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Lengvosios atletikos
rungtynės Lenkija–
Lietuva maršalkos
Józefo Piłsudskio
Lenkijos kariuomenės
stadione Varšuvoje.
Rutulio stūmikės
Genowefa Cejzik,
Wanda Flakowiczówna,
Vitartaitė ir Vaškelytė.
1939 m. birželis
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

Stosunki polsko-litewskie nawiązane z dniem 19 marca 1938 roku wchodzą coraz bardziej na tory normalnego dobrego sąsiedztwa obydwu państw o wspólnej granicy, przekraczającej długość przeszło 500 km. Pierwotne nastawienie władz i społeczeństwa litewskiego cechowała pewna rezerwa i chęć utrzymania tych „wymuszonych” przez Polskę stosunków na płaszczyźnie formalnej. Stan ten jednak nie dał się utrzymać (...). Obecnie można stwierdzić, iż stosunki polsko-litewskie rozwijają się w atmosferze lojalności i wzajemnego zaufania.

(Tadeusz Kobylański, notatka dla prezydenta Mościckiego, 23 grudnia 1938)

Lietuva per tą laikotarpį spėjo išplėtoti prekybinius santykius su kitomis šalimis, o kaip šalys, kurių ekonomikos (ypač žemės ūkyje) buvo panašios, viena kitai ne daug ką galėjo pasiūlyti. Nuo 1939 m. pradžios ryšiai iš tikrųjų pagyvėjo. Buvo panaikinti ribojimai gabenti į Lietuvą lenkų spaudą, kelionių biuras „Orbis“ surengė pirmą išvyką į Kauną, Lietuvoje pradėta rodyti lenkiškus kino filmus (pvz., „Barbora Radvilaitė“, „Žiniūnis“), kurie buvo labai populiarūs, 1939 m. gegužės mėnesį gastroliavo Varšuvos nacionalinis teatras, vasarą įvyko abipusės rašytojų ir žurnalistų delegacijų kelionės. Lenkijoje pradėta leisti lietuvių literatūrą, be kitų, išėjo Vinco Mykoliaičio-Putino romanas „Altorių šešėlyje“.

1938 m. kovo 19 d. užmegzti Lenkijos-Lietuvos, dviejų valstybių, turinčių bendrą sieną, kurios ilgis sudaro per 500 km, santykiai vis labiau stoja į normalios geros kaimynystės vėžes. Pradinėms Lietuvos valdžios ir visuomenės nuostatoms buvo būdingas tam tikras santūrumas ir noras tuos Lenkijos „išreikalautus“ santykius išsaugoti formaliame lygyje. Bet tokios būklės išlaikyti nepavyko (...). Dabar galima teigti, kad Lenkijos-Lietuvos santykiai vystosi lojalumo ir tarpusavio pasitikėjimo atmosferoje.

(Tadeuszo Kobylańskiego 1938 m. gruodžio 23 d. raštas prezidentui Mościckiui)

Wizyta burmistrza Kowna
Antonasa Merkisa w Warszawie.
Burmistrz w towarzystwie
wiceprezydenta Warszawy
Jana Pohoskiego w czasie
zwiedzania warszawskiego ZOO.
Grudzień 1938 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Kauno burmistro Antano Merkio
vizitas Varšuvoje. Burmistras,
lydimas Varšuvos vicemero
Jano Pohoskio, apsilankė
Varšuvos zoologijos sode.
1938 m. gruodis [Lenkijos
nacionalinis skaitmeninis
archyvas]

NIEZREALIZOWANY SOJUSZ

Koniec lat 30. zapisał się w historii Europy jako okres narastającego napięcia, odczuwalnej atmosfery nachodzącego konfliktu. Mocarstwa zachodnie: Francja i Wielka Brytania zainteresowane były przede wszystkim utrzymaniem pokoju w Europie. Rządzone przez Hitlera Niemcy dążyły do rozciągnięcia swojej władzy na terytoria zamieszkiwane przez ludność niemieckojęzyczną, co znalazło swój wyraz w ekspansjonistycznej polityce względem Austrii, Czechosłowacji, a także Polski – w kontekście Gdańska oraz Litwy – w kontekście Kłajpedy.

W tej sytuacji naturalne było dążenie – szczególnie małych państw europejskich – do zabezpieczenia swojej suwerenności. Mimo to potencjalny sojusz obronny Polski i Litwy nie wyszedł poza fazę koncepcji i nie doczekał się realizacji. Wpłynęło na to różne postrzeganie przez oba kraje własnego bezpieczeństwa i różna ocena zagrożeń. Polska sceptycznie traktowała koncepcję Ententy Bałtyckiej, tworzonej przez Litwę, Łotwę i Estonię. Józef Beck postulował stworzenie tzw. „Trzeciej Europy” – pasa krajów neutralnych od Finlandii po Rumunię. Według planów Sztabu Głównego kraje uczestniczące miały być związane sojuszem obronnym, zdolnym do walki (w razie potrzeby) z Niemcami lub Związkiem Sowieckim. Ta koncepcja z kolei nie odpowiadała Litwie. Ważnym momentem był układ monachijski (29-30 września 1938) przyznający Niemcom kontrolę nad częścią Czechosłowacji. Na Litwie działania Niemiec budziły obawy w związku ze sprawą Kłajpedy. Kowno przekonało się również o bierności i słabości Francji. Pozostałe państwa będące stronami Konwencji Kłajpedzkiej – Wielka Brytania i Związek Sowiecki – po Monachium straciły wiarygodność. Zajęcie Zaolzia (1 października) przyjęto na Litwie negatywnie. Polskę postrzegano jako sojuszniczkę Niemiec. Potem jednak – wobec coraz bardziej oczywistego zagrożenia ze strony niemieckiej – nastroje antypolskie się uspokoiły.

Mimo rozpoczętej jesienią odwilży w stosunkach polsko-litewskich do rzeczywistego zbliżenia na polu współpracy obronnej nie doszło. W tym momencie Polska utrzymywała poprawne stosunki z Niemcami i nie była zainteresowana skonfliktowaniem się z nimi za sprawą ewentualnego wsparcia dla Litwy. 10 marca 1939 roku propozycję zawarcia porozumienia wymierzonego w Niemcy sformułował Wódz Naczelny Armii Litewskiej generał Stasys Raštikis w rozmowie z attaché wojskowym polskiego poselstwa pułkownikiem Leonem Mitkiewiczem-Żółtkiem. Polska strona miała jednak wówczas związane ręce – rozważano wówczas niemieckie żądania dotyczące Gdańska i „korytarza” przez Pomorze w zamian za udział Polski w pakcie antykominternowskim.

NEĮGYVENDINTA SĄJUNGA

Ketvirtojo dešimtmečio pabaiga į Europos istoriją įsirašė kaip kylančios įtampų, juntamo artėjusio konflikto laikotarpis. Didžiosios Vakarų valstybės Prancūzija ir Didžioji Britanija buvo suinteresuotos visų pirma išsaugoti Europoje taiką. Hitlerio valdoma Vokietija siekė plėsti savo valdžią į teritorijas, gyvenamas vokiškai kalbančių žmonių, kas atspindėjo jos ekspansyvioje politikoje, nukreiptoje į Austriją, Čekoslovakiją, taip pat Lenkiją – Gdanskio kontekste, ir Lietuvą – Klaipėdos kontekste.

Taip susiklosčius situacijai, buvo suprantamas – ypač mažų Europos valstybių – siekis išsaugoti savo suverenitetą. Nepaisant to, galima Lenkijos ir Lietuvos gynybinę sąjungą neperžengė koncepcijos fazės ir nebuvo įgyvendinta. Tai lėmė skirtingi abiejų šalių požiūriai į savo saugumą ir nevienodas grėsmių vertinimas. Lenkija skeptiškai vertino Baltijos Antantės koncepciją, kurią kūrė Lietuva, Latvija ir Estija. Józefas Beckas siūlė kurti vadinamąją „Trečią Europą“ – neutralių šalių juostą nuo Suomijos iki Rumunijos. Pagal Vyriausiojo štabo planus, šalis dalyvės turėjo būti susisaisčiusios gynybine sąjungą, kuri reikalui esant būtų pajėgi kovoti su Vokietija arba Sovietų Sąjunga. Tokia koncepcija Lietuvai atrodė netinkama. Svarbus momentas buvo Miuncheno (1938 m. rugsėjo 29–30 d.) susitarimas, skyręs Vokietijai dalį Čekoslovakijos teritorijos. Lietuvoje Vokietijos veiksmai kėlė nerimą dėl Klaipėdos. Kaunas taip pat susidūrė su Prancūzijos pasyvumu ir silpnumu. Likusios šalys – Klaipėdos konvencijos narės – Didžioji Britanija ir Sovietų Sąjunga – po Miuncheno tapo nepatikimos. Teritorijos už Olzos upės užėmimas (spalio 1 d.) Lietuvoje buvo priimtas neigiamai. Lenkija matyta kaip Vokietijos sąjungininkė. Bet paskui dėl vis akivaizdesnės grėsmės iš Vokietijos pusės antilenkiškos nuotaikos atslūgo.

Nors rudenį Lenkijos–Lietuvos santykiuose prasidėjo atlydis, iki tikro suartėjimo gynybinio bendradarbiavimo srityje neprieita. Tuo momentu Lenkijos ir Vokietijos santykiai buvo geri, ir Lenkija nebuvo suinteresuota konfliktuoti su ja dėl galimos paramos Lietuvai. 1939 m. kovo 10 d. pasiūlymą sudaryti prieš Vokietiją nukreiptą susitarimą suformulavo Lietuvos armijos vyriausiasis vadas generolas Stasys Raštikis, kalbėdamasis su Lenkijos pasiuntinybės karo atašė, pulkininku Leonu Mitkiewicziumi. Bet Lenkijos pusei rankos buvo surištos – tada svarstyti Vokietijos reikalavimai dėl Gdanskio ir „koridoriaus“ per Pamarį mainais už Lenkijos dalyvavimą Antikominterno pakte.

↑

Z okazji dwudziestolecia odrodzenia Wojska Litewskiego, Wojsko Litewskie pozdrawiają zagraniczni attaché wojskowi. W pierwszym rzędzie od lewej attaché wojskowi: Szwecji Karl Lindquist, Łotwy Viktors Deglavs, Niemiec Emil Just, Polski Leon Mitkiewicz- Żółtek. Kowno 23.11.1938 [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Lietuvos kariuomenės atkūrimo dvidešimtmečio proga Lietuvos kariuomenę pagerbia užsienio karo atašė. Pirmoje eilėje iš kairės: Švedijos – Karlas Lindquistas, Latvijos – Viktors Deglavs, Vokietijos – Emilis Justas, Lenkijos – Leonas Mitkiewiczus- Žoltekas. Kaunas, 1938 11 23 [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

Notatki wewnętrzne
MSZ Litwy ws. zgody
na przyjazd attaché
wojskowego Leona
Mitkiewicza-Zółtka
do Kowna (12.04.1938)
[Litewskie Centralne
Archiwum Państwowe]

Lietuvos URM vidaus
užrašai dėl sutikimo
karo atašė Leonui
Mitkiewiczui-Zółtekui
atvykti į Kauną
(1938 04 12) [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

Gen. Černius telef.
(1)938 IV 12

poinformował, że ze strony Wodza Naczelnego nie ma przeciwwskazań,
by przyjechał polski attaché wojskowy płk. Zółtek-Mitkiewicz

/ podpis /
[poinformowałem p. Charwata
telefonicznie (1)938 IV 12 godz. 10:10]

[Poselstwu] Warszawa [szyfrem]

Sztab Wojskowy dał zgodę, by płk. Zółtek-Mitkiewicz został polskim attaché
w Kownie. stop. Poinformujcie Polaków i wydajcie wizę jak się zgłosi /

Urbšys 244 / (1)938 IV 12

22 marca 1939 roku wobec niemieckiego dyktatu Litwa zmuszona była wyrazić zgodę na oddanie Kłajpedy. W czasie trwania kryzysu kłajpedzkiego poselstwo polskie nie otrzymało z MSZ żadnych wyraźnych instrukcji co do stanowiska, jakie powinno zająć. W tym czasie nie prowadzono żadnych rozmów o ewentualnym udzieleniu przez Polskę pomocy Litwie. W społeczeństwie polskim nie zabrakło jednak głosów świadczących o solidarności z Litwą w tym trudnym momencie. Przedstawiciele elit politycznych (Eugeniusz Kwiatkowski, Tadeusz Katelbach) publicznie składali wyrazy współczucia narodowi litewskiego z powodu niekorzystnego dla niego obrotu sytuacji.

Kwestia polskich gwarancji wobec Litwy pojawiła się dopiero później. 6 kwietnia 1939 roku Polska i Wielka Brytania doszły do porozumienia w sprawie wzajemnych gwarancji, a 13 kwietnia 1939 roku pomoc dla Polski zadeklarowała Francja. W tej sytuacji Beck polecił Charwatowi przedstawienie polskich propozycji gwarancyjnych władzom litewskim. 18 kwietnia polski poseł odbył rozmowę z ministrem spraw zagranicznych Juozasem Urbšysem. Szef litewskiej dyplomacji wyraźnie dał do zrozumienia, że Litwa stoi na stanowisku neutralności i nie jest zainteresowana polskimi gwarancjami. Sprawa stanęła w martwym punkcie, a Beck instruował Charwata aby traktować ją możliwie dyskretnie.

73

Gen. Černius telef.
938 IV 12

pranešė, kad iš Karuomenės
vado pusės nėra kliūčių,
kad atvyktų lenkus karo
atašė vieton pulk. Zółtek-
Mitkiewicz.

Jt.

Telefonu pranešiau
p. Charwat 938. IV. 12
10¹⁰

Beł (Warszawa) (Lipni)

Karštas davė sutikimą pulk. Zółtek
Mitkiewicz kaip lenkus karo attaché
Kaune stop Poinformuokit lenkus ir
duokit vizą kai kreipsis

Urbšys 244

938. IV. 12

Litewska kawaleria w trakcie parady.
1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos kavalerija parade.
1939 m. [Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

„Najlepszy żołnierz świata”

Generał Rasztikis o wojsku polskim

Oskar Władysław Rasztikis, generał, dowódca 10 pułku piechoty, w czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Gen. Rasztikis w Centrum Wyszkolenia Pochoty

W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Dobry żołnierz honoru swego i honoru swego wojska zawsze będzie bronił.

Wzorny dzień gen. Rasztikisa

W drugim dniu pobytu w Polsce gen. Rasztikis do uczestniczenia w spotkaniu z dowódcami wojsk polowych. W czasie spotkania gen. Rasztikis wygłosił mowę o wojsku polskim.

W czasie spotkania gen. Rasztikis wygłosił mowę o wojsku polskim.

W czasie spotkania gen. Rasztikis wygłosił mowę o wojsku polskim.

W czasie spotkania gen. Rasztikis wygłosił mowę o wojsku polskim.

W czasie spotkania gen. Rasztikis wygłosił mowę o wojsku polskim.

Odezwa

Nacz. Kom. Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Narodził się 11 maja 1867 r. w Warszawie. W czasie wojny polskiej dowodził 10 pułkiem piechoty, a w czasie wojny światowej dowodził 10 pułkiem piechoty.

Vokietijos spaudžiama Lietuva 1939 m. kovo 22 d. buvo priversta atiduoti Klaipėdą. Kol tęsėsi Klaipėdos krizė, Lenkijos pasiuntinybė negavo jokių aiškių URM instrukcijų, kokios pozicijos ji turėtų laikytis. Jokie pokalbiai apie galimą Lenkijos pagalbą Lietuvai tuo metu nevyko.

Bet lenkų visuomenėje nestigo balsų, liudijančių solidarumą su Lietuva tuo jai sunkiu momentu. Politinio elito atstovai (Eugeniuszas Kwiatkowski, Tadeuszas Katelbachas) viešai išreiškė užuojautą lietuvių tautai dėl jai nepalankiai susiklosčiusios situacijos.

Lenkų garantijų Lietuvai problema iškilo vėliau. 1939 m. balandžio 6 d. Lenkija ir Didžioji Britanija sudarė sutartį dėl tarpusavio garantijų, o tą pačių metų balandžio 13 d. pasirengimą teikti pagalbą Lenkijai deklaravo Prancūzija. Toje situacijoje Beckas liepė Charwatui pateikti lenkų garantijų sąlygumus Lietuvos valdžiai. Balandžio 18 d. Lenkijos pasiuntinys kalbėjosi su užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu. Lietuvos diplomatinės vadovas pokalbyje aiškiai leido suprasti, kad Lietuva laikosi neutraliteto ir lenkų garantijomis nesuinteresuota. Reikalas užstrigo mirties taške, o Beckas instruktavo Charwatą, kad traktuotų tai kuo diskretiškiau.

1939 m. gegužės 8–12 d. Varšuvoje viešėjo generolas Raštikis. Lietuvos vyriausiojo vado priėmimas turėjo tapti gestu, liudijančiu draugiškumą Lietuvos valstybei, nors anksčiau Lenkija nesikišo į Klaipėdos klausimo problemą. Raštikis buvo aukščiausio rango Lietuvos atstovas, tuo laikotarpiu apsilankęs Lenkijoje. Jis buvo apdovanotas Polonia Restituta ordinu, lankėsi pramonės įmonėse, karinio mokymo centruose. Kelis kartus susitiko su Lenkijos vadovais, tarp jų su prezidentu Mościckiu, ministru Becku ir maršalu Rydzu-Śmigłu. Šiam išdėstčius mintis dėl galimų lenkų garantijų, jis atsakė, kad Lietuva ketina toliau laikytis neutralumo politikos.

1939 m. vasarą Lenkijos ir Lietuvos žvalgybos dar spėjo užmegzti bendradarbiavimą dėl keitimosi informacija apie vokiečių kariuomenių dislokaciją. Tuo metu jau buvo rengiamasi Vokietijos ir Sovietų Sąjungos sutarčiai. Tai įvyko rugpjūčio 23 d. Nei Lenkijoje, nei Lietuvoje niekas neturėjo supratimo, kad egzistuoja Ribbentropo–Molotovo pakto slaptieji protokolai, nei koks likimas juose numatytas Lenkijai ir Lietuvai.

Atėję 1939 m. rugsėjo 1 d. Lenkija ir Lietuva žengė į naują istorijos fazę. Spalio 16 d. Franciszekas Charwat pasikopė paliko Kauną kaip pirmas ir iki karo įsilepsnojimo paskutinis Lenkijos diplomatinis atstovas Lietuvoje.

←

„Polska Zbrojna”,
nr 130, 1939.05.11
[POLONA]

„Polska Zbrojna”,
1939 05 11, Nr. 130
[POLONA]

8-12 maja 1939 roku gościł w Warszawie generał Raštikis. Podjęcie litewskiego Wodza Naczelnego miało być gestem świadczącym o przyjaznym stosunku do państwa litewskiego mimo wcześniejszego braku zaangażowania Polski w sprawie Kłajpedy. Raštikis był najwyższym rangą przedstawicielem Litwy, który w tym okresie odwiedził Polskę. Został odznaczony orderem Polonia Restituta, wizytował zakłady przemysłowe, wojskowe ośrodki szkoleniowe. Odbił szereg spotkań z przywódcami polskimi, w tym z prezydentem Mościckim, ministrem Beckiem i marszałkiem Rydzem-Śmigłym. Na sugestie tego ostatniego w sprawie ewentualnych gwarancji odpowiedział jednak, że Litwa zamierza trwać przy polityce neutralności.

Latem 1939 roku wywiady wojskowe Polski i Litwy zdążyły jeszcze nawiązać współpracę odnośnie wymiany informacji na temat dyslokacji wojsk niemieckich. W tym czasie trwały już przygotowania do zawarcia umowy między Niemcami a Związkiem Sowieckim. Doszło do tego ostatecznie 23 sierpnia. Ani w Polsce, ani na Litwie nie zdawano sobie sprawy z istnienia tajnych protokołów do Paktu Ribbentrop-Mołotow i z tego, jaki los dla Polski i Litwy w nich przewidziano.

Nadszedł 1 września 1939 roku. Polska i Litwa weszły w nową fazę dziejów. 16 października Franciszek Charwat opuszczał Kowno jako zarazem pierwszy i do wybuchu wojny ostatni przedstawiciel dyplomatyczny Polski na Litwie.

W marcu 1938 roku nastąpił moment przełomowy, kiedy gromadzone od lat złe emocje nagle osiągnęły punkt szczytowy. Później jednak, na szczęście, nastąpiło przesilenie, po którym droga prowadziła już w dobrym kierunku, ale do ostatecznego celu było jeszcze daleko. Aby do niego dojść, trzeba było jeszcze więcej czasu, jednak nie był on obu krajom dany.

(Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa 2010).

Wizyta w Polsce gen. Stasysa Raštikisa naczelnego dowódcy armii litewskiej. Powitanie na Dworcu Wschodnim. Widoczni od lewej: gen. Raštikis, gen. Tadeusz Kasprzycki, marszałek Edward Śmigły-Rydz, poseł Jurgis Šaulys. Maj 1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos kariuomenės vyriausiojo vado gen. Stasio Raštikio vizitas Lenkijoje. Pasitikimas Rytų Varšuvos stotyje. Iš kairės: gen. Raštikis, gen. Tadeuzas Kasprzyckis, maršalka Edwardas Rydzas-Śmigly, pasiuntinys Jurgis Šaulys. 1939 m. gegužė [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

1938 m. kovo mėnesį atėjo lūžio momentas, kai metų metus kauptos blogos emocijos staiga pasiekė aukščiausią tašką. Bet paskui, laimė, įvyko persilaužimas, po kurio kelias jauėjo teisinga kryptimi, bet iki galutinio tikslo dar buvo toli. Norint iki jo nueiti, reikėjo daugiau laiko, bet abiems šalims tai nebuvo duota.

(Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa, 2010).

Granica polsko-litewska
[Ośrodek KARTA]

Lenkijos-Lietuvos siena
[Centras KARTA]

„Najciemniejsza noc jest tuż przed świtem”:
przejawy ocieplenia w relacjach litewsko-polskich
w latach 1934–1939.

„TAMSIAUSIA NAKTIS BŪNA PRIEŠ AUŠRĄ”: LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIŲ ŠILTĖJIMO ŽENKLAI 1934–1939 M.

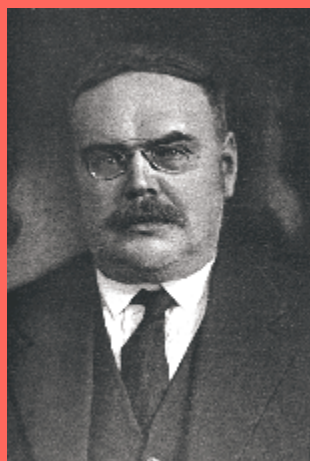
Simonas Jazavita

Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie
Muzeum Miasta Kowna /

Vytauto Didžiojo universitetas
Kauno miesto muziejus

Profesor Uniwersytetu
Witolda Wielkiego
Michał Römer. Kowno.
Lata 30-te. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Vytauto Didžiojo
universiteto
profesorius Mykolas
Riomeris. Kaunas,
4 deš. [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

Nowa epoka kształtowania się państw narodowych w całej Europie skłaniała do poszukiwania odrębności i indywidualności. Pozwoliło to na uformowanie się litewskiej i polskiej tożsamości narodowej, ale było również źródłem konfliktu dotyczącego oceny wspólnej przeszłości i, bez wątpienia, także przyszłości. Jedną z najbardziej problematycznych kwestii pozostawała przynależność Wilna. Dla Litwinów niezaprzeczalnie historycznej stolicy, dla Polaków zaś miasta zamieszkałego przez etnicznych Polaków, a więc przynależącego do Polski. Idea odrodzenia Rzeczypospolitej Obojga Narodów, choć mająca gro-
no zwolenników w Polsce, na Litwie nie była zbyt popularna. Jej sojusznikami było zaledwie kilku znanych intelektualistów, wśród których wyróżnić można Michała Römera – litewskiego Polaka, przychylnie nastawionego wobec Litwy, ale widzącego nasze państwa w związku federacyjnym. Konfliktu, który historyk Algimantas Kasparavičius obrazowo nazywał walką pomiędzy Don Kichotem a Prometeuszem, nikt nie był już w stanie zatrzymać. Nie pomogły mediacje zwycięskich państw Ententy, czego dowodem było fiasko negocjacji prowadzo-
nych przez Hymansa, ani bezowocne spory w kuluarach Ligii Narodów.

Na pewien czas na Litwie utrwalił się karykaturalny wizerunek Pol-
ski jako głupiego i niechlujnego chuligana nadużywającego po-
mocy potężniejszych państw, a Litwy w Polsce jako małego i bez-
czelnego złośliwca, rzucającego kamieniami i szybko chowającego się
za plecami niezadowolonych z rozwiązań Traktatu Wersalskiego
Niemiec i ZSRR. W armiach obu krajów stale omawiano plany
możliwego konfliktu zbrojnego, punktem niezgody była zresztą
nie tylko kwestia przynależności Wilna, ale nawet Okręgu Kłajpe-
dy, przywódcy polityczni nie rzadko zaś wykorzystywali straszenie
potencjalnym zagrożeniem ze strony wroga do osiągnięcia własnych
wewnętrznych celów politycznych. W przypadku Litwy poczucie
krzywdy z powodu utraty Wilna było tak wielkie, że konsolidowało
naród bardziej, niż jakakolwiek modlitwa czy hymn.

Sytuacja zaczęła się powoli zmieniać dopiero w 1933 r., kiedy do władzy w Niem-
czech doszli narodowi socjaliści pod rządami Adolfa Hitlera. Stało się jasne, że
system wersalski stanie wkrótce w obliczu poważnych wyzwań. Niemcy, nie
chcąc stawiać wszystkich państw przeciwko sobie, jeszcze w 1934 r. zawarły
z Polską umowę o nieagresji. Tymczasem mała Litwa stała się jedną z pierw-
szych ofiar nowego agresywnego reżimu. Nie było to zaskakujące. Litwa była
wówczas najłatwiejszym celem, stale zarzucano jej naruszanie praw Niemców
w Okręgu Kłajpedzkim, podjudzając tym samym rewanżystowskie nastro-
je w społeczeństwie. Z tego powodu litewska polityka zagraniczna zaczęła

Nauja tautinio atgimimo epocha visoje Europoje skatino ieškoti atskirumo
ir savitumo. Tai padėjo susiformuoti moderniam lietuviškam ir lenkiškam
tautiškumams, tačiau sukėlė ir konfliktų dėl bendros praeities vertinimo ir be-
abejo, dėl ateities. Vienu problemiausių klausimų liko ir Vilniaus miestas –
lietuviams neabejotina istorinė sostinė, lenkams – miestas, kuriame gyvena
daug etninių lenkų, tad aiški būsimos tautinės Lenkijos dalis. Abiejų Tautų
Respublikos atkūrimo idėja, nors turėjusi fanų Lenkijoje, Lietuvoje nebuvo itin
populiari – jai prijautė tik saujelė žymių inteligentų, tarp kurių galima išskir-
ti Lietuvos lenką, nuoširdžiai siekusį gero ir Lietuvai, bet Lietuvos ir Lenkijos
santykius mačiusį drauge – Mykolą Riomerį. Ir vis dėlto, įsisiūbavusio konflikto,
kurį istorikas Algimantas Kasparavičius yra vaizdžiai pavadinęs kova tarp Don
Kichoto ir Prometėjo, sustabdyti nebegalėjo niekas – net karą laimėjusių An-
tantės valstybių tarpininkavimas, ką puikiai parodė tiek žlugusios Hymanso de-
rybos, tiek nuolatiniai bevaisiai ginčai Tautų Sąjungos koridoriuose.

Padėtis, kai Lenkija Lietuvoje buvo karikatūriškai vaizduojama kaip nerangus,
apsileidęs chuliganas, piktnaudžiaujantis galingesnių valstybių pagalba, o Lie-
tuva iš Lenkijos matyta kaip mažas ir jūžulus piktadarys, iš nugaros svaidantis
akmenėlius, o tada mikliai pasislepiantis už Versalio sutartimis nepatenkintų
Vokietijos ir SSRS nugarų, kuriam laikui nusistovėjo. Abiejų šalių kariuomenės
nuolat svarstė galimo karo planus, susikirtimų buvo ne tik dėl Vilniaus, bet
net ir dėl Klaipėdos priklausomybės klausimo, o politinės vadovybės neretai
manipuliavo prieš grėsmę siekdamos vidaus politikos tikslų. Lietuvos atveju
nuoskauda dėl Vilniaus buvo tokia didelė, kad sutelkdavo lietuvius labiau nei
malda ar himnas.

Padėtis ėmė palengva keistis tik 1933 m., kai Vokietijoje į valdžią atėjo Adolfo
Hitlerio vadovaujami nacionalsocialistai. Tapo aišku, kad Versalio sistema grei-
tu metu patirs didelių iššūkių. Nenorėdama nuteikti visų valstybių prieš save,
Vokietija dar 1934 m. sudarė su Lenkija palankią nepuolimo sutartį. Tuo tarpu
maža Lietuva tapo viena pirmųjų naujojo agresyvaus režimo aukų. Tai nestebi-
no – juk mažai Lietuvai buvo lengviausia įgelti, nuolat kalbant apie pažeidžia-
mas vokiečių teises Klaipėdoje ir skatinant revanšistinius jausmus visuomenė-
je. Todėl Lietuvos užsienio politikos kryptis ėmė keistis. 1934–1935 m. laikotarpiu
Lietuva tampa pirmąja šalimi, surengusia Niurnbergo tribunolo preliudiją –
teisė Klaipėdos krašto nacionalsocialistus, rengusius priešvalstybinį sąmokslą.
Ir tik *status quo* siekusį išlaikyti Vakarų šalių dėka prezidentas Antanas
Smetona sušvelnino nuosprendžius, atsisakė skirti mirties bausmę sąmokslu
organizatoriams. Trečiasis reichas reagavo griežtai – Lietuvai buvo pritaikyta
ekonominė blokada, Rytprūsioose telkiami kariuomenės daliniai, vermachto

zmieniać kierunek. Już w latach 1934-1935 Litwa organizuje preludium do Trybunału Norymberskiego i sądzi narodowych socjalistów organizujących w Kłajpedzie antypaństwowe zamachy. Jedynie dzięki wysiłkom starających się zachować status quo państw zachodnich, prezydent Antanas Smetona złagodził wyroki i odmówił skazania autorów spisku na karę śmierci. Trzecia Rzesza zareagowała stanowczo – Litwa została ukarana blokadą ekonomiczną, na terenie Prus Wschodnich rozlokowano oddziały niemieckich wojsk, a samoloty Wehrmachtu śmiało naruszały litewską granicę powietrzną. Nie zaskakuje więc fakt, że cała ówczesna litewska elita polityczna, nie tylko Smetona, ale też jego nowy minister spraw zagranicznych Stasys Lozoraitis i dowódca armii Stasys Raštikis, zaczęli rozważać możliwość złagodzenia napiętych stosunków z Polską.

Dla Polski konflikt z Litwą również nie był korzystny. Niemcy, jak i Rosja z łatwością wykorzystywały do swych manipulacji palącą kwestię przynależności Wilna i związaną z nią wrogość Litwinów. W 1934 r. pojawiają się korzystne okoliczności do poszukiwania przynajmniej minimalnego kompromisu. Uwarunkowania te osiągnęły swój punkt kulminacyjny w 1938 r., choć niestety nie w taki sposób, jakiego pragnęli idealisci po obu stronach. Niemniej, stosunki między obydwoma krajami powoli, ale zaczęły się poprawiać, aż do czasu największej katastrofy XX w. – II wojny światowej, mającej straszne konsekwencje zarówno dla Litwy, jak i Polski.

ROK 1934. NOWY KURS I POCZĄTEK NIEFORMALNYCH NEGOCJACJI

Konflikt pomiędzy Niemcami a Litwą miał miejsce jeszcze przed dojściem Hitlera do władzy. Już w styczniu 1933 r. w Berlinie odbyła się masowa demonstracja studentów ubranych w nazistowskie mundury, w której wziął udział sam rektor. Domagano się wówczas włączenia Okręgu Kłajpedy do Niemiec. Im silniej reżim nazistowski utwierdzał się w Niemczech, tym bardziej niespokojna atmosfera panowała na Litwie. Dlatego też Antanas Smetona wybrał na szefa litewskiej dyplomacji Stasysa Lozoraitisa. Wraz z rosnącym zagrożeniem ze strony Niemiec, coraz częściej pojawiały się opinie, że dążenie do natychmiastowego odzyskania Wilna, grozi utratą niepodległości całej Litwy. Wkrótce do Lozoraitisa dołączył nowy dowódca armii – Stasys Raštikis, który objął to stanowisko po nieudanym puczu przeciwko prezydentowi, zorganizowanemu przez proniemieckie skrzydło w litewskim wojsku, dążące do jeszcze bardziej scentralizowanej władzy na Litwie. Proniemiecki obóz zaczęto traktować wyjątkowo

lėktuvai kirsdavo Lietuvos sieną. Tad nestebina tai, kad visas politinis elitas, ne tik Smetona, bet ir jo naujasis užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis bei kariuomenės vadas Stasys Raštikis pradeda mąstyti apie galimą santykių su Lenkija sušvelninimą.

Tuo tarpu Lenkijai konfliktas su Lietuva irgi nebuvo naudingas, nes kraujaujanti Vilniaus žaizda nuolat skatino lietuvių priešišumą, kuriuo nesunkiai galėjo manipuliuoti tiek Berlynas, tiek Maskva. 1934 m. susiklostė palankios sąlygos ieškoti bent minimalaus kompromiso. Šios sąlygos pasiekė kulminaciją 1938 m., tačiau deja, ne tokiu būdu, kokio norėjo abiejų pusių idealistai. Vis dėlto santykiai tarp abiejų valstybių lėtai, bet ėmė gerėti ir juos nutraukė tik didžiausia XX a. katastrofa, turėjusi siaubingų pasekmių ir Lietuvai, ir Lenkijai – prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas.

1934 M. – NAUJAS KURSAS IR NEFORMALIŲ DERYBŲ PRADŽIA

Nors konfliktas su Vokietija Lietuvoje vyko dar iki Hitlerio atėjimo į valdžią, dar 1933 m. sausį buvo rengiamos masinės Berlyno universiteto studentų su nacių uniformomis demonstracijos, kur dalyvavo net pats rektorius. Reikalauta prijungti prie Vokietijos Klaipėdos kraštą. Kuo stipriau nacių režimas įsivyravo Vokietijoje, tuo neramesnė darėsi atmosfera Lietuvoje. Antanas Smetona pasirinko Stasį Lozoraitį atstovauti šalies užsienio politikai. Augant Vokietijos grėsmei vis dažniau buvo pamąstoma, kad siekiant žūt būt atgauti Vilnių, galima prarasti visą Lietuvą. Netrukus prie jo prisidėjo ir naujasis kariuomenės vadas Stasys Raštikis. Kariuomenės vadu jis tapo po nesėkmingo pučo prieš prezidentą, kurį organizavo provokiškų pažiūrų kariuomenės sparnas, troškęs Lietuvoje dar stipresnės centrinės valdžios. Dabar į provokišką stovyklą žiūrėta kaip niekada įtariai, tad galėjo pasireikšti tie, kam Lenkija atrodė gerokai artimesnė nei Vokietija.

Maža Lietuva papuola į sudėtingą padėtį – teritorinius nesutarimus su dviem galingesnėmis kaimynėmis. Tuometinis Lietuvos karo atašė Berlyne Kazys Škirpa ministrui Lozoraičiui ir kariuomenės vadui Raštikiui nusiunčia savo pamąstymus dėl kariuomenės reorganizacijos ir Lietuvos užsienio politikos. Savo dokumente Škirpa aptaria gynybą nuo dviejų Lietuvos nepriklausomybės priešų – Vokietijos, kuri pasak jo, nori Klaipėdos krašto ir veržtis į rytus, bei Lenkijos, kuri esą norėtų prievarta atgaivinti uniją ir federacinėje valstybėje dominuoti

podejrzliwie. Pojawiły się więc dogodne warunki do działania dla tych, którym Polska wydawała się być znacznie bliższa niż Niemcy.

Niewielka Litwa znalazła się w trudnej sytuacji, tocząc spory terytorialne z dwoma dużo silniejszymi od siebie sąsiadami. Ówczesny litewski attaché wojskowy w Berlinie Kazys Škirpa przesłał ministrowi spraw zagranicznych Lozoraitisowi i dowódcy armii Raštikisowi swoje przemyślenia na temat reorganizacji armii i litewskiej polityki zagranicznej. Škirpa formułuje strategię obrony przed dwoma krajami, które według niego zagrażają niepodległości Litwy – Niemcami, które chcą przejść Okręg Kłajpedy i przedrzeć się dalej na Wschód oraz Polską, która rzekomo planuje siłowe przywrócenie państwa federacyjnego z Litwą, w którym chce dominować kulturowo. Škirpa twierdzi, że odzyskanie Wilna, które według niego i dużej części litewskiego społeczeństwa było kluczowym celem ówczesnej polityki zagranicznej, jest możliwe tylko przy pomocy silniejszego sąsiada. Wyraża się bardzo obrazowo pisząc, że:

Doprowadzenie do sytuacji odosobnionego konfliktu z Polską, która jest ponad dziesięciokrotnie od nas silniejsza, byłoby taką awanturą, której nigdy nie wybaczyłyby nam ani następne pokolenia, ani historia.

(J. Vaičenonis, Dokumenty mówią. Plan Szefa Sztabu Generalnego płk. K. Škirpy dot. Rozwoju Sił Zbrojnych Litwy, Archiwum Wojskowe, T. 21, 2006 r., str. 341)

Ponieważ Litwa miała wówczas poważne problemy, zarówno z Polską, jak i Niemcami, naturalne było, że naturalnego sprzymierzeńca widziano jedynie w ZSRR. Związek Radziecki nie miał wspólnej granicy z Litwą, a w społeczeństwie litewskim nieustannie mówiono o tym, że traktat z Sowietami z 12 lipca 1920 r. gwarantował prawdziwe terytorium Litwy, którego jedną trzecią zagrabiła Polska. Nic więc dziwnego, że w 1934 r. nowy minister spraw zagranicznych Litwy Stasys Lozoraitis z pierwszą wizytą wybrał się właśnie do Moskwy. W 1935 r. nacisk ze strony Niemiec osiąga punkt krytyczny. Attaché wojskowy Kazys Škirpa podczas spotkania z wysłannikiem niemieckiego Sztabu Generalnego majorem Horstem Rossingiem, powiedział wprost, że Niemcy stanowią większe zagrożenie dla Litwy niż Polska. Nie było w tym nic dziwnego, gdyż Litwa jest pierwszym krajem, który zaczyna sądzić nazistów, coraz bardziej aktywnych w regionie Kłajpedy. Z tego powodu niemiecka opinia publiczna jest coraz bardziej podburzana przeciwko Litwie. Pod siedzibą litewskiego poselstwa w Berlinie nieustannie maszerują młodzi ludzie w mundurach SA wykrzykując pod adresem Litwy obelgi, a litewski poseł Jurgis Šaulys otrzymuje anonimowe listy z groźbami śmierci. W takich okolicznościach także Šaulys

kultūriškai. Toliau Škirpa išvysto mintį, kad Vilniaus atgavimas pagal jį, o ir didelę dalį tuometinės Lietuvos visuomenės, – svarbiausias užsienio politikos tikslas, gali įvykti tik su stipresnio kaimyno pagalba. Jis vaizdžiai pareiškia, kad:

Privedimas Lietuvos prie izoliuoto – atskiro konflikto su Lenkija, kuri yra daugiau negu dešimteriopai už mus stipresnė, būtų tokia avantiūra, kurios būsinčios mūsų tautos kartos ir istorija mums niekada negalėtų atleisti.

(J. Vaičenonis, Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas, Karo archyvas, t. 21, 2006, p. 341)

Kadangi tuo metu Lietuva turėjo didelių problemų tiek su Lenkija, tiek su Vokietija, natūralu, kad tikėta, jog padėti galinčiu kaimynu gali tapti tik SSRS. Ši neturėjo bendros sienos su Lietuva, o Lietuvos visuomenė nuolat samprotavo, kad 1920 m. liepos 12 d. sutartis su sovietais garantavo tikrąją Lietuvos teritoriją, kurios net visą trečdalį užgrobė Lenkija. Todėl nestebina, kad 1934 m. naujasis Lietuvos užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis pirmiausia vyko į Maskvą. Įtampa iš Vokietijos pusės 1935 m. pasiekia dar didesnę apogėjų, ir karo atašė K. Škirpa per susitikimą su vokiečių generalinio štabo atsiųstu atstovu majoru Horstu Rössingu tiesiai pasako, kad Vokietija nuo šiol yra didesnė grėsmė Lietuvai nei Lenkija. Tai nestebina, nes Lietuva tampa pirmąja valstybe, kuri imasi teisti Klaipėdos krašte suintensyvėjusius nacistus. Dėl šios priežasties Vokietijos visuomenė ypač jaudrinama prieš Lietuvą – pro pasiuntinybę Berlyne nuolat žygiavo jaunuoliai smogikų uniformomis, šūkaudami įvairius užgauliojimus, o Lietuvos pasiuntinys Jurgis Šaulys sulaukia anoniminių laiškų, tarp jų ir grasiimų mirtimi. Tokioje aplinkoje padidėjo net Šaulio ryžtas orientuotis į Lenkiją. Pasak jo, remdamasi ne tik SSRS, bet ir Lenkija, Lietuva įgautų didesnę politinį svorį prieš vokiečių kėslus.

Jurgis Šaulys buvo vienas aktyviausių Vasario 16-osios akto signatarų, tuomet raginęs suartėti su demokratiniiais Vokietijos sluoksniais ir Lietuvą „sugrąžinti“ į Europą. 1919 m. jis tapo pirmuoju Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje, tuo laikotarpiu, kai santykiai tarp dviejų jaunų valstybių jau ėmė temti, tačiau dar nebuvo beviltiški. Prieš karą Šaulys kartu su būsimais Nepriklausomybės akto signatarais – Jonu Vileišiu, Steponu Kairiu, Donatu Malinausku, Mykolu Biržiška ir kitais dalyvavo Vilniaus masonų ložių veikloje. Jie nebuvo abejingi ir LDK laikų sentimentams. Karo metais Šaulys vadovavo ložei „Lietuvos Didieji Rytai“, tačiau jai nepavyko pasiekti užsibrėžto tikslo ir atgaivinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kuri, be abejo, būtų artimai bendradarbiavusi su Lenkija.

zaczyna coraz przychylniej myśleć o stosunkach z Polską. Według niego, opierając się nie tylko na ZSRR, ale także na Polsce, Litwa zyskałaby silniejszą pozycję polityczną wobec niemieckich dążeń.

Jurgis Šaulys był jednym z najbardziej aktywnych sygnatariuszy Aktu Niepodległości Litwy, wzywającym wówczas do ściślejszej współpracy z niemieckimi środowiskami demokratycznymi i „powrotu” Litwy do Europy. W 1919 r. został pierwszym litewskim posłem w Warszawie, w czasie, gdy stosunki między naszymi dwoma młodymi krajami już zaczęły się psuć, ale nie były beznadziejne. Przed wojną Šaulys, wraz z przyszłymi sygnatariuszami Aktu – Jonaszem Vileišiusem, Steponasem Kairyssem, Donatasem Malinauskasem, Mykolasem Biržišką i wieloma innymi, uczestniczył w działalności wileńskiej loży masońskiej. Nie byli oni obojętni sentymentom wobec Wielkiego Księstwa Litewskiego. W czasie wojny Šaulys przewodniczył nawet loży „Wielkiego Wschodu Litwy”, której zamiarem było odrodzenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, które bez wątpienia miało ściśle współpracować z Polską. Celem tego nie udało się oczywiście osiągnąć. Sygnatariusz Aktu Niepodległości Litwy ożenił się z siostrą polskiego oficera Kazimierą Celińską. Nawet po jej śmierci utrzymywał on kontakty ze szwagrem i za jego pośrednictwem w 1933 r. nieoficjalnie spotkał się z marszałkiem Józefem Piłsudskim. Šaulys zawsze darzył Polskę dużą dozą sympatii, nawet, jeśli nie było to mile widziane w kręgu litewskich przywódców.

Była to jedna z pierwszych „jaskółek” zmiany kursu Litwy ku Polsce. Ale nie jedyna. W tym czasie także dwaj inni wpływowi chadecy wzywali do bardziej aktywnej propolskiej orientacji, najwyraźniej przewidując, że nazistowskie Niemcy będą stanowić poważne zagrożenie dla Litwy i Europy. Był to słynący z przenikliwości profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, przewodniczący Federacji „Przyszłość” Kazys Pakštas oraz Leonas Bistras, lider opozycyjnej partii chadeckiej.

JAKIE ALTERNATYWY MIAŁA LITWA? CZY WARSZAWA MOGŁA WYDAWAĆ SIĘ LEPSZĄ OPCJĄ NIŻ MOSKWA?

Litwa poszukiwała pomocy w kwestii Wilna w wielu krajach europejskich. Chciano przeciągnąć na swoją stronę wpływowych polityków, co czasem się udawało. Na przykład w 1933 r. Wilno zostało uznane za litewskie przez wpływowego członka szwedzkiego Riksdagu, byłego burmistrza Sztokholmu Carla

Prezidium Rady
Państwa Litewskiego.
Od lewej: sekretarz
J. Šernas,
przewodniczący
A. Smetona, pierwszy
wiceprzewodniczący
J. Šaulys, drugi
wiceprzewodniczący
ksiądz J. Staugaitis,
1918 r. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Lietuvos Valstybės
Tarybos Prezidiumas.
Iš kairės: sekretorius
J. Šernas,
pirmininkas
A. Smetona, pirmasis
vicepirmininkas
J. Šaulys, antrasis
vicepirmininkas
kunigas J. Staugaitis.
1918 m. [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras buvo vedęs Lenkijos kariuomenės karininko seserį Kazimierą Celińską. Net ir po jos mirties jis išlaikė ryšį su svainiu ir tuo pasinaudodamas, dar 1933 m. neoficialiai susitiko su Lenkijos valstybės viršininku maršalu Józefu Piłsudski. Šaulys visuomet jautė tam tikrą simpatiją Lenkijai, net tada, kai tai buvo ypač nepopuliaru tarp Lietuvos valstybės lyderių.

Tai buvo viena pirmųjų „kregždžių“ Lietuvos posūkyje į Lenkijos pusę. Tačiau ne vienintelė. Tuo laikotarpiu du įtakingi krikščionims demokratams priskiriami asmenys taip pat paragino aktyviau orientuotis į Lenkiją, matyt, numatę, kad nacistinė Vokietija kelia didelę grėsmę Lietuvai ir Europai. Tai buvo įžvalgumu garsėjęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, Ateitininkų federacijos pirmininkas Kazys Pakštas bei opozicinės krikščionių demokratų partijos lyderis Leonas Bistras.

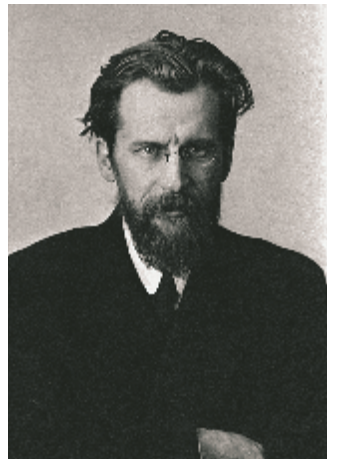
KOKIAS ALTERNATYVAS MATĖ LIETUVA? AR VARŠUVA GALĖJO BŪTI GERIAU NEI MASKVA?

Mykolas Biržiška,
przewodniczący
(1925-1935 r.)
„Związku wyzwolenia
Wilna” oraz
sygnatariusz Aktu
Niepodległości
16 lutego. Kowno,
1941 r. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Vilniaus vaduoti
sąjungos pirmininkas
(1925–1935 m.) ir
Vasario 16-osios akto
signataras Mykolas
Biržiška. Kaunas,
1941 m. [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

Pagalbos dėl Vilniaus Lietuva ieškojo daugelyje Europos valstybių. Norėta patraukti į savo pusę įtakingus politikus. Kai kur tai pavyko padaryti – pavyzdžiui, 1933 m. Vilnių Lietuvai pripažino įtakingas Švedijos Riksdago narys, buvęs Stokholmo burmistras Carlas Lindhagenas. Švedas siekė šios idėjos atkreipdamas dėmesį į Vokietijos stiprėjimą ir norėdamas platesnės Skandinavijos ir Baltijos šalių bendradarbiavimo perspektyvos, kurioje erdvės galėjo turėti ir Lenkija. 1934 m. Maskvoje apsilanko ministras S. Lozoraitis ir gausi Lietuvos žurnalistų delegacija – čia vyksta įvairių politinių srovių žurnalistai, net sukarintos organizacijos – Lietuvos šaulių sąjungos leidinio „Trimitas“ redaktorius Jonas Kalnėnas. Nuotraukose bene ryškiausiai pastebimas naujienų agentūros ELTA direktoriaus pareigas tuomet ėjęs Edvardas Turauskas, vėliau sugebėjęs tapti vienu įtakingiausių Lietuvos diplomatų. Kitais metais į SSRS susiruošė ir „Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti“ intelektualai, tarp kurių buvo ir žymiausi rašytojai: Vincas Krėvė, Balys Sruoga ir jau minėtas Mykolas Biržiška, 1925–1935 m. ėjęs Vilniui vaduoti sąjungos pirmininko pareigas. Tačiau sovietų grėmės tuomet neįžvelgė ne tik jie. Lietuvos pasiuntinys Maskvoje poetas Jurgis Baltrušaitis skundėsi JAV ambasadoriui Maskvoje Williamui Bullittui, kad nors vokiečių pajėgos vien Rytprūsioose lenkia Lietuvos karinę jėgą 5–6 kartus, sunku tikėtis pagalbos iš SSRS, nes Lenkija ir Latvija nenorės praleisti Raudonosios armijos į pagalbą. Baltrušaitis svarstė – gal sovietų pajėgos galėtų atplaukti jūra... Vis dėlto reikėtų nepamiršti konteksto – tuo metu Reichstage Hitleris liepsningai keikė Lietuvą, Vokietijos lėktuvai nuolat kirsdavo sieną, o pasienyje buvo demonstratyviai sutelktos karinės pajėgos. Tačiau sovietai savo užsienio politikoje vadovavosi klaida – jiems buvo svarbu manipuluoti Lietuvos svajonėmis sulaukti pagalbos atsidūrus bėdoje, tačiau nenorėta suteikti jokių aiškių garantijų.

Wizyta dziennikarzy
litewskich w Moskwie.
Z białym kwiatem
w kłapie dyrektor
agencji informacyjnej
„ELTA” Edvardas
Turauskas, obok –
żona Elena. Trzeci
od lewej – redaktor
gazety „Trimitas”
Jonas Kalnėnas.
1934 r. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Lietuvos žurnalistų
vizitas į Maskvą.
Su balta gėlė atlape –
ELTA naujienų
agentūros direktorius
Edvardas Turauskas,
netoli jo – žmona
Elena. Trečias iš
kairės – „Trimito”
redaktorius Jonas
Kalnėnas. 1934 m.
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

Lindhagena. Wspierał tę ideę, bo zauważał rosnącą potęgę Niemiec i dążył do nawiązania bliższej współpracy pomiędzy Skandynawią a krajami bałtyckimi, w której przewidywał również miejsce dla Polski.

W 1934 r. Moskwę odwiedził minister S. Lozoraitis oraz grupa znanych litewskich dziennikarzy reprezentujących różne prądy polityczne, a nawet organizacje paramilitarne w postaci np. Jonasa Kalnėnasa, redaktora pisma Związku Strzelców Litewskich „Trimitas”. Na fotografiach najbardziej zauważalny jest bodajże ówczesny dyrektor agencji prasowej „ELTA” Edvardas Turauskas, później jeden z najbardziej wpływowych litewskich dyplomatów. Rok później, do Związku Radzieckiego wybrali się również intelektualiści z Litewskiego Towarzystwa Poznawania Kultur Narodów ZSRR, wśród których były tak znane osobistości jak Vincas Krėvė, Balys Sruoga, czy Mykolas Biržiška, w latach 1925–1935 przewodniczący Centralnego Związku Wyzwolenia Wilna. Ale zagrożenia ze strony Sowietów nie dostrzegali nie tylko oni. Litewski poseł w Moskwie poeta Jurgis Baltrušaitis skarżył się ambasadorowi USA w Moskwie Williamowi Bullittowi, że chociaż siły niemieckie w Prusach Wschodnich pięćdośięćkrotnie przewyższają liczebnie litewskie siły wojskowe, trudno jest oczekiwać pomocy ze strony ZSRR, ponieważ Polska i Łotwa nie zechcą przepuścić przez swoje terytorium mającej przybyć na ratunek Armii Czerwonej. Baltrušaitis

zastanawiał się, czy siły radzieckie mogłyby przypłynąć drogą morską... Należy jednak mieć na uwadze ówczesny kontekst – w tym czasie w Reichstagu Hitler atakował Litwę, niemieckie samoloty regularnie naruszały litewską przestrzeń powietrzną, a na granicy demonstracyjnie mobilizowano siły wojskowe. Dla Sowietów, których polityka zagraniczna opierała się na podstępnie, ważne było manipulowanie litewską wiarą w ewentualną radziecką pomoc, gdy zajdzie taka potrzeba, oczywiście bez dawania na nią wyraźnych gwarancji.

ZMIANA POGLĄDÓW NA TEMAT POLSKI – DLACZEGO OCENA POLSKI ZACZYNA ŁAGODNIEĆ?

To właśnie w tym okresie dostrzegalna jest zmiana w ocenie Polski, przynajmniej w wewnętrznych kontaktach dyplomatycznych. Historyk i dyplomata Vytautas Žalys wyciąga wniosek:

Stopniowo zaczynała panować opinia, że pomimo okupacji Wilna, trzeba szukać jakiegoś „modus vivendi” z Polską. Tak więc w latach trzydziestych „czynnik polski” nie był już traktowany jako zagrażający niezależności Litwy. Nie obawiano się już także niebezpieczeństwa polskiej ekspansji kulturowej.

(V. Žalys, *Koncepcja litewskiej służby dyplomatycznej i przywództwa wojskowego w konsolidacji litewskiej państwowości w latach 1923-1938*, 80. rocznica Niepodległości Litwy, Wilno, 1999 r., str. 66)

Innymi słowy, przez długi czas brak zaufania do Polski związany był ze zwykłym strachem. Tymczasem wszechstronny postęp, jakiego dokonała Litwa w okresie międzywojennym, już w połowie lat 30. przyniósł owoce w postaci wiary we własne siły, pozwalającej na formułowanie śmielszych koncepcji w polityce zagranicznej. Dowodem na to był również sektor wojskowy. Rok 1934 można traktować jako moment przełomowy ze względu na fakt, że znaczna część litewskich sił wojskowych rozlokowanych dotychczas w pobliżu granicy z Wileńszczyzną została przeniesiona w okolice Niemna, w pobliże granicy z Niemcami. Najważniejsza rola w tej historii przypada młodemu ministrowi spraw zagranicznych Litwy Lozoraitisowi. Choć jego oponenci przez kolejne lata jego bogatego życia politycznego będą przyklejać mu etykietkę „polonofila”, a nawet pogardliwie spolszczać jego nazwisko na „Lazerowsky”, jego poglądy miały dość pragmatyczny charakter. Lozoraitis był przekonany, że Litwa nie odzyska

POŽIŪRIO Į LENKIJĄ POKYČIAI – KODĖL JIS PRADEDA ŠVELNĖTI?

Walne zgromadzenie „Związku wyzwolenia Wilna” w Kownie. W pierwszym rzędzie trzeci od lewej – znany pisarz i ksiądz Juozas Tumas – Vaižgantas. 1933 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Visuotinis Vilniui vaduoti sąjungos susirinkimas Kaune. Pirmoje eilėje trečias iš kairės – žymus rašytojas ir kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas. 1933 m. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

Būtent šiuo laikotarpiu pastebimas ir Lenkijos vertinimo švelnėjimas, bent jau vidinėje diplomatų komunikacijoje. Istorikas ir diplomatas Vytautas Žalys daro išvadą, kad:

Palaipsniui ėmė vyrauti nuomonė, kad, nepaisant okupuoto Vilniaus problemos, reikia su Lenkija ieškoti kokio nors modus vivendi. Taip ketvirtajame dešimtmetyje „lenkiškasis veiksnys“ daugiau nebebuvo traktuojamas kaip keliantis pavojų Lietuvos nepriklausomybei. Daugiau nebesibaiminta ir dėl Lenkijos kultūrinės ekspansijos pavojaus.

(V. Žalys, *Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąvoka įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923-1938 metais*, *Lietuvos Nepriklausomybei* – 80, Vilnius, 1999, p. 66)

Kitaip sakant, ilgą laiką nepasitikėjimas Lenkijos atžvilgiu buvo susijęs su elementariausia baime. Tuo tarpu visapusiškas Lietuvos progresas tarpukario laikotarpiu

zbrojnie Wilna, a Niemcy i ZSRR nie są krajami, które chciałyby jej bezinteresownie pomóc. Niemcy były wciąż źródłem sporego napięcia, sam Lozoraitis bardzo krytycznie oceniał doktrynę nazistowską. Dlatego szczerze wierzył, że stosunki między Litwą a Polską mogą być inne, a obie strony tylko na tym skorzystają. Lozoraitis rozumiał, że Niemcy i Związek Radziecki nie są zainteresowane rozwiązaniem kwestii Wilna. W ich interesie jest podtrzymywanie tej kwestii otwartej, ciągle manipulowanie i nie pozwalanie Litwie na poszukiwanie alternatywnych rozwiązań.

STOSUNKI Z POLSKĄ PO ŚMIERCI JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

Rok 1935 był ważny również ze względu na śmierć Józefa Piłsudskiego. Temu wydarzeniu wiele uwagi poświęcono także na Litwie. Pełniący rolę rządowej tuby dziennik „Lietuvos aidas“, chadecki „Rytas“, czy narodowy „Lietuvos

„Lietuvos aidas“
nr 109 (2372),
1935.05.13
[epaveldas.lt]

„Lietuvos aidas“
1935 05 13,
Nr. 109 (2372)
[epaveldas.lt]

maždaug 4-ojo dešimtmečio viduryje jau davė savo vaisių – atsirado pasitikėjimas savo jėgomis, leidęs mėginti drąsiau formuluoti mintis užsienio politikoje. To įrodymas buvo ir karinė sfera. Būtent 1934 m. laikyti lūžio tašku galima ir todėl, kad tada didelė dalis Lietuvos karių pajėgumų netoli sienos su Vilniaus kraštu buvo perkelti prie Nemuno, šalia sienos su Vokietija. Šioje istorijoje reikšmingiausias vaidmuo tenka jaunajam Lietuvos užsienio reikalų ministrui Lozoraičiui. Nors oponentai visą vėlesnį turtingą jo politinį gyvenimą jam prikaišiodavo „polonofilo“ etiketę, net paniekinamai sulenkindavo jo pavardę į „Lazerowsky“, Lozoraičio pažiūros buvo gana pragmatinės. Jis buvo įsitikinęs, kad ginklu Lietuva Vilniaus neatgaus, o Vokietija ir SSRS nėra šalys, kurios norėtų jai padėti nesavanaudiškai. Vokietija dargi kėlė didžiulę įtampą Lietuvai, o pats Lozoraitis kritiškai žiūrėjo į nacizmo doktrinas. Todėl jis nuoširdžiai tikėjo, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai gali būti kitokie, o abi šalys nuo to tik laimėtų. Lozoraitis suprato, kad Vokietija ir SSRS nėra suinteresuotos padėti išspręsti Vilniaus klausimą – joms svarbiau laikyti šį klausimą atvirą ir nuolat juo manipuliuoti, neleidžiant Lietuvai ieškoti alternatyvų.

LIETUVOS SANTYKIAI SU LENKIJA PO JÓZEFO PIŁSUDSKIO MIRTIES

1935 metai buvo svarbūs dar ir tuo, kad mirė Józefas Piłsudskis. Šis įvykis sulaukė daug dėmesio ir Lietuvoje. Tiek oficiozas „Lietuvos aidas“, tiek krikščionių demokratų „Rytas“, tiek valstiečių liaudininkų „Lietuvos žinios“ visą savaitę pagrindiniuose puslapiuose pranešinėjo apie žinutes iš vykstančių laidotuves, stengėsi perteikti skaitytojams, ką apie tai kalba didžiosios Europos sostinės, galų gale ir patys spėliojo, koks likimas laukia Lenkijos ir pačios Lietuvos. 1935 m. gegužės 13 d. numerio „Lietuvos aidas“ vedamajame pagrindinė žinutė buvo „Mirė maršalas J. Piłsudskis“, parašyta didelėmis raidėmis. Tačiau šalia buvo ir prierašas – „Kariuomenės gen. inspektoriumi paskirtas Rydz-Śmigły, o karo ministeriu – gen. Kasprzycki. Berlynas nervinasi.“ Be abejo, įdomiausia, kad atsirado žinutė apie „besinervinantį Berlyną“, ten buvo paminėta ir pagarbi nacionalsocialistų partijos organo „Voelkischer Beobachter“ citata apie mirusį maršalą. Lietuvos valdžia itin bijojo Vokietijos ir Lenkijos suartėjimo, nes konfliktavo su abiem didžiosiomis kaimynėmis. Kadangi SSRS nieko konkretaus nežadėjo, patyliukais viltasi, kad Vokietijos ir Lenkijos santykiai subjurs. Tą grindė ir percituotos britų spaudos įžvalgos, kad maršalo mirtis sukels Lenkijoje didžiulę krizę, nes valdžia laikėsi tik dėl jo autoriteto. Tik kitos dienos numeryje paminėtos Lenkijos spaudos įžvalgos, taip pat remtasi naratyvu, kad lenkams bus sunku kuo nors pakeisti J. Piłsudskį. Tą pačią dieną „Lietuvos aidas“ pagaliau

Tak zwany „Czarny Pomnik” w Kownie upamiętniający podpisanie Umowy Suwalskiej i bunt gen. Żeligowskiego. 1930–1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Vadinamasis Juodasis paminklas Kaune, skirtas Suvalkų sutarties pasirašymui ir gen. Želigowskio maištui. 1930–1939 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

„das” dzieło to symbolizuje duchowy upadek Polski, która wybrała niemoralną politykę. W premierze wzięła udział cała śmietanka litewskiego wojska, z samym dowódcą armii S. Raštikisem na czele, co oznaczało, że takie przekonania były bliskie sercu niejednego Litwina. Warto wspomnieć, że 9 października tradycyjnie obchodzony był na Litwie jako dzień żałoby narodowej, wspominając zajęcie Wilna przez oddziały generała Żeligowskiego. W tym dniu w południe, na minutę wstrzymywano pracę, ruch uliczny, by wszyscy mogli wspominać utraconą stolicę. Naturalnie, wysiłki rządu, aby zmienić ten kierunek myślenia były bardzo mozolne, ponieważ opinia publiczna już zdążyła przyzwyczaić się do myśli, że utrata Wilna i pragnienie, aby je odzyskać są czynnikami najbardziej jednoczącymi naród. Dyplomaci mogli szybko uzgodnić między sobą nowe reguły i zacząć rozwijać inną linię polityczną, ale najwolniej zmienia się mentalność ludzi.

(„Mes be Vilniaus nenurimsim”), wystawił w Teatrze Państwowym sztukę „Złamana przysięga”. Recenzja spektaklu pojawiła się, między innymi, w wojskowym czasopiśmie „Kardas”. Analizuje się w niej metaforę litewskiej dziewczyny, w której zakochuje się dwóch żołnierzy – Polak Bandurski i Litwin Budrys. Z miłości do Maryli, Bandurski obiecuje nigdy nie walczyć przeciwko Litwie, ale oczywiście przysięgę łamie, nieproszony przybywając na Litwę, aby ją „wyzwalać”. Naturalnie nie trzeba długo się zastanawiać, którego młodzieńca wybiera Maryla. Ostatecznie odrzucony Bandurski usuwa się w cień i nie mogąc znieść bólu przegranej i doświadczenia moralnej klęski, która doprowadziła go do zdrady – popełnia samobójstwo. Według recenzenta czasopisma „Kardas”

įkėlė nepasirašytą straipsnį „Maršalo Juozo Piłsudskio gyvenimo kelias”. Nors tarpukario Lietuvos spaudoje pozityvių straipsnių apie Lenkiją nebuvo daug, šis išsiskiria tuo, kad maršalo indėlis įvertintas taip:

„Lenkai visai pagrįstai sako, kad Piłsudskis lenkų istorijoje suvaidins atskirą epochą. Jo nuopelnai Lenkijai tikrai labai dideli. Jis dirbo Lenkijai visą savo gyvenimą, nors nuo lenkų ir visai atsiskyręs, užsidaręs. Bet tas lenkus dar labiau prie jo traukė, kas matyti ir iš to slegiančio įspūdžio, kurį jo mirtis padarė beveik visuose lenkų sluoksniuose.“

(Maršalo Juozo Piłsudskio gyvenimo kelias, *Lietuvos aidas*, 1935 05 14, p. 3)

Galbūt tai buvo tiesiog krikščioniškos kultūros krašte įprasta taisyklė mirusiųjų bloguolu neminėti. Tačiau tai, kad vietoj Józefo Piłsudskis pavadintas lietuviškai – Juozu, rodo ir tam tikrą nacionalinį sentimentą.

Visgi tai buvo tik išimtis iš taisyklės. Tradiciškai Lenkiją kaip pagrindinį priešą mačiusi politika tebebuvo gajai viešajame Lietuvos gyvenime. 1935 m. spalio 9 d. Lietuva minėjo Suvalkų sutarties 15-ąsias metines ir Vilniaus praradimą. Šia proga žymus poetas Petras Vaičiūnas, šūkio „Mes be Vilniaus nenurimsim“ autorius, Valstybės teatre sukūrė spektaklį „Sulaužytoji priesaika“. Spektaklį recenzavo ir karininkų žurnalas „Kardas“. Jame pastebėta, kad spektaklyje pateikta metafora apie mergaitę lietuvaitę, kurią įsimyli ir lenkas Bandurskis, ir lietuvis Budrys – du pulkininkai. Iš meilės Marilei Bandurskis pasižada niekada nekelti kardo prieš Lietuvą, bet, be jokios abejonės, jo neištęsi – nekviestas ateina jos „vaduoti“. Be abejo, nereikia nė spėlioti, kurį herojų po trumpos dvejonės pasirenka šaunioji Marilė – galiausiai atstumtas Bandurskis pasišalina ir negalėdamas iškęsti skausmo dėl pralaimėjimo ir patirto moralinio nuopolio, privedusio prie išdavystės, – nusišauna. Pasak „Kardo“ apžvalgininko, kūrinys simbolizuoja nemoralią politiką besirenkančios Lenkijos dvasinį krachą. Premjeroje pasirodė visa kariuomenės grietinėlė su pačiu kariuomenės vadu S. Raštikiu priešakyje, vadinasi, tokios nuostatos džiugino dažno lietuvių širdį. Šis pavyzdys tik vienas iš daugelio. Verta paminėti, kad Lietuvoje spalio 9 d. tradiciškai buvo švenčiama kaip nacionalinio gedulo diena, kai generolo Želigowskio kariuomenė užėmė Vilnių. Tą dieną vidurdienį minutei buvo nutraukiamas darbas, stabteldavo eismas, visi sustodavo ir pamąstydamo apie prarastą sostinę. Natūralu, kad valdžios pastangos keisti politiką buvo sudėtingos, nes visuomenė jau buvo spėjusi priprasti, kad Vilniaus netektis ir troškimas jį atgauti – labiausiai tautą vienijantis veiksnys. Diplomatai galėjo greitai susitarti ir pradėti vystyti kitą politinę liniją, bet žmonių mentalitetas keičiasi lėčiausiai.

Dziennikarz
Valentinas Gustainis,
w latach 1928-1932
redaktor „Lietuvos
aidas”. W latach 1934-
1936 przedstawiciel
prasy litewskiej
w Polsce. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Žurnalistas
Valentinas Gustainis,
1928–1932 m.
„Lietuvos aidas”
redaktorius, 1934–
1936 m. Lietuvos
spaudos atstovas
Lenkijoje. [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

PRÓBY PRZEŁOMU

Pewien przełom został osiągnięty, kiedy powołano w Polsce litewskiego rzecznika prasowego. W sytuacji braku stosunków dyplomatycznych był to całkiem dobry sposób, aby dowiedzieć się czegoś więcej o sąsiednim kraju. Głębsza analiza litewskiej prasy pokazuje, że Polska zawsze interesowała litewskich czytelników, o czym świadczą bardzo liczne informacje o tym kraju, choć w większości negatywne. Stanowisko rzecznika objął wyjątkowo lubiany przez litewską elitę polityczną młody dziennikarz Valentinas Gustainis. Wkrótce atmosfera wokół relacji z Litwą stała się dość napięta. Dlatego w 1936 r. misja Gustainisa została zakończona. Napisał on szczegółowy raport do ministra Lozoraitisa, który zakończył nie kryjąc rozczarowania:

Jestem przekonany, że nie ma żadnych nadziei na porozumienie się z Polakami.

(Pismo reprezentanta litewskiej prasy w Polsce V. Gustainisa do ministra spraw zagranicznych S. Lozoraitisa z dnia 21.07.1936 r., Litewskie Centralne Archiwum Państwowe, dział 648, op.1, spr. 23, str.11)

A zostało to powiedziane w 1935 r. w Genewie po spotkaniu Stasysa Lozoraitisa z polskim ministrem spraw zagranicznych Józefem Beckiem, które dało nadzieję na przywrócenie relacji między naszymi krajami. Fiasko negocjacji jest dowodem na to, że nie zostały one wystarczająco wsparte przez prezydenta Smetonę. Niejednokrotnie krytykował on Polskę publicznie, nawet podczas samych negocjacji. W tamtym roku Europą wstrząsnęło także inne wydarzenie – wojna domowa w Hiszpanii. Walczące strony aktywnie wspierały Niemcy i ZSRR, a konflikt ten stał się polem walki ideologicznej. W Berlinie odbyły

się igrzyska olimpijskie, które miały udowodnić światu,

że nazistowskie Niemcy to prawdziwa potęga. Paradoksalnie nie zaproszono na nie tylko dwóch krajów – Litwy i ZSRR. Litwa czując się izolowana kulturowo przez wszystkie kraje europejskie, w naturalny sposób zwróciła się ku Moskwie, do której z wizytą wybrał się dowódca sztabu generalnego Litwy Jonas Černius razem z naczelnikiem oddziału informacji sztabu generalnego Konstantinsem Dulksnysem, którego Sowietci rozstrzelają pięć lat później. W trakcie

PROVERŽIŲ BANDYMAI

Tam tikras proveržis turėjo būti pasiektas, kai buvo paskirtas Lietuvos spaudos atstovas Lenkijoje. Nesant diplomatinių santykių, tai galėjo būti visai neblogas būdas siekiant daugiau sužinoti apie kaimyninę šalį. O gilesnė Lietuvos spaudos analizė rodo, kad Lenkija visada domino Lietuvos skaitytoją, nes žinių apie šią šalį buvo gausu, nors dauguma jų buvo neigiamos. Šiuo atstovu tapo Lietuvos valdžios elito itin mėgstamas jaunas žurnalistas Valentinas Gustainis. 1937 m. jis išleido knygėlę „Lenkija ir lenkai“, kurioje nupiešė psichologinį lenkų portretą, tiesa, nemažai kur šaržuodamas. Netrukus atmosfera Lietuvos atžvilgiu tapo tvankesnė. Todėl 1936 m. Gustainio misija buvo baigta. Jis surašė detalų raportą ministrui Lozoraičiui, kurį reziümavo iškalbingu nusivylimu:

„Esu tikras, kad su lenkais nėra jokių vilčių susikalbėti.“

(1936 07 21 Lietuvos spaudos atstovo Lenkijoje V. Gustainio raštas užsienio reikalų ministrui S. Lozoraičiui, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 23, l. 11)

Ir visa tai buvo pasakyta po 1935 m. Ženevoje įvykusio Stasio Lozoraičio ir Lenkijos užsienio reikalų ministro Józefo Becko susitikimo, kuris teikė vilčių, kad šalių santykiai bus atkurti. Vis dėlto derybų nesėkmę parodo tai, kad jos nesulaukė didelio palaikymo iš paties prezidento A. Smetonos. Kritišką požiūrį Lenkijos atžvilgiu jis ne kartą kartojo viešai pasisakydamas, net ir pačių derybų metu. Šiais metais dar vienas įvykis sukrėtė Europą – pilietinis karas Ispanijoje. Abi kariaujančias puses aktyviai palaikė Vokietija ir SSRS, tad šis karas tapo ir ideologinių varžybų lauku. Vyko ir Berlyno olimpiada Vokietijoje, kur pastaroji norėjo parodyti savo visokeriopą pranašumą. Paradoksalu, bet į žaidynes nebuvo pakviestos tik dvi šalys – Lietuva ir SSRS. Natūralu, kad jausdamasi izoliuota Lietuva bandė vystyti santykius bent su šia šalimi, kuriai Lietuva taip pat buvo savotiški vartai iš visos Europos vykdomos kultūrinės izoliacijos. Taigi jau beveik į tradicinę kryptį – Maskvą susiruošė kariuomenės generalinio štabo viršininkas plk. Jonas Černius kartu su generalinio štabo informacijos skyriaus viršininku plk. Konstantinu Dulksniu, kuris po penkerių metų bus tų pačių sovietų sušaudytas. Nuvykęs Černius pagyrė „Pravdai“ Raudonąją armiją už gerą organizavimąsi.

Tuo pat metu Lietuvoje komunistų partija buvo uždrausta, Kominterno šnipai gaudomi. Tačiau užsienio politika reikalavo laikytis krypties, kuriai sunkiai sekėsi rasti alternatyvų. Tokia politika buvo patenkintas ir SSRS pasiuntinys Lietuvoje Michailas Karskis, minėjęs, kad prieš tai Černius ir Dulksnys esą buvę „šalti“ mūsų atžvilgiu, bet vizitas padėjo jiems suprasti, kad blogėjant santykiams su

↑

Premier Litwy,
general brygady
Jonas Černius.
Kowno, 1939 r.
[Litewskie Centralne
Archiwum
Państwowe]

Lietuvos ministras
pirmininkas,
brigados generolas
Jonas Černius.
Kaunas, 1939 m.
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

wizyty Černius pochwalił Czerwoną Armię w dzienniku „Prawda” za dobrą organizację.

W tym samym czasie na Litwie zakazano działalności partii komunistycznej, a szpieczy Kominternu byli wyłapywani. Jednak polityka zagraniczna wymagała obrania kierunku, dla którego trudno było wówczas znaleźć alternatywę. Taką polityką był usatysfakcjonowany również radziecki dyplomata Michaił Karskij, który zauważył, że Černius i Dulksnys byli „chłodni” wobec ZSRR, ale wizyta w Moskwie pomogła im zrozumieć, że w obliczu pogorszenia się stosunków z Niemcami i braku perspektyw porozumienia z Polską Litwa nie ma innego wyjścia, jak tylko oczekiwać pomocy ze Wschodu.

Po powołaniu płk. Ludwika Bociańskiego na wojewodę wileńskiego i wprowadzeniu bardzo rygorystyczne przepisów wymierzonych przeciwko miejscowym Litwinom, w popularnym czasopiśmie Związu

ku Strzeleckiego „Trimitas” nieustannie ukazywały się artykuły opisujące smutną sytuację Litwinów w Wilnie oraz wyrażające oczekiwanie na zbrojne wyzwolenie stolicy. W wojskowym czasopiśmie „Kardas”, nawet przy okazji Świąt Bożego Narodzenia, oburzano się, dlaczego Polska oskarża Litwę o krzywdzenie polskiej mniejszości, dokładnie wyliczając, że na Litwie działa 20 polskich towarzystw, 23 szkoły podstawowe i 4 polskie gimnazja. Zauważono również, że dostanie się na uniwersytet nie jest uwarunkowane przynależnością narodowościową. Po przedstawieniu tych faktów zarzucano Polsce, że ta działa wręcz odwrotnie i okrutnie traktuje Litwinów na Wileńszczyźnie. Tak, więc artykuł, który zatytułowano „Bożonarodzeniowe rozmyślenia” z Bożym Narodzeniem miał niewiele wspólnego.

Vokietija ir nesant perspektyvų susitarti su Lenkija, Lietuvai nelieka kito kelio, tik tikėtis pagalbos iš Rytų.

„Trimitas”, nr 34,
1934.08.23
[epaveldas.lt]

„Trimitas”,
1934 08 23, Nr. 34
[epaveldas.lt]

↓

Lenkijos valdžiai paskyrus Vilniaus vaivada płk. Ludwiką Bociańską ir šiam ėmusis griežtesnių priemonių prieš vietos lietuvius, populiariosios Šaulių sąjungos „Trimite“ tam buvo skiriamas nemenkas dėmesys – nuolatiniai straipsniai aprašė liūdną lietuvių būklę Vilniuje ir kvietė laukti momento, kai sostinė bus

TRIMITAS
LIETUVOS ŠAULIŲ LAIKRAŠTIS

KAINA 1 V. METAI, KAS SAVAITĖ, KETVIRTADIENIAIS
KAUNAS, LAISVĖS ALEJA 20. TELEF. 26-61
KAINA: LIETUVOJE METAMS 4 LITAI, URSIENY — 15 LITŲ

1934 metų rugpjūčio mėnesio 23 diena Nr. 34

Aleksandrui Baršauskui,
dėl jo motinos mirties, reikšiantis gilų užuojautą.
Gilią būrio valdyba ir šauliai

9-to Kaseinių m. būrio šauliai: būrio vadų
Nikodemą Kyšlį, susituokusį su šaulė
Tectile Šičkula, būrio vado pad. **Algirdą
Kupelį** — su **Kat. Kogelyte**, ir šauli **Leoną
Radvilą** — su šaule **Julija Bliūdžyte**.
Adomontėnė, sveiklinamė ir liūdnai šeimyninė
laimė. Būrio valdyba ir šauliai.

Ruoškimės į Vilnių!

1934 m. rugpjūčio 26 d. vakarą keturiolika metų tos dienos kai mūsų garbingoji kariuomenė įvykavo Vilnių ir kai Gedimino pilies bokšte svilpavėjo Lietuvos trispalvė vėliava.

Tu laimingo ir džiaugsmingo įvykio mes negalime ir atstovinė užmiršti.

Tai kas, kad per klaidingą mūsų laimėjimo smurto žygį, mūsų kariuomenė laikinai teko pasitraukti iš Vilniaus, tai kas, kad plėturis ballas aras šakotė sparne Gedimino pilies bokšte, — mes to negurime, kol mūsų kariuomenė, visai tautai vienbūgiškai padedant, vėl žygiuos Vilniun, kad ji amžinai laisvė ir saugota, kaip brangiausia mūsų tautos turtą — jos kultūros šėdai ir jos valstybės tikrąją sostinę.

Tad šiuo met, laisvi Lietuvos gyventojai, atsimindami mūsų garbingą žygį, turime remti mūsų karo jėgas, kad jos tuo greičiau pakartotų žygį į Vilnių.

Mūsų keltai siūkus, žygiui tiksliai nukrypti.

Mūsų galutinės tikslas — VILNIUS, tad minėdami šią džiaugsmingą mūsų kariuomenės žygį į Vilnių sukaktį — ryžkimės!

Ryžkimės visi kaip vienas suglausti eiles po Vilniaus Geležinio Fondo, vėliava ir kartu su kariuomenės ugdyti dvasines, fizines ir materialines jėgas, be kurių joks laimėjimas neįmanomas.

Būkime dori, laimingi ir visiški — tai mūsų dvasinės jėgos.

Remkime ir glaudžiai bendradarbiaukime su kariuomenė — tai mūsų fizinės jėgos.

Vieš kartą ugdykime Vilniaus Geležinio Fondo kapitalą — tai mūsų materialinės jėgos. Toms jėgoms apsidarvavę — tikrai ir greitai nuoskime į Vilnių.

Kariuomenės žygį į Vilnių sukakties minėjimo — Vilniaus Geležinio Fondo Dienos Vyriausias Komitetas.

1934 m. rugpjūčio mėn. 15 d.

Litewska eskadra myśliwska wyposażona w samoloty Fiat CR.20. 1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos naikintuvų eskadrilė, skraidžiusi lėktuvais „Fiat CR.20“. 1939 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

NOWE WIATRY W ARMII I ZMIANA GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA ZAGROŻENIA

W okresie międzywojennym na Litwie bardzo ważną rolę odgrywało wojsko. Jego podejście do zmieniającej się sytuacji i geopolitycznej roli Polski dobrze ilustruje pismo napisane w 1937 r. przez naczelnego dowódcę armii litewskiej Raštikisa i szefa sztabu generalnego Černiusa do ministra obrony narodowej Stasysa Dirmantasa. Rozważa się w nim możliwość dążeń Polski albo do wciągnięcia Litwy do ścisłego z nią sojuszu, albo jej aneksję, motywowaną obawą Polski przed wykorzystaniem przez Niemców terytorium Litwy do ewentualnego ataku. Dowódcy wojskowi zaczęli zdawać sobie sprawę, że inne kraje najprawdopodobniej nie ryzykowałyby dla Litwy w przypadku konfliktu międzynarodowego na dużą skalę. Dlatego lepszym rozwiązaniem zaczęło wydawać się rozwiązanie pokojowe. Zakładano, że choć nie należy rezygnować z prawa Litwy do odzyskania Wilna, należy pozbyć się złudzeń, że można tego dokonać za pomocą konfliktu zbrojnego. Unormowanie konfliktu z Polską pozwoliłoby na relokację części litewskich sił zbrojnych, tam, skąd najbardziej spodziewano się

Związek Strzelców Litewskich w mundurach galowych. 1929-1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos šaulių sąjunga paradine uniforma. 1929-1939 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Litewska piechota w trakcie parady. 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos pėstininkai parade. 1938 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

išvaduota ginklu. Karininkų leidinys „Kardas“ net Kalėdų proga piktinosi, kodėl Lenkija kaltinanti Lietuvą skriaudžiant lenkų mažumą, ir kruopščiai suregistravo, kad Lietuvoje veikia 20 lenkiškų draugijų, 23 pradžios mokyklos, 4 gimnazijos. Taip pat pastebėta, kad nėra jokių skirstymų pagal tautybę stojant į universitetą. Pateikus šiuos faktus, skųstasi, kad Lenkija vykdomi priešingą politiką ir žiauriai elgiasi su Vilniaus krašto lietuviais. Taigi, straipsnis vadinasi „Kalėdinės mintys“, tačiau su švente jos labai mažai kuo siejasi.

NAUJI VĖJAI KARIUOMENĖJE IR PAGRINDINĖS GRĖSMĖS ŠALTINIO PASIKEITIMAS

Tarpukario Lietuvos gyvenime itin svarbų vaidmenį atliko karininkija. Jos požiūrį į besikeičiančią situaciją ir Lenkijos geopolitinį vaidmenį gerai iliustruoja 1937 m. parengtas kariuomenės vado Raštikio ir generalinio štabo viršininko

ataku, czyli od strony Niemiec. Młody dowódca armii Stasys Raštikis miał sympatyków i przeciwników, ale już wtedy był jedną z najpopularniejszych postaci w społeczeństwie litewskim. Jego krytycy wypominali mu małżeństwo z bratanicą prezydenta, zwolennicy wskazali, że był jedyną osobą, która ośmiela się podejmować niezależne decyzje, i którego słucha prezydent Smetona. Sam Raštikis był osobą sympatyzującą z Polską. Nawet w swoich wspomnieniach, wydanych po wojnie w Stanach Zjednoczonych, dość przychylnie wspomina te czasy i podkreśla, że wraz z całym sztabem generalnym chętnie wspierał inicjatywy ministra Lozoraitisa. Bardzo przyjaźnie wypowiada się także o polskim attaché wojskowym na Litwie Leonie Mitkiewicz-Zółtku. Podobnie pozytywnie ocenia także ówczesnego ministra obrony narodowej Dirmantasa. Ówczesne przywództwo wojskowe zaczęło już całkiem głośno mówić, że w razie prawdopodobnego ataku z Berlina, koniecznej pomocy należy szukać nie tylko w Moskwie, ale także w Warszawie.

Przyszły Premier Litwy i generał brygady Jonas Černius [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Būsimas Lietuvos ministras pirmininkas ir brigados generolas Jonas Černius [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

POLSKIE ULTIMATUM Z 1938 R. – PRZYMUSOWY ZWIĄZEK CZY KONIECZNY DYKTAT?

Aneksja Austrii, powszechnie znana jako „Anschluss”, otworzyła drogę innym państwom do stosowania polityki siły. 17 marca 1938 roku Polska zażądała, aby Litwa natychmiast nawiązała z nią stosunki dyplomatyczne. Choć Polska, zabezpieczyła się wsparciem dwóch najpotężniejszych państw europejskich – Wielkiej Brytanii i Niemiec, fakt ten odbił się szerokim echem na całym kontynencie. Obawiano się, aby polsko-litewski konflikt nie stał się drugim Sarajewem. Chociaż strona litewska, biorąc pod uwagę swoją sytuację militarną i fakt, że sama dojrzała już do nawiązania stosunków z Polską, przyjęła ultimatum, to decyzja ta wywołała powszechne oburzenie społeczne, które politycy musieli wziąć pod uwagę. Z tego powodu główne dzienniki ogłosiły, że Litwa walczy o pokój i poświęciła się w imię pokoju całego kontynentu.

Miano nadzieję, że wizerunek ofiary może w jakiś sposób uratować prestiż rządu, który został poważnie nadszarpnięty przez polskie ultimatum. Ludzie postrzegali jego przyjęcie jako wyrzeczenie się Wilna i upokorzenie dla państwa.

Kazys Škirpa, pułkownik, poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny Litwy w Polsce. 1927–1932 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lenkijoje, pulkininkas Kazys Škirpa. 1927–1932 m. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

Černiaus bendras raštas, nusiųstas krašto apsaugos ministrui Stasiui Dirman-tui. Jame samprotaujama, kad Lenkija gali siekti arba įtraukti Lietuvą į arti-mą sąjungą, arba ją paprasčiausiai užgrobti, bijodama, kad Lietuvos teritorija nebūtų panaudota galimam Vokietijos puolimui prieš Lenkiją. Kariuomenės vadai ėmė suprasti, kad greičiausiai kitos valstybės nerizikuotų plataus mas-to konflikto dėl Lietuvos, todėl iš išvardytų scenarijų geresnis pasirodė būtent taikus santykių sureguliuojimas, stengiantis, iš vienos pusės, niekaip neatsiža-dėti Lietuvos teisės į Vilnių, tačiau atsakyti iliuzijų atgauti jį karinio konflikto būdu. Konflikto su Lenkija sureguliuojimas, kariuomenės vadovybės nuomone, būtų leidęs atitraukti dalį karinių pajėgų ir visas jas skirti ten, iš kur konflikto la-biausiai tikėtasi – Vokietijos pusėn. Jaunasis kariuomenės vadas Stasys Raštikis vieniems patiko, kitiems ne Lietuvos visuomenėje, tačiau jau buvo tapęs vie-na populiariausių figūrų. Kritikai pabrėždavo tai, kad jis buvo vedęs prezidento dukterėčią, šalininkai pažymėdavo, kad jis bene vienintelis žmogus, drįstantis priimti savarankiškus sprendimus, į kuriuos prezidentas Smetona įsiklauso. Šis žmogus simpatizavo Lenkijai. Net savo atsiminimuose, kuriuos išleido pokariu JAV, Raštikis gana palankiai atsimena tuos laikus, mini su visu kariuomenės ge-neraliniu štabu noriai pritaręs ministro Lozoraičio iniciatyvoms, itin draugiškai atsiliepia apie Lenkijos karo atašė Lietuvoje Leoną Mitkiewicz-Zółteką. Pana-šaus požiūrio teisingumu Raštikis įtikino ir tuometinį krašto apsaugos ministrą Dirmantą. Karinėje vadovybėje pradėta garsiai samprotauti, kad galimo puoli-mo iš Berlyno atveju ieškoti pagalbos būtina ne tik Maskvoje, bet ir Varšuvoje.

1938 M. ULTIMATUMAS – SANTYKIAI PER PRIEVARTĄ AR BŪTINYBĖS DIKTATAS?

Vokietijos įvykdytas Austrijos prijungimas, populiariai ži-nomas kaip anšliusas, atvėrė kelią ir kitoms valstybėms vadovautis jėgos politika. 1938 m. kovo 17 d. Lenkija taip pat žengė šiuo keliu ir pareikalavo, kad Lietuva tuoj pat užmegztų diplomatinis santykius. Nors Lenkija užsitikri-no dviejų galingiausių Europos valsybių – Didžiosios Bri-tanijos ir Vokietijos paramą, vis dėlto atgarsiai pasklido po visą žemyną, bijantis, kad šis Lietuvos–Lenkijos konfliktas netaptų antru Sarajevu. Nors Lietuvos pusė, atsižvelgdama į savo karinę padėtį ir tai, kad pati laikė santykių užmezgi-mą jau pribrendusiu įvykiu, ultimatumą ir priėmė. Tai sukėlė

Sytuaciję tę wykorzystali radykałowie zarówno z prawej, jak i lewej strony sceny politycznej. Jedną z prób naprawienia sytuacji przez rząd było powołanie pierwszego ochotnika litewskiego wojska i byłego szefa sztabu pułkownika Kazysa Škirpy na pierwszego litewskiego posła w Polsce. Škirpa był znany, jako zwolennik „twardej linii” wobec Polski i aktywnej walki o przywrócenie Wilna Litwie. Był on też postrzegany jako przeciwnik prezydenta Smetony, który próbował przeszkodzić mu w dojściu do władzy w 1926 r. Chociaż w historiografii litewskiej i polskiej utrwalił się obraz Škirpy, jako osoby o nastawieniu proniemieckim i antypolskim, jego wizerunek należy skorygować, ponieważ jego poglądy ulegały ciągłym zmianom, w zależności od sytuacji geopolitycznej. Akceptacja przez Prezydenta Ignacego Mościckiego listów uwierzytelniających litewskiego posła była traktowana jako aprobata przez Polskę nowej koncepcji Litwy jako państwa narodowego, legitymizacja jej nowego kształtu i nie brak zachęty do powrotu do tradycji unijnych. Ponadto polski prezydent zapewnił, że poseł

→
Złożenie listów
uwierzytelniających
prezydentowi
RP Ignacemu
Mościckiemu
przez posła
nadzwyczajnego
i ministra
pełnomocnego
Litwy w Polsce
Kazysa Škirpę na
Zamku Królewskim
w Warszawie.
Marzec 1938 r.
[Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos
nepaprastasis
pasiuntinys ir
įgaliotasis ministras
Lenkijoje Kazys
Škirpa Varšuvos
karališkojoje
pilyje įteikia
skiriamuosius
raštus Lenkijos
Respublikos
prezidentui Ignacui
Mościckiui. 1938 m.
kovas [Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

↑
Złożenie listów
uwierzytelniających
prezydentowi
RP Ignacemu
Mościckiemu przez
posła nadzwyczajnego
i ministra pełnomocnego
Litwy w Polsce Kazysa
Škirpę na Zamku
Królewskim w Warszawie.
Marzec 1938 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos nepaprastasis
pasiuntinys ir įgaliotasis
ministras Lenkijoje
Kazys Škirpa Varšuvos
karališkojoje pilyje įteikia
skiriamuosius raštus
Lenkijos Respublikos
prezidentui Ignacui
Mościckiui. 1938 m. kovas
[Lenkijos nacionalinis
skaitmeninis archyvas]

visuomenės pyktį, į ką privalėjo atsižvelgti ir politikai. Dėl šių priežasčių di-dieji dienraščiai paskelbė žinią, kad Lietuva stojo už taiką ir pasiaukojė dėl visos Europos taikos.

Tikėtasi, kad aukos vaizdinys gali išgelbėti dėl ultimatumo priėmimo stipriai nukentėjusį valdžios prestižą. Ultimatumo priėmimą žmonės suprato kaip Vilniaus atsižadėjimą ir valstybės pažeminimą. Situacija pasinaudojo radikaliau nusiteikusios politinės jėgos tiek dešinėje, tiek kairėje. Vienas vadovybės bandymų taisyti padėtį buvo pirmojo Lietuvos kariuomenės savanorio, buvusio generalinio štabo viršininko, pulkininko Kazio Škirpos paskyrimas pirmuoju Lietuvos pasiuntiniu Lenkijoje. Škirpa buvo žinomas kaip „kietos linijos“ šalininkas, siekęs aktyviai kovoti dėl Vilniaus priklausymo Lietuvai. Jis buvo laikomas opozicija prezidentui Smetonai ir net bandęs sustabdyti šio atėjimą į valdžią 1926 m. Nors Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje yra

Posel Litwy w Polsce
Kazys Škirpa
w galowym stroju
dyplomaty. Warszawa,
03.04.1938 r. [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Lietuvos pasiuntinys
Lenkijoje Kazys Škirpa
su šventine diplomato
apanga. Varšuva,
1938 04 03 [Lietuvos
centrinis valstybės
archyvas]

Škirpa spotka się z wielką sympatią w Warszawie. Ten wspomina, że po wyjściu z uroczystości był głęboko poruszony, gdy orkiestra zaczęła grać litewski hymn, szczególnie, że działo się to w samym sercu Warszawy. Prezydent Mościcki zrobił na Škirpie naprawdę bardzo dobre wrażenie, a młody dyplomata nie miał wątpliwości, że polski prezydent chce dobrych stosunków z Litwą.

Prawdziwa polityka często ma jednak niewiele wspólnego z fasadową życzliwością. Mimo przychylności wielu urzędników dla Škirpy, wciąż wielu było także zwolenników „twardej linii”. Radykalnie odmienne były poglądy litewskiego posła i naczelnika Wydziału Wschodniego polskiego MSZ Tadeusza Kobylańskiego. Według różnych opinii, była to postać zdecydowanie najsurowiej nastawiona wobec Litwy. Planował on znacznie bardziej agresywny tekst polskiego ultimatum, w którym miało się znaleźć żądanie uznania przynależności Wilna do Polski. Jednak bardziej przezorni polscy politycy zdecydowali, że choć ultimatum nawet w takiej formie pewnie zostałoby przyjęte, to jednak zranienie

įsigalėjęs vaizdinys, kad Škirpa buvo provokiškas ir antilenkiškas, šį teiginį reikėtų koreguoti, nes jo koncepcija nuolat keitėsi priklausomai nuo geopolitinių pokyčių. Škirpos kredencijų įteikimas Lenkijos prezidentui Ignacui Mościckiui patvirtino, kad tuometinė Lenkija jau apsibrato su naujoviška tautinės Lietuvos valstybės koncepcija ir neketina neigti jos legitimumo ar bandyti kaip nors ją pritempinti prie unijinės tradicijos. Be to, prezidentas paminėjo, kad K. Škirpa sulauks Varšuvoje didelių simpatijų. Išėjęs iš priėmimo, Škirpa mini buvęs didžiai sujaudintas orkestrui užgėjus Lietuvos himną, o ypač emociją sustiprino tai, kad viskas vyko pačiame Varšuvos viduryje. Negana to, ir prezidentas Mościckis paliko Škirpai tikrai gerą įspūdį, jis neabejojo, kad Lenkijos prezidentas išties nori gerų santykių su Lietuva.

Vis dėlto reali politika dažnai nesusijusi su fasadiniu mandagumu. Nors K. Škirpa net pats buvo nustebęs, kad tiek daug Lenkijos pareigūnų jam palankūs, buvo ir „kietos linijos“ šalininkų. Radikaliai skyrėsi Lietuvos pasiuntinio ir Lenkijos užsienio reikalų ministerijos Rytų Europos skyriaus vedėjo Tadeusza Kobylańskiego nuomonės. Sakoma, kad tai buvo bene griežčiausiai Lietuvos atžvilgiu nusiteikęs žmogus, kuris planavo parengti gerokai agresyvesnį ultimatumo tekstą – jame net galėjo būti reikalaujama pripažinti Vilnių Lenkijai. Apdairesni Lenkijos valstybės veikėjai visgi nutarė, kad tokia forma ultimatumas gal vis tiek būtų priimtas, tačiau užgautų lietuvių tautinį išdidumą, o tai prie gerų ateities santykių tikrai neprivestų. Škirpa ir Kobylański ne kartą kalbėjosi, bet

prie salyčio taškų, deja, taip ir nebuvo priartėta. 1938 m. balandžio 29 d. suruošto pokylio Lietuvos delegacijos garbei metu Kobylański pasakęs, kad į Lenkijos teritoriją įskridęs Lietuvos lėktuvas, į ką Škirpa ne be ironijos atsakė klausimu – „tikiuosi Tamsos jis nepašovė“... Šis momentas paryškina bendravimo atmosferą, kai tokių pasisakymų ištis netrūko.

Be abejo, tarpukariu klestint nacionalizmui, vienas svarbiausių klausimų, rūpėjęs ir lenkams, ir lietuviams, buvo mažumų padėtis. Lietuviams rūpėjo tautiečiai Lenkijoje, lenkams – Lietuvoje. Verta paminėti, kad dar metų pradžioje prezidentas Smetona pasakė platesnę kalbą, kuri buvo išspausdinta Vilniui vaduoti sąjungos leistame leidinyje

Tadeusz Kobylański,
naczelnik Wydziału
Wschodniego MSZ
[Litewskie Centralne
Archiwum Państwowe]

Tadeusz Kobylański,
Lenkijos URM Rytų
skyriaus viršininkas
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

litewskiej dumy narodowej, uniemożliwiłoby przyszłe dobre stosunki między naszymi państwami. Škirpa i Kobyłański odbyli niejedną rozmowę, niestety żadna z nich nie doprowadziła do porozumienia. Podczas bankietu urządzonego 29 kwietnia 1938 r. na cześć delegacji litewskiej, Kobyłański poinformował, że terytorium Polski przekroczył litewski samolot, na co Škirpa, nie bez ironii, odpowiedział: „Mam nadzieję, że go Państwo nie zestrzeliliście...”. Oddaje to atmosferę ówczesnych relacji, w których takich wymian zdań nie brakowało.

Bez wątplenia w duchu międzywojennego nacjonalizmu jednym z najważniejszych zagadnień zarówno dla Polaków, jak i Litwinów była sytuacja mniejszości narodowych. Litwini martwili się o swoich rodaków w Polsce, a Polacy na Litwie. Warto zauważyć, że jeszcze na początku roku prezydent Smetona wygłosił mowę, która została wydrukowana w organie prasowym litewskiego Centralnego Związku Wyzwolenia Wilna pt. „Nasze Wilno”. Podkreślił w niej, że Polska bardzo się myli, jeśli chce nawiązywać stosunki poprzez siłę, bo Litwa nigdy na to nie pozwoli. Jednocześnie potępił skrajny nacjonalizm i powiedział, że Litwa nie będzie prześladować lojalnych Polaków, mimo tego, że w Polsce Litwini są prześladowani. Antanas Smetona stwierdził:

Litwini wysoko cenią i szanują tożsamość narodową każdego człowieka i nie chcą nikogo jej pozbawiać przemocą. W przeszłości różne narodowości współistniały zgodnie w wielkim państwie litewskim. Również dziś współistnieją one w odzyskanym małym państwie.

(A. Smetona, Relacje pomiędzy narodami muszą być kształtowane przez sprawiedliwość, „Mūsų Vilnius”, 1938 r., nr 1-2, str. 2)

Chociaż przemyslenia prezydenta były piękne, należy zauważyć, że artykuł ukazał się zaledwie kilka miesięcy przed przyjęciem ultimatum. W tym przypadku, zazwyczaj dość przenikliwy Smetona popełnił błąd, w ogóle nie próbując przygotować społeczeństwa litewskiego na możliwość nawiązania bliższych relacji z Polską, o czym półgębkiem napomykali litewscy wojskowi, politycy i dyplomaci.

Wracając do działalności litewskiego posła w Warszawie, to udało mu się znaleźć sojuszników przychylnie nastawionych wobec Litwy i próbujących wpływać na decyzje podejmowane przez polską elitę polityczną, do której należeli. Wśród nich należy wyróżnić hrabiego Stanisława Tyszkiewicza, wiceprezydenta Warszawy, którego ojciec Aleksander mieszkał w Kretyndze i był powszechnie znany jako litewski patriota. Korzystając ze znajomości, Škirpa szybko znalazł z nim wspólny język. Kolejnym sojusznikiem był Marian Zyndram

„Mūsų Vilnius”. Čia jis pabrėžė, kad Lenkija labai klysta, jei nori užmegzti santykius per prievartą, nes Lietuva niekadės to neleisianti. Kartu pasmerkė siaurą nacionalizmą ir minėjo, kad Lietuva nepradės persekioti lojalių lenkų, nors Lenkijoje yra persekiojami lietuviai. Antanas Smetona teigė:

„Lietuviai aukštai vertino ir vertina tautinę sąmonę kiekvieno ir nenori jos niekam smurtu plėsti. Jų didžioje valstybėje galėjo sugyventi įvairios tautos. Ir dabar sugyvena, kai atkurta maža valstybė.“

(A. Smetona, Tautų santykiai privalo būti tvarkomi teisingumu, *Mūsų Vilnius*, 1938, Nr. 1–2, p. 2)

Nors prezidento mintys buvo gražios, reikia pažymėti, kad straipsnis išėjo likus vos porai mėnesių iki ultimatumo, kuris buvo priimtas. Šiuo atveju paprastai gana įžvalgus A. Smetona darė klaidą, nes visai nebandė paruošti visuomenės galimam santykių užmezgimui, kurio puse lūpų prasitardami laukė Lietuvos karininkai, politikai ir diplomatai.

Grįžtant prie Lietuvos pasiuntinio veiklos, Varšuvoje jam pavyko rasti svarbių talkininkų, kurie buvo palankiai nusiteikę Lietuvos atžvilgiu ir stengėsi paveikti Lenkijos politinio elito, kuriam jie priklausė, sprendimus. Iš jų reikėtų išskirti grafą Stanisławą Tyszkiewiczį, Varšuvos viceburmistrą, kurio tėvas Aleksandras gyveno Kretingoje ir garsėjo kaip Lietuvos patriotas. Pasinaudodamas pažintimi su šiuo žmogumi Škirpa greitai rado ryšį ir su jo sūnumi. Dar vienas talkininkas – tai socialinės apsaugos ministras Marianas Zyndramas-Kościałkowski. Nors, atrodo, jo tiesioginis darbas mažai siejosi su užsienio reikalais, tai buvo įtakingas politikas, dar 1935–1936 m. ėjęs ministro pirmininko pareigas, o kadaise buvęs vienas artimiausių J. Piłsudskio draugų ir bendražygių. Šis žmogus buvo kilęs iš Pandėlio Lietuvoje, todėl jautė simpatiją Lietuvai. Jis iškart pasakė, kad su K. Škirpa kalbės privačiai, ne kaip ministras, bet kaip žmogus, kuriam Rytprūsių klausimas ir Vokietijos grėsmė neleidžia ramiai miegoti. Lietuvos pasiuntinys nuosekliai vystė lobizmą dėl Vilniaus krašto lietuviškų mokyklų. Jo manymu, Lenkija nieko nedaranti, kad laimėtų psichologinį lietuvių palankumą, kuris jai pačiai ateityje būtų naudingas, nes šalių santykiai pagerėtų. Į tai Kościałkowski atsakė, kad Lietuvos–Lenkijos santykius gadina Tadeuszas Kobyłański. Todėl siūlė visais klausimais kreiptis į savo brolį Bogdaną Kościałkowską, kuris buvo URM Lietuvos reikalų referentas. Apie visa tai Škirpa Lozoričiui raportavo žodžiais, kad Kościałkowski yra neabejotinai prolietuviškų pažiūrų. Vadinas, jam nesutrukdė net tai, kad prieš dvi dešimtis metų Kościałkowski užėmė svarbią padėtį kovose prieš Lietuvą – buvo Lenkijos žvalgybos Vilniuje

Kościółkowski, minister pracy i opieki społecznej. Chociaż jego bezpośrednia praca wydaje się mieć niewielki związek z polityką zagraniczną, był on bardzo wpływowym politykiem, który w latach 1935-1936 pełnił funkcję premiera, a w swoim czasie był jednym z najbliższych przyjaciół i współpracowników Piłsudskiego. Zyndram-Kościółkowski urodził się w Ponedelach na Litwie, dlatego też dążył on Litwę naturalną sympatią. Litewski poseł konsekwentnie lobbował na rzecz litewskich szkół na Wileńszczyźnie. Jego zdaniem Polska nie robiła nic, by zdobyć poparcie litewskiej opinii publicznej, co z pewnością przyniosłoby jej korzyści w przyszłości, gdy stosunki pomiędzy naszymi krajami się poprawią. Kościółkowski twierdził w rozmowach z litewskim posłem, że relacje Polski i Litwy niszczy Tadeusz Kobylański. Dlatego proponuje kontaktowanie się we wszystkich kwestiach ze swoim bratem Bogdanem Kościółkowskim, który jest referentem ds. Litwy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Škirpa zreferował to Lozoraitisowi, podkreślając, że Kościółkowski ma zdecydowanie prolitewskie poglądy. Wygląda na to, że nie przeszkadzał mu nawet fakt, że dwadzieścia lat wcześniej był on szefem polskiego wywiadu w Wilnie i aktywnie przyczynił się do spisku Polskiej Organizacji Wojskowej na Litwie. Obaj walczyli wtedy po przeciwnych stronach barykady, bo Škirpa przewodził V Pułkowi Piechoty w walkach z polskimi wojskami na Suwalszczyźnie. Fakt ten wywarł wpływ na stosunek Škirpy do Polski, jednak sytuacja w 1938 r. zmusiła nawet jego do szukania z nią kontaktów. Kolejną wpływową osobą, z którą udało się znaleźć wspólny język, był kardynał Aleksander Kakowski, któremu Škirpa, jako przedstawiciel sąsiedniego katolickiego kraju, złożył wizytę pozostawiając po sobie dobre wrażenie. Przychylność ze strony kardynała mogła pomóc w pozyskaniu kolejnych sprzymierzeńców. Decyzją kardynała w warszawskim kościele Marianów pojawiło się nabożeństwo w języku litewskim, w którym uczestniczyli nie tylko przedstawiciele litewskiej dyplomacji, ale także Litwini mieszkający w Warszawie. Škirpa zaczął czuć się w polskiej stolicy coraz pewniej, podejmował u siebie nawet przedstawicieli polskiej opozycji, którzy utrzymywali bliskie stosunki z mieszkającym we Francji przeciwnikiem rządzącego reżimu, generałem Władysławem Sikorskim. Głównym celem Škirpy było znalezienie sprzymierzeńców i powiększanie obozu prolitewskiego w Warszawie.

Škirpa odwiedził wszystkich najbardziej wpływowych działaczy w polskim państwie. Oprócz osób wymienionych powyżej, odwiedził także premiera gen. Felicjana Sławoja Składkowskiego, prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, wiceministra spraw zagranicznych Jana Szembeka, ministra handlu i przemysłu Antoniego Romana, ministra poczt i telegrafów Emila Kamińskiego, ministra komunikacji Juliusza Ulrycha, ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego prof. Wojciecha Świątosławskiego, marszałka Senatu Aleksandra Prystora,

Przyszły poseł Litwy w Polsce Kazys Škirpa, dowódca 5-ego Pułku Piechoty, na froncie, podczas walk między Litwą a Polską w 1920 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Būsimasis Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje Kazys Škirpa, 5-ojo pėstininkų pulko vadas, fronte, vykstant kovoms tarp Lietuvos ir Lenkijos 1920 m. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

Konferencja prasowa u posła Kazysa Škirpy. Warszawa, 18.06.1938 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Spaudos konferencija pas Lietuvos pasiuntinį Kazį Škirpą. Varšuva, 1938 06 18. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

viršininkas ir aktyviai prisidėjo prie Lenkų karinės organizacijos (*Polska Organizacja Wojskowa*) sąmokso Lietuvoje. Juk tuo metu jie kovojo priešingose barikadų pusėse. Škirpa vadovavo 5-ajam pėstininkų pulkui, kuris kovojo su Lenkijos kariuomene Suvalkų krašte. Tai visam gyvenimui nulėmė atsargų Škirpos požiūrį į santykius su Lenkija, tačiau nerami 1938 m. situacija net jį privertė ieškoti kontaktų. Kitas įtakingas žmogus, su kuriuo pavyko rasti kalbą, buvo kardinolas Aleksandras Kakowskis, pas kurį lankėsi Škirpa, kaip kito katalikiško krašto atstovas, ir paliko labai gerą įspūdį. Kardinolo palankumas galėjo padėti pasiuntiniui sulaukti daugiau simpatijų. Kakowskio nurodymu, atsirado dar vienos lietuviškos pamaldos Marijonų bažnyčioje Varšuvoje – į jas ėmė rinktis ne tik pasiuntinybės darbuotojai, bet ir Varšuvoje gyvenę lietuviai. Ilgainiui Škirpa Varšuvoje ėmė jaustis vis drąsiau, tad priimdavo pas save ir įvairiais klausimais aktyviai diskutuodavo net su Lenkijos opozicijos veikėjais, kurie palaikė artimus santykius su Prancūzijoje gyvenančiu valdančiojo režimo nemėgstamu gen. Władysławu Sikorskiu. Pagrindinis uždavinys buvo surasti draugų, didinti prolietuvišką stovyklą Varšuvoje.

Škirpa aplankė visus įtakingiausius Lenkijos valstybės veikėjus. Be jau minėtų anksčiau, jis aplankė ministrą pirmininką gen. Felicjaną Sławją-Składkowską, Varšuvos miesto prezidentą Stefaną Starzyńską, užsienio reikalų ministro

Rodzina Prezydenta Litwy Antanasa Smetony. Siedzą Sofija Smetonienė i Antanas Smetona. Stoją od lewej: Julius Smetona, Marija Smetonaitė-Valušienė, Aloyzas Valušis [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Lietuvos prezidento Antano Smetonos šeima. Sėdi Sofija Smetonienė ir Antanas Smetona. Stovi iš kairės: Julius Smetona, Marija Smetonaitė-Valušienė, Aloyzas Valušis [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

wicemarszałka Sejmu Tadeusza Schaetzela, szefa sztabu generalnego Wacława Stachiewicza, wdowę po zmarłym marszałku Aleksandrę Piłsudską, szefa Oddziału II (wywiadu) Sztabu Głównego Wojska Polskiego generała Tadeusza Pełczyńskiego i wielu innych. Ciężkie, ale bardzo ważne rozmowy prowadził także z głównym sternikiem polskiej polityki zagranicznej, Józefem Beckiem. Byli w podobnym wieku, obaj w stopniu pułkownika i równie oddani swoim krajom. Beck był także zwolennikiem „twardej linii” wobec Litwy. Co ciekawe, sprawiał takie wrażenie nie tylko na Litwinach. Nawet przyjaźnie nastawieni wobec Polski dyplomaci brytyjscy czy amerykańscy nazywali go „człowiekiem bez skrupułów”. Celem rozmów z Beckiem, podobnie jak z Kobylańskim, było pokazanie, że pomimo dobrych relacji pomiędzy Niemcami a Polską, sytuacja ta może się w każdej chwili zmienić. Škirpa spędził wiele lat pracując w Niemczech. Uważał, że dobrze zna Niemców i dlatego przekonywał polskiego polityka, że porozumienie między Trzecią Rzeszą a ZSRR jest tylko kwestią czasu. Niestety, los pokazał, że miał w tej kwestii rację. Chociaż początkowo w swoich raportach krytykował politykę Becka, przed swoim wyjazdem z Warszawy, w rozmowie z amerykańskim ambasadorem Anthony’em Biddlem Jr., nie szczędził dobrych słów o polskim ministrze, który stopniowo stawał się bardziej wyrozumiały wobec Litwy.

Pułkownik Sztabu Generalnego Aloyzas Valušis przed skierowaniem do Polski. W tamtym okresie pełnił obowiązki dowódcy pułku Hetmana Wielkiego Litewskiego Janusza Radziwiłła. 21.08.1937 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Generalinio štabo pulkininkas Aloyzas Valušis prieš paskyrimą į Lenkiją. Tuomet jis ėjo Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulko vado pareigas. 1937 08 21. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

pavaduotoją Janą Szembeką, prekybos ir pramonės ministrą Antonį Romaną, pašto ir telegrafo ministrą Emilį Kamiński, susisiekimo ministrą plk. Julijusą Ulrychą, tikybų ir švietimo ministrą prof. Wojciechą Świętosławski, Senato pirmininką Aleksanderą Prystorą, Seimo vicepirmininką Tadeuszą Schaetzlą, generalinio štabo viršininką gen. Wacławą Stachiewiczų, velionio maršalo žmoną Aleksandrą Piłsudską, Lenkijos kariuomenės štabo II skyriaus (žvalgybos) vadovą gen. Tadeuszą Pełczyński ir kitus. Sunkūs, tačiau labai svarbūs pokalbiai klostėsi su Lenkijos užsienio politikos pagrindiniu vairininku Józefu Becku. Jis, kaip ir Lietuvos atstovas, buvo panašaus amžiaus, taip pat pulkininkas, taip pat atsidavęs savo šaliai. Tačiau dar vienas panašus bruožas – Beckas buvo „kietosios linijos“ Lietuvos atžvilgiu šalininkas. Įdomu tai, kad toks jis atrodė ne tik lietuviams, netgi Lenkijos atžvilgiu draugiškai nusiteikę britų ir amerikiečių diplomatai Becką vadino „žmogumi be skrupulų“. Kalbant su Becku, panašiai, kaip ir su Kobylański, buvo siekiama parodyti, kad nepaisant tuo metu gerų ryšių tarp Vokietijos ir Lenkijos, situacija gali bet kada pasikeisti. Lietuvos pasiuntinys, daug metų dirbęs Vokietijoje, manė, kad gerai pažįsta vokiečius, todėl tikino Lenkijos politiką, kad susitarimas tarp Trečiojo reicho ir SSRS yra tik laiko klausimas. Deja, likimas parodė, kad Lietuvos pasiuntinys šiuo klausimu buvo teisus. Nors pradžioje Škirpa raportuose kritikavo Becko politiką, prieš išvykdamas iš Varšuvos, kalbėdamasis su JAV ambasadoriui Anthony Biddle Jr. jis negailėjo ir gerų žodžių apie Lenkijos užsienio reikalų ministrą, pamažu tapusį supratingesniu mažosios kaimynės atžvilgiu.

Kitas svarbus žmogus, atvykęs į Lenkiją 1938 m., buvo Lietuvos karo atašė pulkininkas Aloyzas Valušis, vienas veržliausių Lietuvos kariuomenės karininkų.

1926–1927 m. jis buvo prezidento A. Smetonos adjutantas, vedė prezidento dukterį. 1934–1938 m. jis vadovavo Pirmojo husarų Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulkui. Pirmasis karo atašė reikalingumą išreikšė pasiuntinys Škirpa, nes pats 1928–1937 m. buvo karo atašė Vokietijoje. Jis teigė, kad aukščiausi kariuomenės vadai dažnai būna šykštūs žinių, o pasiuntinio rangas neleidžia bendrauti su žemesnio rango karininkais, kurie galėtų suteikti vertingos informacijos. Kartu pastebėta, kad dėl bręstančios įtampos tarp Vokietijos ir Čekoslovakijos reikia įdėmiai stebėti reakcijas Lenkijos kariuomenėje. Tai, kad Raštikis, Černius, o vėliau ir ministras Lozoraitis pasirinko Valušį, greičiausiai rodo, kad jis pritaręs jų pažiūroms Lenkijos klausimu. Galų gale Lenkijai tai turėjo būti ir tam tikras subtilus malonės gestas iš prezidento Smetonos pusės. Lenkijos žvalgyba, be jokių abejonių, žinojo, kad atvykstantis karo atašė yra Lietuvos prezidento žentas.

Kolejną ważną osobą, która przyjechała do Polski w 1938 r. był litewski attaché wojskowy, pułkownik Aloyzas Valušis, jeden z najbardziej ambitnych wówczas litewskich oficerów. W latach 1926-1927 był on osobistym adiutantem prezydenta Smetony, ożenił się z jego córką. W latach 1934 – 1938 był dowódcą Pułku Huzarów Hetmana Wielkiego Litewskiego Księcia Janusza Radziwiłła. Jako pierwszy potrzebę utworzenia takiego stanowiska zauważył poseł Škirpa, ponieważ sam w latach 1928-1937 pełnił funkcję attaché wojskowego w Niemczech. Twierdził, że czołowi dowódcy armii często mają skąpą wiedzę, a zajmowane stanowisko nie pozwala im na bezpośrednie kontakty z niższymi rangą żołnierzami, którzy mogliby dostarczyć cennych informacji. Jednocześnie zauważono potrzebę monitorowania reakcji polskiej armii na rosnące napięcie w stosunkach między Niemcami a Czechosłowacją. Fakt, że Raštikis, Černius, a następnie sam minister Lozoraitis wybrali właśnie Valušisa, dowodzi prawdopodobnie temu, że zgadzał się on z ich poglądami na temat Polski. W końcu miał to też być delikatny wyraz przychylności prezydenta Smetony wobec Polski. Polski wywiad bez wątplenia wiedział, że przybywający do Warszawy attaché wojskowy jest zięciem samego prezydenta Litwy.

Minister spraw zagranicznych Litwy
Juozas Urbšys.
Kowno, 1939 r.
[Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys.
Kaunas, 1939 m.
[Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

SYTUACJA PO KONFERENCJI W MONACHIUM

Wzrost potęgi Niemiec i lęk przed utratą przez Litwę dostępu do morza, skłaniały litewską elitę polityczną do szukania bliższych kontaktów z Polską. Zwłaszcza, że stosunki z ZSRR zaczęły nieco słabnąć, gdy Litwa rozczarowała się brakiem wyraźnego poparcia ze strony Rosjan w kwestii polskiego ultimatum. W Polsce w tym czasie powstała grupa osób, które próbowały szukać porozumienia z Litwą. Jedną z kluczowych postaci był wspomniany już Marian Zyndram-Kościałkowski, który chciał przyjechać do Kowna, ale nie jako minister, tylko jako osoba prywatna. Stronnikami Litwy byli też, m.in.

gen. Roman Górecki, senator Walery Roman, czy inżynier Straszewicz, który mówił niezłe po litewsku. Według Škirpy ten „związek przyjaciół Litwy” powstał jeszcze 4 lata wcześniej, kiedy nie było jeszcze ku temu dobrych warunków. Wiele udało się jednak osiągnąć, próbowano nawet wstawiać się za Litwinami mieszkającymi na Wileńszczyźnie. Škirpa miał nadzieję, że gościa mógłby przyjąć w Kownie Michał Römer i Jonas Vileišis, jako osoby z jednej strony przychylne Polsce, z drugiej mające z wielki szacunek wśród litewskiego społeczeństwa. Warto zauważyć, że kierownictwo Ministerstwa Spraw Zagranicznych ostudziło tę inicjatywę, nakazując przełożenie jej na później.

PADĖTIS PO MIUNCHENO SUVAŽIAVIMO

Vokietijos galios padidėjimas ir baimė netekti vartų į jūrą – Klaipėdos skatino Lietuvos politinį elitą ieškoti glaudesnio kontakto su Lenkija. Juolab ryšiai su SSRS ėmė po truputį silpti, kai Lietuva nusivylė taip ir nesulaukusi ryžtingesnio užtarimo iš Maskvos Lenkijai pateikus ultimatumą. Lenkijoje tuo metu atsirado grupė žmonių, kurie bandė ieškoti kontakto su Lietuva. Vienas pagrindinių asmenų buvo jau minėtas Marianas Zyndramas-Kościałkowski, kuris norėjo atvykti į Kauną, tačiau ne kaip ministras, bet kaip privatus asmuo. Kitas žinomas žmogus buvo gen. Romanas Góreckis, taip pat buvęs Lenkijos senatorius Walery Romanas ir inžinierius Straszewiczius, net gerai pramokęs lietuviškai. Pasak Škirpos, ši „Lietuvos draugų sąjunga” buvo susikūrusi dar prieš 4 metus, kai tam nebuvo gerų sąlygų, tačiau nuveikė pagal galimybes nemažai – net stengėsi užtarti Vilniaus krašto lietuvius. Škirpa vylėsi, kad Kaune šiuos svečius galėtų priimti Mykolas Riomeris ir Jonas Vileišis, kaip palankūs Lenkijai asmenys, itin gerbiami ir Lietuvos visuomenės. Verta pažymėti, kad URM vadovybė šią iniciatyvą prislopino ir paragino šį vizitą atidėti vėlesniam laikui, kaip nors mandagiai išsisukus. Panašiai URM generalinis sekretorius Juozas Urbšys, pasitaręs su Lozoraičiu, ragino Škirpą atidėti ir kitą jo santykių gerinimo sumanymą – 1938 m. spalio 7 d. pasiūlytą laikraštininkų iš Lenkijos vizitą Kaune. Dėl neaiškių priežasčių nepavyko ir kitas šiltėjimui galėjęs padėti epizodas. 1938 m. gruodžio 12 d. Varšuvoje apsilankė aukštas svečias – Kauno burmistras Antanas Merkys. Tai buvo artimas prezidento Smetonos aplinkos žmogus. Škirpa pamanė, kad tai būtų geras būdas pagaliau padėti gėlių prie Nežinomo kareivio kapo Varšuvoje. Lietuvos pasiuntinio nuomone, tai, kad vainiką padėtų įtakingas Lietuvos žmogus, tačiau padėtų jį tarsi ne nuo Lietuvos, o tik nuo Kauno, būtų tam tikras simbolis, kartu ir pamaloninant Lenkiją, bet ir nesukeliant piktokos Lietuvos visuomenės reakcijos, kad Lenkijai per daug nuolaidžiauama. Natūralu, kad į tai reikėjo atkreipti dėmesį po to, kai spaudoje ir valstybės veikėjų kalbose Lenkija tiek metų matyta išvien negatyviai. Gal todėl Lietuvos politinis elitas nesiryžo žengti tokio žingsnio. Merkys buvo sutiktas Varšuvoje su didele pagarba, noriai bendravo su Lenkijos valdžios atstovais, tačiau dėl įvairių priežasčių vainiko prie Nežinomo kario kapo taip ir nepadėjo. Taigi, nors URM vadovybė buvo palankesnė santykių su Lenkija gerinimui, jų atsargumas lėmė, kad kai kurios pasiuntinio iniciatyvos buvo sustabdytos. Gruodžio mėnesį visiškai pašlijus santykiams su Vokietija, Škirpa buvo paskirtas į Berlyną, tikintis, kad turėdamas daug pažinčių tarp vokiečių politikų, karininkų ir diplomatų, jis sušvelnins didžiulį spaudimą Lietuvai iš Vokietijos pusės.

1 grudnia 1938 r.

Poufne

Do Pana K. Škirpy
Ministra Pełnomocnego Litwy w Warszawie

w sprawie propozycji Szanownego Pana z pisma Nr 251/sl
z dn. 7 października br. ws. wizyty polskich dziennikarzy na Litwie,
Pan Minister Spraw Zagranicznych polecił przekazać Szanownemu Panu,
że propozycję tę należy odłożyć w czasie.

Sekretarz Generalny /podpis/

Podobnie zresztą zachował się sekretarz generalny MSZ Juozas Urbšys, który w porozumieniu z Lozoraitisem zalecił Škirpie odłożyć na półkę kolejny jego pomysł na poprawę polsko-litewskich stosunków a mianowicie organizację wizyty polskich dziennikarzy w Kownie 7 października 1938 r.

Z nieznanego powodu nie powiódł się także inny jego plan. 12 grudnia 1938 r. w Warszawie gościł burmistrz Kowna Antanas Merkys. Był to człowiek z bliskiego otoczenia prezydenta Smetony. Poseł Škirpa zaproponował wspólne złożenie wieńca na grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie. Według dyplomaty fakt, że taki gest wykonałby ktoś ważny dla Litwy, ale jednocześnie nie w imieniu kraju, lecz Kowna, byłby wyrazem życzliwości wobec Polski. Nie powinien on też wzbudzić kontrowersji litewskiej opinii publicznej. Pamiętano bowiem, że do tej pory w prasie i przemówieniach litewskich polityków o Polsce mówiono jedynie negatywnie. Może właśnie dlatego litewska elita polityczna nie odważyła się na taki krok. Merkys został przyjęty w Warszawie z wielkim szacunkiem. Spotkał się z przedstawicielami polskiego rządu, ale z różnych powodów kwiatów na grobie Nieznanego Żołnierza nie złożył. Tak więc, chociaż władze litewskiego MSZ co raz bardziej sprzyjały poprawie stosunków z Polską, ich ostrożność doprowadziła do zastopowania niektórych inicjatyw litewskiego dyplomaty. W grudniu, po całkowitym pogorszeniu się stosunków z Niemcami, Škirpa został przeniesiony do Berlina w nadziei, że jego znajomości wśród niemieckich polityków, wojskowych i dyplomatów pomogą złagodzić ogromną presję na Litwę.

→

Pismo Sekretarza
Generalnego MSZ
Litwy do posła
Litwy w Polsce
Kazysa Škirpy dot.
wizyty polskich
dziennikarzy na
Litwie
(1.12.1938) [Litewskie
Centralne Archiwum
Państwowe]

Lietuvos URM
generalinio
sekretoriaus laiškas
Lietuvos pasiuntiniui
Lenkijoje Kaziui
Škirpai dėl lenkų
žurnalistų vizito
Lietuvoje (1938 12 01)
[Lietuvos centrinis
valstybės archyvas]

1074/56
PM/OP

9
1938 m. gruodžio mėn. 1 d.Konfidencialiai.

Ponai K. ŠKIRPAI,
Lietuvos Įgaliotam Ministrui

Varšuvoje.

Dėl Tamtos š.m. spalio 7 d. rašto Nr. 251/sl.
iškelto sumanymo apie lenkų laikraštininkų atsilan-
kymą Lietuvoje p. Užsienių Reikalų Ministras yra
pavedęs pranešti Tamatai, kad ši dalyką tuo tarpu
dar tenka atidėti.

Generalinio Sekretoriaus.

ROZWÓJ RELACJI PO PRZYBYCIU JURGISA ŠAULYSA DO WARSZAWY

Poseł Jurgis Šaulys wrócił do Warszawy w sytuacji znacznej poprawy stosunków litewsko-polskich. Jednym z tego przejawów była ściślejsza współpraca naszych dyplomatów w innych krajach. Dobrym przykładem był bal zorganizowany przez polskiego ambasadora w USA Jerzego Potockiego na cześć litewskiego przedstawicielstwa w grudniu 1938 r. w Waszyngtonie. Poseł Litwy w USA Povilas Žadeikis scharakteryzował polskiego dyplomatę jako szczególnie przychylnego Litwie. Dobrze rokującą współpracę kontynuował i Šaulys, który żywo interesował się stosunkami pomiędzy naszymi krajami jeszcze podczas swej misji w Berlinie. Latem 1938 r. odwiedził on Wilno, gdzie spotkał się Bronisławem Krzyżanowskim, członkiem Polskiej Partii Demokratycznej, negatywnie nastawionym wobec oficjalnej polityki rządu w stosunku do społeczności litewskiej na Wileńszczyźnie. Obaj za reprezentanta tej polityki uważali wojewodę Ludwika Bociańskiego i obrany przez niego „twardy kierunek”. Z Krzyżanowskim Šaulys znał się od dawna, kiedy obaj aktywnie działali w wileńskiej loży masońskiej. Co ciekawe, miejscowi Litwini chcieli współpracować z Polakami reprezentowanymi przez Krzyżanowskiego i podnieść nawet kwestię autonomii Wileńszczyzny. Swoje obserwacje Šaulys skłonił do tym, że miejscowi Litwini bardzo chcieliby, aby w Wilnie powstał litewski konsulat. Sam również poparł ten pomysł wierząc, że zachęci to do intensywniejszych kontaktów pomiędzy Kownem a Wilnem, co miało przynieść w przyszłości wymierne korzyści.

Taki kierunek objął także po przybyciu do Warszawy. Polscy urzędnicy czekali na niego z radością, ponieważ polski ambasador w Berlinie Józef Lipski poinformował kierownictwo w Warszawie, że Šaulys jest bardzo konstruktywnie nastawiony wobec Polski. 21 stycznia 1939 r. Šaulys spotkał się z polskim premierem Felicjanem Słojem Składkowskim. Obaj wyrazili nadzieję, że ten rok będzie szczególnie korzystny dla rozwoju stosunków między Litwą a Polską. Rozmówcy zgodzili się, że nadal istnieją problemy, ale są one powoli rozwiązywane. Niepokój budziły relacje z sąsiadami. Mieli oni mylną nadzieję, że Związek Radziecki jeszcze przez długi czas będzie zajęty rozwiązywaniem wewnętrznych trudności, a Niemcy wysiłkami na rzecz odzyskania swoich kolonii i próbują wskreszenia Cesarstwa. Jak wiadomo, tak się nie stało. Już 22 marca 1939 roku Litwa została zmuszona do wyrzeczenia się Kłajpedy, a Niemcy zaczęły realizować agresywną politykę również przeciwko Polsce. W Warszawie poseł Šaulys mógł dokonać więcej niż Škirpa także ze względu na to, że był

Złożenie listów
uwierzytelniających
prezydentowi
RP Ignacemu
Mościckiemu przez
posła nadzwyczajnego
i ministra
pełnomocnego
Litwy w Polsce
Jurgisa Šaulysa na
Zamku Królewskim
w Warszawie. Styczeń
1939 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Lietuvos
nepaprastasis
pasiuntinys ir
įgaliotasis ministras
Lenkijoje Jurgis
Šaulys Varšuvos
karališkojoje pilyje
įteikia skiriamuosius
raštus Lenkijos
Respublikos
prezidentui Ignacui
Mościckiui. 1939 m.
sausis [Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

SANTYKIŲ PLĖTOTĖ Į VARŠUVĄ ATVYKUS JURGIUI ŠAULIUI

Pasiuntinys Šaulys į Varšuvą sugrįžo Lietuvos ir Lenkijos santykiams sparčiai gerėjant. Viena iš tokių apraiškų buvo diplomatų artimesnis bendravimas kitose valstybėse. Geras pavyzdys buvo pokylis, kurį Lenkijos pasiuntinys JAV Jerzy Potockis surengė Lietuvos pasiuntinybės garbei Vašingtone 1938 m. gruodį. Lietuvos pasiuntinys JAV Povilas Žadeikis apibūdino Lenkijos diplomatą kaip itin prielankų Lietuvai. Sėkmingai pradėtą darbą ėmėsi tęsti ir Šaulys, jis gyvai domėjosi Lenkijos–Lietuvos santykiais dirbdamas Berlyne. Antai 1938 m. vasarą jis lankėsi Vilniuje, kur susitiko su Bronisławu Krzyżanowskiiu, Lenkijos demokratų partijos nariu, kuris buvo nusistatęs prieš oficialiąją valdžios politiką Vilniaus krašto lietuvių atžvilgiu. Šios politikos simboliu jie abu laikė vaivadą Ludwiką Bociańską ir jo „kietos linijos“ valdymą. Su Krzyżanowskiiu Šaulys buvo pažįstamas iš senų laikų, kai abu buvo iniciatyvūs Vilniaus masonai. Įdomu, kad vietos lietuviai norėjo dėtis prie Krzyżanowskio vadovaujamų lenkų ir kelti net Vilniaus krašto autonomijos klausimą. Savo

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Litwy 1935-1940. Kowno, 1939 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Lietuvos užsienio reikalų ministerija 1935–1940 m. Kaunas, 1939 m. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

znacznie bliżej litewskiej elity politycznej. Jego bliskim przyjacielem był nie tylko prezydent Smetona. Szanował go i cenił jego polityczne doświadczenie także nowy minister spraw zagranicznych Juozas Urbšys. Miał także innych wpływowych przyjaciół, m.in. sygnatariusza Aktu Niepodległości Litwy i długoletniego burmistrza Kowna Jonasa Vileišisa. 31 stycznia 1939 r. w artykule dla czasopisma „XX wiek” skrytykował on reżim swojego starego znajomego Smetony, podkreślając, że w stosunkach z Polską popełniono liczne błędy, które doprowadziły do ultimatum. Pisał, że dzięki lepszym relacjom z Polską „Moglibyśmy odzyskać nie jeden kawałek litewskiej ziemi” (Rękopis artykułu J. Vileišisa z dnia 31.01.1939 r. pt. „Wspominając przeszłość”, zatrzymany przez cenzurę, Dział Rękopisów Litewskiej Narodowej Biblioteki Martynasa Mažvydasa, Dział 29, spr.1699, str. 2). Vileišis przyznawał, że włączenie Polaków w prace zwołanej w Wilnie Konferencji Litewskiej i Litewskiej Rady Państwowej w latach 1917-1918, mogło pomóc Litwie w utrzymaniu Wilna, ale uniemożliwiłoby stworzenie Litwy narodowej. W tym czasie oba te czynniki wykluczały się.

pastebėjimus Šaulys užbaigė mintim, jog vietos lietuviai labai norėtų, kad Vilniuje atsirastų Lietuvos konsulas. Jis ir pats pritarė šiam sumanymui, nes manė, kad tai paskatintų intensyvesnius kontaktus tarp Kauno ir Vilniaus, o tai turėtų būti naudinga.

Tokios politikos jis ėmėsi ir atvykęs į Varšuvą. Lenkijos pareigūnai laukė jo su džiaugsmu, nes Lenkijos ambasadorius Berlyne Józefas Lipskis pranešė vadovybei Varšuvoje, kad Šaulys ypač konstruktyviai nusiteikęs Lenkijos atžvilgiu. 1939 m. sausio 21 d. Šaulys susitiko su Lenkijos ministru pirmininku Felicjanu Sławoju-Składkowskiu. Diskusijoje buvo išsakytos viltys, kad šie metai bus ypač geri Lietuvos ir Lenkijos santykių plėtotei. Abu sutarė, kad problemų dar yra, bet jos išlėto sprendžiamos. Neramu buvo dėl santykių su kaimynais. Jie klaidingai vylėsi, kad SSRS dar ilgai bus įsitraukusi į vidaus bėdas, o Vokietija užsiims pastangomis susigrąžinti kolonijas, tarsi bandydama reanimuoti kaizerinę imperiją. Jau 1939 m. kovo 22 d. Lietuva buvo priversta atsižadėti Klaipėdos, o Vokietija tuo pat metu pradėjo agresyvią politiką ir Lenkijos atžvilgiu. Varšuvoje pasiuntinys Šaulys galėjo nuveikti daugiau nei Škirpa ir dėl tos priežasties, kad buvo gerokai artimesnis Lietuvos politiniam elitui. Jo artimas draugas buvo ne tik prezidentas Smetona. Šaulį gerbė ir iš jo politinės patirties mokėsi ir naujasis užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys. Jis turėjo daugiau įtakingų draugų. Tarp jų buvo Vasario 16-osios akto signataras ir ilgametis Kauno burmistras Jonas Vileišis. 1939 m. sausio 31 d. jis parašė straipsnį į „XX amžių“, kuriame kritikavo savo seno pažįstamo Smetonos sukurtą režimą, samprotavo, kad santykiuose su Lenkija neišvengta gausybės klaidų, kurios privedė prie ultimatumo. Geresni santykiai su Lenkija būtų „Galėję mums leisti gal net susigrąžinti vieną kitą pedą lietuviškos žemės“ (1939 01 31 J. Vileišio straipsnio „Prisiminus praeitį“ rankraštis. Cenzūros neleistas spausdinti, *LN-MMBRS*, f. 29, b. 1699, l. 2). Vileišis pripažino faktą, kad lenkų įtraukimas į Vilniaus konferencijos ir Lietuvos Tarybos darbą 1917–1918 m. galėjo padėti Lietuvai išlaikyti Vilnių, tačiau taip nebūtų pavykę sukurti tautinės Lietuvos, abu šie pasirinkimai, deja, tuo metu tiesiog nebuvo įmanomi.

STOSUNKI W OKRESIE POMIĘDZY UTRATĄ KŁAJPEDY A POCZĄTKIEM II WOJNY ŚWIATOWEJ. DOWÓDCA SIŁ ZBROJNYCH LITWY W WARSZAWIE

Utrata Kłajpedy byłaby niekorzystna zarówno dla Litwy, jak i Polski. Ta ostatnia, próbując zdobyć sympatię Litwy, 22 grudnia 1938 r. strony zgodziły się podpisać umowę dotyczącą lepszych warunków tranzytu przez port w Kłajpedzie. Inicjatywa wyszła także ze strony Litwy. Szczególnie interesująca była propozycja z 10 marca 1939 r. Dowódca litewskiego wojska Stasys Raštikis sondował wówczas polskiego attaché wojskowego Leona Mitkiewicza-Žółtka o możliwość stworzenia sojuszu wojskowego, do którego przyłączyć miałyby się wszystkie kraje sprzeciwiające się działaniom Niemiec. Taki sojusz, jak wiadomo, nie powstał, a 23 marca 1939 roku Kłajpedę oderwano od Litwy. Ta sytuacja była przyczyną wzrostu napięcia również w Polsce, której przedstawiciel na Litwie Franciszek Charwat był w kontakcie z Lozoraitisem, wówczas już nie będącym ministrem spraw zagranicznych (5 grudnia 1938 r. zastąpił go na tym stanowisku Urbšys), lecz litewskim posłem we Włoszech oraz ministrem pełnomocnym, przewodniczącym litewsko-niemieckiej komisji ds. przejęcia regionu Kłajpedy. Charwat złożył wyrazy współczucia Litwie w związku z utratą Okręgu Kłajpedy, a jednocześnie próbował dowiedzieć się, czy podpisana umowa nie zawiera tajnych protokołów. Wspomniął, że dla Polski naciski Niemiec na Litwę to ważny problem, a rząd polski dołoży wszelkich starań, by je zmniejszyć. Według Charwata niemiecka agresywność była niebezpieczna dla wszystkich. Ta opinię podzielał także Lozoraitis. Takim tokiem myślenia kierował się także Edvardas Turauskas, wpływowy członek Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej, który właśnie został mianowany dyrektorem departamentu politycznego MSZ. Jego entuzjazm osiągnął taki poziom, że po przybyciu do Warszawy 21 marca, próbując ratować Litwę przed niemieckim ultimatum, bez porozumienia z rządem oświadczył francuskiemu ambasadorowi w Polsce Leonowi Noel, że Litwa jest gotowa do wojny obronnej przeciwko Niemcom, gdyby wszystkie inne kraje były zdecydowane do podjęcia oporu. Ale ani Polska, ani Francja, ani żaden inny kraj nie miały zamiaru do rozpoczynania wojny z Niemcami o tak drobną kwestię jak Kłajpeda. Nadal dominowała polityka appeasementu. Jej konsekwencje, jeszcze w tym samym roku, miała poczuć Polska, gdy opierając się inwazji Niemiec, ostatecznie nie doczekała się pomocy wojskowej od swoich sojuszników.

SANTYKIAI LAIKOTARPIU TARP KLAIPĖDOS PRARADIMO IR ANTROJO PASAULINIO KARO PRADŽIOS. LIETUVOS KARIUOMENĖS VADAS VARŠUVOJE

Klaipėdos praradimas buvo nenaudingas tiek Lietuvai, tiek Lenkijai. Pastaroji, bandydama laimėti Lietuvos simpatijas, 1938 m. gruodžio 22 d. susitarė pasirašyti sutartį dėl geresnio tranzito per Klaipėdos uostą. Inicjatyvaėjo ir iš Lietuvos pusės. Ypač įdomi 1939 m. kovo 10 d. inicjatyva. Lietuvos kariuomenės vadas Raštikis teiravosi Lenkijos karo atašė Leono Mitkiewiciaus-Žółtoko dėl galimybės sudaryti karinę sąjungą, prie kurios prisidėtų visos prieš Vokietiją nusistačiusios valstybės. Tokia sąjunga, kaip žinia, nesusikūrė, o 1939 m. kovo 23 d. Klaipėda iš Lietuvos buvo atimta. Šis įvykis sukėlė daug nerimo ir Lenkijoje, kurios pasiuntinys Lietuvoje Franciszekas Charwatas bendravo su Lozoraičiu, dabar jau nebe užsienio reikalų ministru (1938 m. gruodžio 5 d. jį pakeitė J. Urbšys), o Lietuvos pasiuntiniu Italijoje, kartu einančiu įgalioto ministro ir vadovaujančio komisijai spręsti Lietuvos–Vokietijos problemas dėl Klaipėdos krašto perėmimo. Charwatas užjautė Lietuvą dėl Klaipėdos netekties, tačiau stengėsi išsiaiškinti, ar pasirašyta sutartis neturi kokių nors slapty punktų. Kita vertus, jis paminėjo, kad Lenkijai labai svarbus galimas Vokietijos spaudimas prieš Lietuvą, ir jo vyriausybė dės visas pastangas, kad tą spaudimą sumažintų. Charwato nuomone, Vokietijos agresyvumas yra pavojingas visiems. Šiuos žodžius akcentavo ir pats Lozoraitis. Kryptingai šia linkme dirbo ir Edvardas Turauskas, įtakingas krikščionių demokratų partijos narys, ką tik paskirtas URM politikos departamento direktoriumi. Jo entuziazmas pasiekė tokį lygį, kad kovo 21 d. atvykęs į Varšuvą ir bandydamas gelbėtis nuo Vokietijos ultimatumo, jis savaivališkai, nederinęs su vyriausybe, Prancūzijos ambasadoriui Lenkijoje Léonui Noëlui pasiūlė, kad Lietuva gintųsi nuo Vokietijos, jei visos kitos šalys bus nusiteikusios stoti į karą prieš Reichą. Tačiau nei Lenkija, nei Prancūzija, nei kitos šalys nebuvo nusiteikusios stoti į kovą dėl tokio menko klausimo kaip Klaipėda. Vis dar vyravo „Appeasement“ politika. Jos vaisius dar tais pačiais metais patyrė ir Lenkija, kai pasipriešinusi Vokietijos invazijai, galiausiai nesulaukė karinės pagalbos iš savo sąjungininkių.

Vokietija tuo metu bandė panaudoti taikų Klaipėdos perėmimą savo propagandai. Tam pasitarnavo ir kariuomenės vado Raštikio vizitas Berlyne 1939 m. balandžio 20 d. Adolfo Hitlerio 50-mečio proga. Raštikis atsiminimuose pasakoja, kad tiek jo trumpo pokalbio su Vokietijos fiureriu metu, tiek, kai jį kalbino

Przylączenie
Okręgu Kłajpedy
do Niemiec. Adolf
Hitler w drodze
do ratusza. Marzec
1939 r. [Narodowe
Archiwum Cyfrowe]

Klaipėdos krašto
prijungimas prie
Vokietijos. Adolfas
Hitleris pakeliui
į rotušę. 1939 m.
kovas [Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

Tymczasem Niemcy próbowały wykorzystać pokojowe przejęcie Kłajpedy w swojej propagandzie. Temu celowi przysłużyła się także wizyta dowódcy litewskiej armii Raštikisa w Berlinie 20 kwietnia 1939 r. z okazji 50. urodzin Hitlera. W swoich wspomnieniach Raštikis, pisał, że podczas krótkiej rozmowy z Führerem oraz ministrem spraw zagranicznych Joachimem von Ribbentropem był nieustannie fotografowany, a jego zdjęcie umieszczono na okładce oficjalnego rządowego pisma. Celem Niemców było pokazanie, że Litwa w ogóle nie przejmując się straszą Kłajpedy i uważa Berlin za gwaranta stabilności w Europie. Nie było to prawdą, ale przy braku wsparcia ze strony innych krajów, Litwa była zbyt ostrożna, aby podejmować się jakichkolwiek inicjatyw. Strona polska zareagowała, zapraszając generała Raštikisa do Warszawy. Przyjął on tę propozycję i 8 maja 1939 r. odwiedził Warszawę w towarzystwie Dyrektora Oddziału Informacji Sztabu Generalnego Dulksnysa, a także attaché wojskowego Polski na Litwie Mitkiewicza i jego odpowiednika w Polsce Valušisa. Raštikis został w Warszawie uroczystie przyjęty przez najwyższe polskie władze na czele z dowódcą Polskich Sił Zbrojnych marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym. Z tej okazji „Lietuvos aidas” opublikował dość przyjacielski komentarz, że dowódca litewskich sił zbrojnych w Warszawie został przyjęty oklaskami. W wieczorowym wydaniu zostały już wydrukowane komentarze z polskich gazet, w wyjątkowo ciepłym tonie mówiące o wspólnocie interesów Litwy i Polski, nazywano Raštikisa „bliskim sercu gościem”. „Kurier Warszawski” zatytułował swój artykuł wstępny „Niech żyje Litwa!”. Raštikis w towarzystwie Rydza-Śmigłego złożył kwiaty na grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie. Można to uznać za symboliczny, choć spóźniony przełom w stosunkach między Litwą a Polską, który wyznaczał zupełnie inny etap w relacjach. Wizyta gen. Raštikisa była punktem zwrotnym. Spotkania z Rydzem-Śmigłym oraz Szefem Sztabu Generalnego gen. Wacławem Stachiewiczem były zgodne i produktywnie, bardzo pozytywnie nastawiła go także rozmowa z premierem Sławojem Składkowskim i z prezydentem Ignacym Mościckim. Negatywnie Raštikis wypowiadał się jedynie na temat ministra spraw zagranicznych Józefa Becka, który wydał mu się typem dyktatora, uniemożliwiającym rozmówcy na wtrącenie się do rozmowy, nieustannie mówiącym tylko o sobie i swoich zasługach. Raštikis był zaszokowany, że minister Beck miał w swoim gabinecie zbiór fotografii europejskich polityków, wśród których poczesne miejsce zajmowało zdjęcie Hitlera z osobistym autografem. W powojennych wspomnieniach Raštikis chwalił odwagę Polskich Sił Zbrojnych, udowodnioną w czasie wojny. Jego przychylne nastawienie do Polski pokazuje również fakt, że w swoich wspomnieniach, spotkaniu w Warszawie poświęcił aż 18 stron. Po powrocie na Litwę, Raštikis udzielił wywiadu dla oficjalnego czasopisma wojskowego „Karas”, w którym wyjątkowo pozytywnie wypowiedział się o reakcji polskiej prasy i stosunku polskich wojskowych do jego wizyty, usłyszanych komplementach na temat Litwy.

„Lietuvos aidas
Vakarinis”,
nr 211(4613),
1939.05.09
[epaveldas.lt]

„Lietuvos aidas
Vakarinis”,
1939 05 09,
Nr. 211 (4613)
[epaveldas.lt]

„Lietuvos aidas”,
1935.05.09
[epaveldas.lt]

„Lietuvos aidas”,
1935 05 09
[epaveldas.lt]

užsienio reikalų ministras Joachimas von Ribbentropas, jį nuolat iš visų pusių fotografavo, o jo nuotrauka atsidūrė ant oficiozo viršelio. Vokiečių tikslas buvo parodyti, kad Lietuva nė kiek nenusimena praradusi Klaipėdą, o Berlyną laiko stabilumo garantu visoje Europoje. Tai nebuvo tiesa, tačiau nesulaukusi palaikymo iš kitų valstybių maža Lietuva jau buvo per daug atsargi imtis kokių nors iniciatyvų. Lenkijos pusė į tai reagavo pakviesdama Raštikį apsilankyti Varšuvoje. Jis priėmė pasiūlymą ir 1939 m. gegužės 8 d. ten nuvyko. Čia jį lydėjo generalinio štabo informacijos skyriaus viršininkas Dulksnys, taip pat Lenkijos karo atašė Lietuvoje Mitkiewiczius ir Lietuvos karo atašė Lenkijoje Valušis. Raštikį Varšuvoje iškilmingai pasitiko aukščiausi Lenkijos pareigūnai su kariuomenės vadu maršalu Edwardu Rydzu-Śmigly priešaikyje. Ta proga „Lietuvos aidas” įdėjo gana draugišką komentarą, kad Lietuvos kariuomenės vadus Varšuvoje sutiktas ovacijomis. Vakarinėje leidinio laidoje jau pradėti spausdinti Lenkijos laikraščių komentarai, kurie buvo itin šalti – kalbėta apie Lietuvos ir Lenkijos interesus bendrumą, Raštikis vadintas „artimu širdžiai svečiu“. „Kurier Warszawski”

↑

Marszałek Edward Śmigły-Rydz i Naczelnny Wódz Litwy gen. Stasys Raštikis podczas spotkania na Zamku Królewskim w Warszawie. Maj 1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Lenkijos maršalkos Edwardo Rydza-Śmigły ir Lietuvos kariuomenės vyriausiojo vado gen. Stasio Raštikio susitikimas Karališkojoje pilyje Varšuvoje. 1939 m. gegužė. [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

↑

Wizyta w Polsce gen. Stasysa Raštikisa naczelnego dowódcy armii litewskiej. Złożenie wieńca na Grobie Nieznanego Żołnierza. Maj 1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

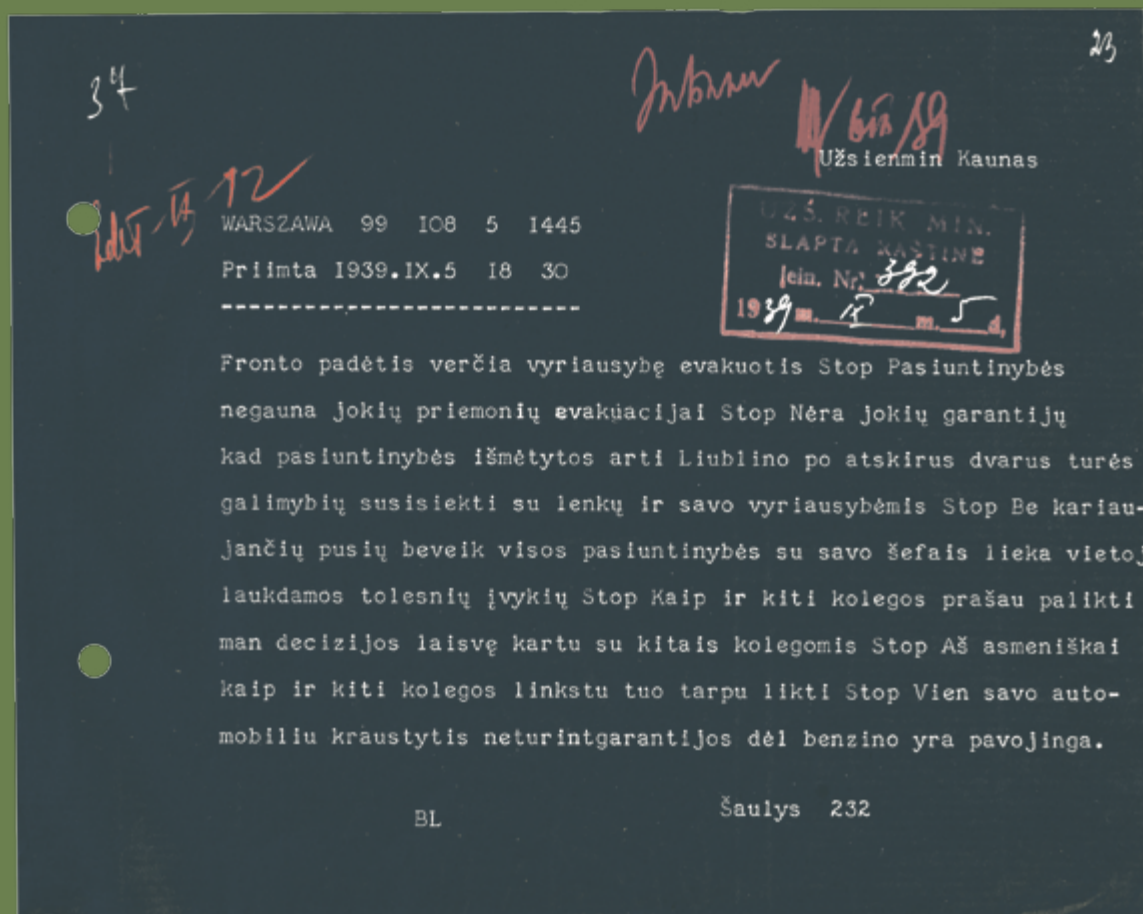
Lietuvos kariuomenės vyriausiojo vado gen. Stasio Raštikio vizitas Lenkijoje. Vainiko ant nežinomo kareivio kapo padėjimas. 1939 m. gegužė [Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas]

vedamajame net atsirado straipsnis malonių pavadinimu „Lai gyvuoja Lietuva“. Raštikis kartu su Rydzu-Śmigły padėjo vainiką prie Nežinomo kario kapo Varšuvoje. Tai galima laikyti simboliu, nors ir labai pavėluotu momentu tarpukario Lietuvos ir Lenkijos santykiuose, kuris žymėjo visai kitokį Lietuvos ir Lenkijos santykių etapą. Raštikio vizitas buvo tikras persilaužimas. Sklandant kariuomenės vado prisiminimus, atrodo, kad Varšuvoje jis jautėsi gana komfortabiliu. Sklandžiai ir naudingai pabendravo ir su Edwardu Rydzu-Śmigły, ir su generalinio štabo viršininku gen. Wacławu Stachiewicziumi, labai džiugiai nuteikė pokalbis su ministru pirmininku Sławoju-Składkowskiu. Neblogą įspūdį jam paliko ir prezidentas. Raštikis itin negatyviai atsiliepė tik apie užsienio reikalų ministrą Józefą Becką. Jis jam pasirodė diktatoriško tipo, neleidžiantis pašnekovui įsiterpti, nuolat kalbantis apie save, savo nuopelnus. Raštikį šokiravo, kad Beckas turėjo kabinete Europos politikų fotografijų kolekciją, kuria gėrėjosi, o matomiausioje vietoje jis buvo pasidėjęs Hitlerio fotografiją su šio autografu, skirtu asmeniškai jam. Apskritai, rašydamas atsiminimus jau po Antrojo

Uroczysty obiad z okazji wizyty S. Raštikisa
w Polsce. Maj 1939 r. [Litewskie Centralne
Archiwum Państwowe]

Iškilmingi pietūs S. Raštikio vizito
Lenkijoje metu. 1939 m. gegužės mėn.
[Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

↑
Depesza litewskiego posła w Polsce Jurgisa Šaulysa do MSZ Litwy o sytuacji po wybuchu II wojny światowej (5.09.1939) [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Lietuvos pasiuntinio Jurgio Šaulio depeša Lietuvos URM prasiėjęs Antrajam pasauliniam karui (1939 09 05) [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

Warszawa 99 I08 5 1445
Otrzymano 1939.IX.5 18 30

Sytuacija na froncie zmusza rząd do ewakuacji Stop Poselstwa nie otrzymują żadnych środków do ewakuacji Stop Nie ma żadnej gwarancji, że poselstwa rozrzucane po pałacach nieopodal Lublina będą mieć możliwość kontaktu z polskim i swoimi rządami Stop Oprócz stron walczących prawie wszystkie poselstwa ze swoimi szefami zostają na miejscu w oczekiwaniu na dalszy rozwój sytuacji Stop Tak jak inni koledzy proszę o pozostawienie mi swobody podjęcia decyzji Stop Osobiście, tak jak i inni koledzy wolę poki co zostać Stop Przenosić się tylko swoim autem, nie mając gwarancji na benzynę jest niebezpiecznie.

MSZ Kowno

Šaulys 232

pasaulinio karo, Raštikis labai išgyrė Lenkijos kariuomenės drąsą, parodytą šio karo metu. Jo palankų požiūrį į Lenkiją rodo ir tai, kad vien šiam susitikimui Varšuvoje aprašyti savo memuaruose jis paskyrė net 18 puslapių. Bet svarbiausia, kad grįžęs į Lietuvą Raštikis davė interviu kariuomenės oficiozui „Karys“, ir itin palankiai atsiliepė apie Lenkijos spaudos ir kariuomenės požiūrį į jo vizitą, girdėtus komplimentus Lietuvos atžvilgiu.

VIETOJ EPILOGO – ŠAULIO IR MOŚCICKIO POKALBIS ŠVEICARIJOJE

Šiltėjančius Lietuvos ir Lenkijos santykius nutraukė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, abiem valstybėms atnešęs didžiules tragedijas, sugriovimus, milijonus žuvusių. Skačiuojant procentais, tiek Lenkija, tiek Lietuva patyrė bene daugiausia sugriovimų Europoje, abi tapo Berlyno ir Maskvos *velniškos sąjungos* aukomis. Kaip galėjo vystytis santykiai toliau, rodo pokalbis tarp tuomet jau buvusių – Lietuvos pasiuntinio Lenkijoje, vieno iš moderniosios valstybės tėvų – Jurgio Šaulio, tuomet ėjusio Lietuvos pasiuntinio Šveicarijoje pareigas, ir buvusio Lenkijos prezidento Ignacy Mościckio. Šaulys mini, kad pasikalbėjimas Šveicarijoje, neutralioje teritorijoje, kur buvo prisiglaudęs buvęs Lenkijos prezidentas, buvo privatus, draugiškas. Prezidentas papasakojo, kad dar maršalas Piłsudskis, nepaisant sudarytos sutarties su vokiečiais, įspėjęs jais nepasitikėti. Pasidžiaugta, kad Lietuva priėmusi beveik 100 tūkst. pabėgėlių iš Lenkijos. Mościckis teiravosi, ar pabėgėliai nekelia problemų, ir diplomatiškai prašė pasistengti su jais elgtis kuo gražiau dėl ateities tautų draugystės. Šaulys į tai atsakęs, kad taip ir elgiamasi, nepaisant to, kad kartais jaunimas kiek piktinasi Lietuva. Lenkijos prezidentas buvo nepatenkintas kai kurių lenkų emigracinių sluoksnių pastabomis Lietuvai dėl Vilniaus ir džiaugėsi, kad jis neatiteko bolševikams. Mościckis ištare pranašiškus žodžius:

„Vilnius nebebus jokia kliūtis tarp Lenkijos ir Lietuvos.
Nebebus...“

(1940 04 06 Lietuvos pasiuntinio Šveicarijoje J. Šaulio *Pro memoria* apie pasikalbėjimą su Ignacu Mościckiu, buv. Lenkų prezidentu, LCVA, f. MK-9, ap. 1, b. 6, l. 29)

ZAMIAST EPILOGU – ROZMOWA ŠAULYSA I MOŚCICKIEGO W SZWAJCARII

Ocieplające się stosunki między Litwą i Polską przerwał wybuch II wojny światowej, która dla obu narodów oznaczała ogrom tragedii, zniszczeń i miliony ofiar. Procentowo, zarówno Polska, jak i Litwa, poniosły jedne z największych strat w Europie i obie stały się ofiarami diabelskiego paktu pomiędzy Berlinem a Moskwą. Jak mogły rozwijać się stosunki między naszymi krajami można przypuszczać z rozmowy pomiędzy byłym litewskim posłem w Polsce, jednym z ojców współczesnego państwa litewskiego Jurgisem Šaulyse, pełniącym wówczas funkcję posła Litwy w Szwajcarii a byłym polskim prezydentem Ignacym Mościckim. Šaulys wspomina, że rozmowa na neutralnym terytorium Szwajcarii, w której znalazł schronienie były prezydent Polski, była prywatna i przyjazna. Mościcki powiedział, że nawet marszałek Piłsudski, pomimo zawartej z Niemcami umowy, ostrzegał, aby im nie ufać. Wyraził zadowolenie, że Litwa przyjęła blisko 100 tys. polskich uchodźców. Mościcki dopytywał się, czy nie są oni dla Litwy problemem i dyplomatycznie prosił, aby w imię przyszłej przyjaźni między narodami traktować ich możliwie najlepiej. Šaulys odpowiedział, że tak są właśnie traktowani, mimo że czasami wśród młodzieży zdarzają się pewne momenty wzburzenia wobec Litwy. Prezydent był niezadowolony z wypowiedzi niektórych polskich środowisk emigracyjnych w sprawie Wilna i cieszył się, że nie wpadło ono w ręce bolszewików. Wypowiedział on wówczas prorocze słowa:

*Wilno nie będzie żadną przeszkodą między Polską a Litwą.
Już nie będzie...*

(Wspomnienia litewskiego posła w Szwajcarii J. Šaulysa o rozmowie z Ignacym Mościckim, byłym prezydentem Polski, z 6.04.1940 r., Litewskie Centralne Archiwum Państwowe, dział MK-9, op.1, spr. 6, str. 29)

Choć w okresie międzywojennym, Litwę i Polskę więcej dzieliło niż łączyło, ostatnie lata przed wojną były dowodem na trudne, ale zdecydowane na pozytywną zmianę kroki. Nawet po okresie długotrwałej wzajemnej wrogości, udało się znaleźć, przynajmniej częściowy, modus vivendi. Jednoczyło wspólne zagrożenie, ze względu na które warto było, przynajmniej tymczasowo, zwiesić nawet emocje dotyczące kwestii przynależności Wilna. Niestety, zarówno na Litwie, jak i w Polsce, nie dostrzeżono zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego... ■

Nors tarpukariu modernios Lietuvos ir Lenkijos valstybės rado daugiau skirtumų nei panašumų, paskutiniai metai prieš karą rodė sunkų, bet kryptingą judėjimą į priekį. Net po ilgalaikio abipusio priešiško pavyko surasti bent dalinį *modus vivendi*. Vienijo bendros grėsmės – ypač artėjant Antrojo pasaulinio karo katastrofai aiškiai buvo suprantas Vokietijos agresyvumas, vertės atidėti skirtumus ir bent jau laikinai apmašinti svarbiausio – Vilniaus klausimo aistras. Deja, tiek Lietuva, tiek Lenkija, nors suprato agresyvius Vokietijos kėslus, nežvelgė ne ką mažiau agresyvios, bet gerokai klastingesnės Sovietų Sąjungos grėsmės... ■

Wspomnienia Jurgisa Šaulysa z rozmowy z Prezydentem RP Ignacym Mościckim w Bernie w 1940 r. [Litewskie Centralne Archiwum Państwowe]

Jurgio Šaulio prisiminimai apie pokalbį su Lenkijos prezidentu Ignacu Mościckiu Berne 1940 m. [Lietuvos centrinis valstybės archyvas]

Berne, 1940 m. balandžio 6 d.

P r o m e m o r i a .

(Pasikalbėjimas su p. Ignu Moscickiu, buv. Lenkų Prezidentu)

Pildydamas p. U2s. Reik. Ministerio pageidavimą pasimatyti su p. Moscoviciu ir patikrinti jo nusistatymą Vilniaus klausimu, kreipiausi į p. Modzelevskį, buv. Lenkų ministrą Berne, o gyvenantį dabar Friburge (jo žmona iš ten kilusi), prašydamas atsiklausti p. Moscickio, gyvenančio Friburge, ar aš negalėčiau pasimatyti su juo visai privatiškai, kaip senas jo pažįstamas. P. Modzelevskis man tuoju atsakė, susitelefonavęs su p. Moscickiu, kad šis mane mielai priimsiąs ketvirtadienį, balandžio mėn. 4 d., 4 1/2 val. po pietų.

Nuvykęs ketvirtadienį Friburgą ir aplankęs iš pradžių kunigaikštienę Magdalėnę Radvilienę, kuri, beje, yra jau gerokai pasenusi, nors pasenėjęs gyva ir kalbi, nuėjau pirma pas p. Modzelevskį. Pasiinformavau apie Moscickius. Pasirodė, jis atvykęs su savo žmona. Su jais kartu gyvenanti jo dukterė iš pirmos žmonos su vaiku ir vyru inž. Bobkovskiu (buv. viceministeris Susisiekimo Ministerijoje). Gyveną jie visi labai kukliai (daugiau ne kukliai, įbriežė p. Modzelevskis) iš pensijos, kurią p. Moscickis gaunąs iš Anger, studentų prieglaudoje "Miséricorde" (Foyer St. Justin).

— Kuo yra užimtas p. Moscickis? klausiu.

Rašęs atsiminimus. Kartu betgi rengiasis ir į savo mokslą grįžti. Atrodąs labai gerai, atsiminus, kad turįs jau 72 metus. Kasdien vaikšto ir daug vaikšto. Padaręs net po 10 kilometrų kelio.

Nuvykus man paskirtu laiku, pasitiko mane p. Bobkovskis. Palikus apsiaustą koridoriuje, įvedė mane į labai kuklų ir mažą vienlangį salonėlį, kuris yra kartu ir p. Moscickio dirbamas kambarys. Už langą matytis darželio krūmai. Kambarys labai kuklus, bet jaukus. P. Moscickis pasitiko mane ištiestomis rankomis, reikšdamas džiaugsmo dėl mano atsilankymo. Pasodino mane sofoje, pats atsistodęs prie dirbamo stalo. P. Bobkovskis pasiūliko ir asistavo visam mūsų pokalbiui. Palsi sofa, ant mažo stalelio buvo jau parengta arbata, kuri netrukus ir buvo įnešta. Įnešė p. Bobkovskis vaikų auklė, lenkų senutė. Pradėjo gerti arbatą, užkandžiaudami mažučiais buterbrodais, tortu ir pyragaičiais, ėmė kalbėtis, dalydamiesi iš pradžių Friburgo atsiminimais (p. Moscickį pažinau, dar studentaudamas Berne, atsitiktinai per vieną lenkų jaunuomenės suvažiavimą Friburge, kur jis ėjo tuo metu viename mokslo institute), informacijomis apie savo šeimas ir t.t.

Apie politiką pradėjo pats pirmas kalbėti p. Moscickis. Prasidėjo labai gyvas, labai draugiškas pasikalbėjimas, primenantis daugiau studentiškas diskusijas, ne prezidento ir įgalioto ministerio pasikalbėjimą. Oficialumas buvo paliktas toli, toli-Varšuvoje, o kalbėjosi vien senai pažįstamieji. Atvirai ir širdingai. Nors, beisąs pasakius, nė vienas nei antras neperžengė

tam tikrą ribą, kurios galėtų šiuo ar tuo kompromituoti vieną ar kitą pusę. Pasikalbėjimas užsitęsė ištisi dvi valandos. Žinoma, buvo kalbėtasi daugiausia apie Lenkiją, apie Lietuvą, Vokietiją ir Rusiją. Be programos, kaip kalbas senai pažįstami, netikėtai susitikę. Šokinėdami nuo temos prie temos. Vėžiau pasikalbėjimą neįjungdami prie temų, kurios mane ypačiai interesavo.

Surašyti visa ką, kas buvo kalbėtasi, nebūtų ir lengva. Bet pasiūlysiu, susistemines pasikalbėjimo temas, patiekti šia maždaug pasikalbėjimo turinį.

Pasitraukęs iš valstybės gyvenimo, p. Moscickis vis dėlto tebegyvenąs tais pačiais valstybės reikalais, griaužiasis į jais ir praleidžia ne kartą nemigo naktis, susirūpinęs jais. Perkratinėjęs ne kartą savo sąžinę, ar kartais nepadaryta ko, kas nelaimę iššaukė. Rodos, esą, kad buvę visa kas daroma, kas buvę galima.

Vokiečiais, nežinūrint padaryto su jais susitarimo, nepasitikėta. Net Pilsudskis, padaręs jį, pats sakęs, kad tai netversią ilgiau 4 metų. Jis jau to nebeprisigryvęsias. Jau be jo reikėsia toliau narplioti užsimėgusį mazgą

Bet ką gi, girdi, padaryti: Vokiečiai pasirodę stipresni, greičiau pasirengę, išleisdę daugiau ne 90 milijardų ginklavinimo reikalams, kuomet Lenkija teižgalėjusi per tą patį laiką surinkti tiems pat reikalams vos 3 1/2 milijardų. Jei, girdi, Lenkijos biudžetas būtų galima buvę vietoj 2 milijardų metams privaryti ligi 6 milijardų kasmet, tai būtų buvę kas kita. Bet to negalima buvę pasiekti. Kraštas po didžiojo karo turėjęs vesti ilgas kovas už valstybės konsolidavimą su savo kaimynais. Tada išvarginę kraštą. Todėl nesuskubo persiorganizuoti. Net žemės reformos nesuskubta padaryti. Lietuva girdi, buvusi laimingesnėje tuo atžvilgiu padėtyje: turėdama dvarininkų luomą, nutolusį nuo savo tautos, galėjo prarasti žemės reformą, nesiskaitydama su tuo luomu, sukonsoliduoti valstiečius ir jais pasiremti savo tolesniame darbe, sutverti stiprias kooperatyvas, šodžiu patiesti valstybei stiprią ekonominę bazę. Ir Lenkija buvusi pradėjusi eiti panašia kryptimi, bet, rasdavo daug kliuvinių tame darbe, vėlinosi, nesuskubo.

Po karo turėjęs virsti Lenkijoje kitaip: turėjęs jį socialiniu atžvilgiu persigrupuoti, turėjęs todėl ir kiti gaivalai, ypač valstiečiai, pasireikšti. Jis tikėjosi, kad tai būtų į sveikatą Lenkijai. Ji atsinaujinti

Telravosi, ar mes daug turime lenkų pabėgėlių, ar jie nesudaro vargo mums, kaip jie laikąs?

Pasidiskusavau p. Moscickiui, kad turime kartu su internuotaisiais ir pabėgėliais apie 100000. Tada mums sudaro, aiškinau, didelę ir sunkią našą. Siek tiek yra grįžę į savo kraštą, kiek išvykę toliau, bet jų yra nedaug. Dauguma lieka ir laukia karo galo. Prievarta nieko nevaromą išvykti, žinodami, kad tai galėtų sudaryti ne vienam gyvybės pavojų. Pasidiskusavau taip pat, kad tarp pabėgėlių yra, deja, ir neramių elementų, ypač jaunuomenės tarpe, kurie sukelia pas mus pasipiktinimą.

- Ak ! - sako p. Moscickis - su jaunuomene sunku ! Mes patys buvome jauni ir žinome, kaip tai buvo. Suprantama, kad nenuoramos negali sukelti simpatijų krašte. Tik turėdama omenyje ateitį, tolesnę ateitį, būtų svarbu ir pageidautina, kad Vyriausybė ir jos organai nesiduotų išprovokuoti prie tokių žygių, kas galėtų būti paskui interpretuota kaip žygiai, nukreipti prieš Lenkų tautą, kaip tokie.

Į tai atsakiau, kad mūsų Vyriausybės organai, turėdami kaip tik omenyje būsimas tarp abiejų Tautų gerus santykius, rodo didelio santūrumo, imdamos tik būtiną Valstybės saugumui žygių, susilaukdama ne kartą iš kai kurių mūsų visuomenės sluoksnių karčių priekaištų dėl tariamai parduoto nuolaidumo.

- Tai jau kiekvienos Vyriausybės likimas, - pastebi, rankas skiedamas, p. Moscickis.

Grįždamas prie pabėgėlių klausimo, p. Moscickis pažymi, kad, kiek jam teko girdėti, nežinodamas esant sunkumams, vis dėlto lenkai pabėgėliai gali jaustis Lietuvoje daug laimingesni ir saugiau, negu Varšuvoje. Priekaištai gi, daromi Lietuvai dėl Vilniaus, negali būti pamatuoti. Lietuva, girdi, nepakėlė ginklo prieš Lenkiją, išliko nuošaliai. O kad Lietuva paėmė iš Bolševikų Vilnių, tai būkime atviri ! - sako p. Moscickis, kreipdamasis į p. Bobkovski - net, imdami dalyką jau vien iš egoistinių motyvų, turime juk būti patenkinti, kad Vilnius ne Bolševikams, o Lietuvos rankose. Koks gali būti palyginimas ?

- Tasai faktas - sako išmaišęs į padikalbėjimą p. Bobkovskis - gali galėti ateityje

- Vilnius - sako p. Moscickis, pertraukdamas p. Bobkovski, surimtėjusiu veidu ir balsu, pakėlęs ir ištisęs dešinę ranką į mano pusę, tarytum sprendimą tardamas: - Nebebus jokia kliūtis tarp Lenkijos ir Lietuvos ! Nebebus

Kuleidęs gi ranką, ėmė aiškinti apimusi balsu, kad Vilniaus klausimas pakrypęs tokia nelaiminga kryptimi dėlto, kad Pilsudskis, įsimylėjęs į jį, skaitė tai tarytum savo asmenišką garbės klausimą

Girdi, Pilsudskis, tiesą pasakius, mylėjęs Lietuvą, tik savotiškai, pats save vadinęs Lietuviu ir tuo gyresis. Bet po motyvos įtaką persisunkęs lenkišku patriotizmu ir to patriotizmo dvasioje buvęs išauklėtas. Todėl jo Lietuva esanti nustojusė

Buvo paskum daug kalbėtasi apie einantį karą, apie Vokietiją, apie Rusiją. Reiškė pasitikėjimo, kad alijantai laimės karą, kad Vokietijai, pralaimėjus karą, gresiant bolševizmo pavojus, bet jis netikėjęs, kad ten išgalėtų jis. Reiškė nuomonę, kad kritus kartą Stalinui (diktoriams gyvenimas kartais netikėtai baigiasi), Rusija galinti pradėti byrėti.

Pakraščiama gali, kaip antai Ukrainai, Gudijai (Baltarusiams) ir k., pasisekti atsiskirti. Moscickis mano, kad tuomet Lietuva neprivalėtų

praleisti progą padėti Gudams susiorganizuoti. Tai, girdi, turėtų būti mūsų tikroji ir artimoji įtakos sfera

Žodžiu, buvo gana daug prikalbėta. Visa kas surašinėti gal jau ir nebeapsimoka.

Atsisveikindamas p. Moscickis dar kartą reiškė dėkaugsmo dėl mano atsilankymo ir prašė, kai atsikelsiu Bernan, jo nepamirėti ir jį laikas nuo laiko lankyti. Jam, atsiskyrėliui, sudaryta tai tik dėkaugsmo.

J. Saulys
(Dr. J. Saulys)

IGNACY MOŚCICKI

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
Lenkijos Respublikos prezidentas

- urodzony w 1867 roku w Mierzanowie
- naukowiec, chemik i polityk, Prezydent RP
- ukończył studia chemiczne na Politechnice w Rydze, w czasie studiów działał w Lidze Narodowej oraz Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, później związał się z ruchem socjalistycznym, gdzie rozpoczął współpracę m.in. z Józefem Piłsudskim
- w 1897 roku osiadł w Szwajcarii, gdzie rozpoczął karierę naukową na Uniwersytecie we Fryburgu
- w latach 1912–1922 był profesorem na Politechnice Lwowskiej, zasłynął jako autor nowatorskich metod pozyskiwania kwasu azotowego, od 1922 roku kierował Chemicznym Instytutem Badawczym we Lwowie oraz Państwową Fabryką Związków Azotowych w Chorzowie
- po zamachu majowym w 1926 roku został wybrany przez Zgromadzenie Narodowe na prezydenta RP, ponownie wybrany w 1933 roku
- był bliskim współpracownikiem obozu sanacyjnego, kierowanego przez Piłsudskiego, początkowo pełnił głównie funkcje reprezentacyjne, jego rola polityczna wzrosła po śmierci Marszałka w 1935 roku
- po agresji sowieckiej na Polskę 17 września 1939 roku przekroczył granicę z Rumunią, internowany, zrzekł się stanowiska, a w grudniu 1939 roku wyemigrował do Szwajcarii
- zmarł w 1946 roku w Versoix (Szwajcaria)
- gimė 1867 metais Miežanove
- mokslininkas, chemikas ir politikas, Lenkijos Respublikos prezidentas
- Rygos politechnikos instituto Chemijos fakulteto absolventas, studijų metais dalyvavo Tautų lygos ir Lenkų jaunimo sąjungos „Zet“ veikloje, vėliau susisaistė su socialistiniu judėjimu, kur pradėjo bendradarbiauti su Józefu Piłsudskiu
- 1897 metais apsigyveno Šveicarijoje, kur Fribūro universitete pradėjo mokslinę karjerą
- 1912–1922 metais Lvovo politechnikos instituto profesorius, išgarsėjo kaip novatoriškų azoto rūgšties išgavimo metodų autorius, nuo 1922 metų vadovavo Lvovo chemijos mokslo tyrimų institutui bei Chožuvo valstybiniam azoto junginių fabrikui
- po 1926 metų gegužės perversmo Nacionalinis susirinkimas išrinko Lenkijos Respublikos prezidentu, antrą kartą buvo išrinktas 1933 metais
- artimas Józefo Piłsudskio vadovaujamo sanacinio judėjimo bendradarbis, iš pradžių daugiausia vykdė reprezentacines funkcijas, jo politinis vaidmuo išaugo po Maršalo mirties 1935 metais
- po sovietinės agresijos prieš Lenkiją 1939 metų rugsėjo 17 dieną kirtu Rumunijos sieną, buvo internuotas, atsistatydino iš posto, o 1939 metų gruodžio mėnesį emigravo į Šveicariją
- mirė 1946 metais Versua (Šveicarijoje)

[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

ANTANAS SMETONA

Prezydent republiki Litewskiej
Lietuvos Respublikos prezidentas

- urodzony w 1874 roku w Užułanach niedaleko Wiłkomierza
- gimé 1874 m. Užulėnyje, netoli Ukmergės
- prezydent, publicysta, działacz społeczny, lider Związku Litewskich Narodowców
- Prezydentas, publicistas, visuomenės veikėjas, Tautininkų sąjungos lyderis
- w 1897 roku ukończył gimnazjum w Petersburgu, w 1902 roku uniwersytet tamże, dwukrotnie usuwany z list studentów za działalność narodową
- 1897 m. baigė Peterburgo gimnaziją, 1902 m. – Peterburgo universitetą, prieš tai du kartus iš jo šalintas už tautinę veiklą
- w 1917 roku stanął na czele Prezydium Taryby
- 1917 m. Lietuvių konferencijos Vilniuje metu išrinktas Lietuvos Tarybos pirminku
- sygnatariusz Aktu Niepodległości z 16 lutego 1918 roku
- 1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos nepriklausomybės akto signataras
- w latach 1919-1920 oraz 1926-1940 Prezydent Litwy
- 1919–1920 ir 1926–1940 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas
- w latach 1923-1927 wykładał na Uniwersytecie Litewskim filozofię, etykę, stylistykę języka litewskiego
- 1923–1927 m. Lietuvos universitete dėstė filosofiją, etiką, lietuvių kalbos stilistiką
- w 1940 wyjechał do Stanów Zjednoczonych, Departament Stanu przestrzegł go, by nie uczestniczył w działalności politycznej
- 1940 m. pasitraukė į JAV, Valstybės departamento įspėtas nedalyvauti politinėje veikloje
- zmarł w 1944 roku w Cleveland (USA) w pożarze domu
- mirė per gaisrą 1944 m. Klivlende, JAV

1926–1927 r.
[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

1926–1927 m.
[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

JÓZEF BECK

Minister spraw zagranicznych RP
Lenkijos užsienio reikalų ministras

- urodzony w 1894 roku w Warszawie
- wojskowy, dyplomata i polityk
- w latach I wojny światowej członek Polskiej Organizacji Wojskowej, żołnierz Legionów Polskich i adiutant Józefa Piłsudskiego
- w latach 1922–1923 attaché wojskowy w Paryżu i Brukseli, później służył m.in. w Biurze Ścisłej Rady Wojennej
- po zamachu majowym w 1926 roku objął stanowisko szefa gabinetu ministra spraw wojskowych, w 1930 roku pełnił funkcję wicepremiera w rządzie Józefa Piłsudskiego
- od 1930 roku wiceminister, a od 1932 minister spraw zagranicznych, stał się jedną z najważniejszych osób w państwie sprawując pełną kontrolę nad polską polityką zagraniczną
- realizował politykę równowagi w stosunkach z Niemcami i Związkiem Sowieckim, odrzucał składane pod koniec lat 30. niemieckie propozycje udziału w pakcie antykominternowskim w zamian za zgodę na przyłączenie Gdańska do Niemiec i budowę tzw. „korytarza” przez Pomorze
- po wybuchu II wojny światowej ewakuował się do Rumunii, w czasie wojny pozbawiony wpływów politycznych
- zmarł w 1944 roku w Stănești (Rumunia)
- gimė 1894 m. Varšuvoje
- kariškis, diplomatas ir politikas
- Pirmojo pasaulinio karo metais – Lenkų karinės organizacijos narys, Lenkų legionų karys ir Józefo Piłsudskio adjutant
- 1922–1923 m. karo atašė Paryžiuje ir Briuselyje, vėliau, be kita ko, tarnavo Ypatingosios karo tarybos biure
- po 1926 m. gegužės perversmo vadovavo Karo reikalų ministro kabinetui, 1930 m. ėjo Józefo Piłsudskio vyriausybės premjero pavaduotojo pareigas
- nuo 1930 m. viceministras, o nuo 1932 m. – užsienio reikalų ministras, vienas svarbiausių valstybės asmenų, kontroliavusių Lenkijos užsienio politiką
- įgyvendino santykių su Vokietija ir Sovietų Sąjunga pusiausvyros politiką, atmetinėjo vokiečių ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje teiktus siūlymus dalyvauti Antikominterno pakte mainais už sutikimą prijungti Gdanską prie Vokietijos ir sudaryti vadinamąjį „koridorių” per Pamarį
- prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, evakavosi į Rumuniją, karo metu neteko politinės įtakos
- mirė 1944 m. Stăneștyje (Rumunija)

[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

STASYS LOZORAITIS

Minister spraw zagranicznych Litwy
Lietuvos užsienio reikalų ministras

- urodzony w 1898 roku w Kownie
- dyplomata, działacz polityczny i społeczny
- w 1918 roku ukończył gimnazjum Martynasa Yčasa dla litewskich uchodźców wojennych w Woroneżu, w Rosji
- w latach 1923-1929 roku pracował na różnych stanowiskach w poselstwie Litwy w Niemczech a w latach 1929-1932 w Watykanie
- w latach 1932-1934 dyrektor Departamentu Politycznego w MSZ Litwy
- w latach 1934-1938 Minister Spraw Zagranicznych Litwy
- w 1939 roku minister pełnomocny ds. przekazania Kłajpedy
- 1939-1940 litewski poseł we Włoszech
- w latach 1940-1941 oraz 1945-1983, zgodnie z wolą prezydenta Antanasa Smetony, przyjął rolę szefa litewskiej dyplomacji na emigracji, aktywnie udzielał się w środowiskach emigranckich
- zmarł w 1983 roku w Rzymie, we Włoszech
- gimė 1898 m. Kaune
- diplomatas, politinis ir visuomenės veikėjas
- 1918 m. baigė Martyno Yčo lietuvių karo pabėgėlių Rusijoje gimnaziją Voroneže
- 1923-1929 m. dirbo įvairiose pareigose pasiuntinybėje Vokietijoje ir 1929-1932 m. Vatikane
- 1932-1934 m. Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius
- 1934-1938 m. Lietuvos užsienio reikalų ministras
- 1939 m. Lietuvos įgaliotas ministras Klaipėdos krašto perdavimo klausimams spręsti
- 1939-1940 m. Lietuvos pasiuntinys Italijoje
- 1940-1941 ir 1945-1983 m. prezidento A. Smetonos paskirtas Lietuvos diplomatijos vadovu laisvajame pasaulyje, aktyviai reiškėsi išeivijos visuomeniniame gyvenime
- mirė 1983 m. Romoje, Italijoje

Kowno,
1934-1938 r.
[Litewskie
Centralne
Archiwum
Państwowe]

Kaunas,
1934-1938 m.
[Lietuvos
centrinis
valstybės
archyvas]

1935 r.
[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

1935 m.
[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

EDWARD RYDZ-ŚMIGŁY

Generalny inspektor sił zbrojnych / Marszałek Polski
Ginkluotųjų pajėgų generalinis inspektorius /
Lenkijos maršalas

- urodzony w 1886 roku w Brzeżanach
- wojskowy i polityk
- studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego
- od wczesnej młodości uczestniczył w działalności organizacji patriotycznych, był członkiem Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckiego „Strzelec”
- w czasie I wojny światowej dowódca III batalionu Legionów Polskich, a od 1917 roku komendant Polskiej Organizacji Wojskowej, awansowany do stopnia generalskiego
- uczestnik walk w obronie niepodległości Polski w latach 1918–1920: dowodził w walkach z Ukraińcami na Wołyniu, w bojach o Wilno oraz w „operacji zimowej” pod Dyneburgiem przeciwko bolszewikom, w czasie wojny polsko-bolszewickiej dowodził m.in. 3 i 2 Armią Wojska Polskiego, uczestniczył w decydującej o losach wojny bitwie niemeńskiej
- w latach 1922–1935 inspektor armii, w czasie przewrotu majowego w 1926 roku stanął po stronie Marszałka Piłsudskiego
- po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku objął stanowisko Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, rok później awansowany do stopnia Marszałka Polski stał się jedną z najważniejszych osób w państwie
- 1 września 1939 roku mianowany Naczelnym Wodzem, dzień po agresji sowieckiej na Polskę ewakuował się wraz ze sztabem do Rumunii, gdzie został internowany
- potajemnie powrócił do Polski w 1941 roku, w tym roku zmarł w Warszawie
- gimė 1886 metais Berežanuose
- kariškis ir politikas
- studijavo Krokuvos meno akademijoje bei Jogailos universiteto Filosofijos fakultete
- nuo ankstyvos jaunystės dalyvavo patriotinių organizacijų veikloje, buvo Aktyvios kovos sąjungos ir Šaulių sąjungos „Strzelec” narys
- Pirmojo pasaulinio karo metu – Lenkijos legionų III bataliono vadas, nuo 1917 metų – Lenkų karinės organizacijos komendantas, suteiktas generolo laipsnis.
- 1918–1920 metais Lenkijos nepriklausomybės gynimo kovų dalyvis: vadovavo kovoms su ukrainiečiais Voluinėje, kautynėms dėl Vilniaus bei „žiemos operacijai” prieš bolševikus prie Dinaburgo, lenkų karo su bolševikais metu vadovavo, be kitų, Lenkijos kariuomenės 3 ir 2 armijoms, dalyvavo karo likimą lėmusiame mūšyje prie Nemuno
- 1922–1935 metais armijos inspektorius, 1926 metų gegužės perversmo metu parėmė maršalą Piłsudskį
- po Józefo Piłsudskio mirties tapo Ginkluotųjų pajėgų generaliniu inspektoriumi, po metų tapo Lenkijos maršalu – vienu svarbiausių valstybės asmenų
- 1939 metų rugsėjo 1 dieną paskirtas vyriausiuoju vadu, kitą dieną po sovietinės agresijos prieš Lenkiją kartu su štabu evakavosi į Rumuniją, kur buvo internuotas
- 1941 metais slapta grįžo į Lenkiją
- mirė 1941 metais Varšuvoje

STASYS RAŠTIKIS

Naczelny wódz litewskich sił zbrojnych
Lietuvos kariuomenės vadas

- urodzony w 1896 roku w Kurszanach
- generał, Naczelny Wódz Litewskich Sił Zbrojnych, działacz polityczny
- w 1915 roku ukończył gimnazjum w Jeziorosach
- w latach 1915-1917 walczył w na frontach I wojny światowej w szeregach armii rosyjskiej
- w 1917 roku ukończył szkołę wojskową w Tyflisie
- w 1919 roku zgłosił się jako ochotnik do służby w litewskim wojsku, walczył o niepodległość Litwy
- w latach 1919-1921 przebywał w sowieckiej niewoli
- w 1932 roku ukończył Akademię Sztabu Generalnego Reichswchry w Berlinie
- od 1934 szef sztabu Litewskich Sił Zbrojnych, 1935-1940 Naczelny Wódz
- w latach 1941 i 1944 ewakuował się do Niemiec unikając aresztowania przez Sowietów. Aktywnie działał w obozach dla osób wysiedlonych
- w latach 1949-1985 mieszkał w Stanach Zjednoczonych, aktywnie udzielał się w środowiskach emigranckich, pisał do prasy, opublikował głośnie wspomnienia, uczył języka rosyjskiego w szkole Defence Language Institute amerykańskiej armii
- zmarł w 1985 roku w Los Angeles (USA)
- gimė 1896 m. Kuršėnuose
- generolas, Lietuvos kariuomenės vadas, politinis veikėjas.
- 1915 m. baigė Zarasų progimnaziją
- 1915–1917 m. kovojo carinės Rusijos kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo frontuose
- 1917 m. baigė Tifliso karo mokyklą
- 1919 m. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, kovojo Nepriklausomybės kovose
- 1919–1921 m. buvo Sovietų Rusijos nelaisvėje
- 1932 m. baigė Reichsvero generalinio štabo akademiją Berlyne
- nuo 1934 m. Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas, 1935–1940 m. kariuomenės vadas
- 1941 ir 1944 m. pasitraukė į Vokietiją vengdamas suėmimo po sovietų okupacijos. Aktyviai veikė „perkeltųjų asmenų“ stovyklose
- 1949–1985 m. gyveno JAV, aktyviai dalyvavo lietuvių išeivijos veikloje, reiškėsi spaudoje, rašė didelio rezonanso sulaukusius atsiminimus, mokė rusų kalbos JAV kariuomenės aukštojoje mokykloje
- mirė 1985 m. Los Andžele, JAV

Kowno,
1937 r.
[Litewskie
Centralne
Archiwum
Państwowe]

Kaunas,
1937 m.
[Lietuvos
centrinis
valstybės
archyvas]

[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

TADEUSZ KATELBACH

Korespondent „Gazety Polskiej” w Kownie /
nieoficjalny reprezentant Rządu RP
Leidinio „Gazeta Polska” korespondentas Kaune /
Lenkijos vyriausybės neoficialus atstovas

- urodzony w 1897 roku w Warszawie
- dziennikarz, publicysta i polityk
- od 1915 roku studiował na Wydziale Prawa i Nauk Państwowych Uniwersytetu Warszawskiego, w czasie studiów wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, pozostając członkiem P.O.W.
- w latach 1918-1919 uczestniczył w walkach o Lwów, a w sierpniu 1919 roku organizował z ramienia P.O.W. powstanie sejneńskie
- od 1922 roku jako redaktor naczelny „Dziennika Berlińskiego” oraz korespondent prasy polskiej pracował w Berlinie, pośredniczył w kontaktach miejscowej Polonii z Warszawą, w latach 1927-1933 był doradcą rządu polskiego przy Związku Polaków w Niemczech
- od 1933 do 1937 przebywał w Kownie jako korespondent „Gazety Polskiej”, pełniąc funkcję nieoficjalnego reprezentanta rządu polskiego, nawiązał szereg kontaktów z przedstawicielami litewskich elit politycznych i organizacji społecznych
- po powrocie do Polski zasiadał w Senacie (1938-1939)
- w czasie II wojny światowej pracował w Ministerstwie Informacji i Dokumentacji Rządu RP na Uchodźstwie jako szef referatu niemieckiego
- po wojnie pozostał na emigracji, m.in. wykładał w Szkole Nauk Politycznych i Społecznych w Londynie oraz współpracował z Radiem Wolna Europa (1956-1965), ostatnie lata życia poświęcił na działalność w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku
- zmarł w 1977 roku w Nowym Jorku (USA)
- gimė 1897 m. Varšuvoje
- žurnalistas, publicistas ir politikas
- nuo 1915 m. studijavo Varšuvos universiteto Teisės ir valstybės mokslų fakultete, įstojo į Lenkų jaunimo sąjungą „Zet“, likęs Lenkų karinės organizacijos nariu
- 1918–1919 m. dalyvavo kovose dėl Lvovo, 1919 m. rugpjūčio mėnesį Lenkų karinės organizacijos įpareigotas organizavo Seinų sukilimą
- nuo 1922 m. dirbo Berlyne leidinio „Dziennik Berliński” vyriausiuoju redaktoriumi ir lenkų spaudos korespondentu, tarpininkavo vietinei lenkų bendruomenei palaikant ryšius su Varšuva, 1927–1933 m. buvo Lenkijos vyriausybės patarėju prie Vokietijos lenkų sąjungos
- nuo 1933 iki 1937 m. buvo leidinio „Gazeta Polska” korespondentu Kaune, kartu ėjo Lenkijos vyriausybės neoficialaus atstovo pareigas, užmezgė nemažai ryšių su Lietuvos politinio elito ir visuomeninių organizacijų atstovais
- grįžęs į Lenkiją buvo (1938–1939) senato nariu
- Antrojo pasaulinio karo metais dirbo Lenkijos Respublikos vyriausybės išėivijoje Informacijos ir dokumentacijos ministerijos vokiečių referato vadovu
- po karo liko emigracijoje, be kita ko, dėstė Londono politinių ir visuomeninių mokslų mokykloje ir bendradarbiavo su radijo stotimi „Laisvoji Europa” (1956–1965), paskutinius gyvenimo metus skyrė veiklai Niujorko Józefo Piłsudskio institute
- mirė 1977 m. Niujorke, JAV

←
Berlin,
1933 r.
[Litewskie
Centralne
Archiwum
Państwowe]

Berlynas,
1933 m.
[Lietuvos
centrinis
valstybės
archyvas]

KAZYS ŠKIRPA

Pierwszy litewski poseł w Polsce Pirmasis Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje

- urodzony w 1895 roku w miejscowości Namajūnai, niedaleko Poswola
- Pułkownik Litewskiego Sztabu Generalnego, dyplomata, działacz polityczny i społeczny
- w 1915 roku ukończył gimnazjum w Mitawie, w 1916 szkołę wojenną w Peterhofie
- w 1917 roku podjął się organizacji litewskiego ruchu narodowego w Rosji
- w 1918 roku był pierwszym litewskim ochotnikiem wojskowym, walczył w walkach o niepodległość Litwy
- w 1919 roku pierwszy zatknął litewską flagę na wieży Gedymina w Wilnie
- w latach 1920-1921 poseł do Sejmu Ustawodawczego
- w 1921 roku studiował w Zurychu, w 1925 roku ukończył akademię wojskową w Brukseli
- w latach 1925-1926 szef sztabu wojska litewskiego
- w latach 1928-1937 pełnił funkcję attaché wojskowego w Niemczech, zaś w latach 1937-1938 był litewskim poseł przy Lidze Narodów
- w 1938 roku był litewskim posłem w Warszawie
- w latach 1939-1940 roku poseł w Niemczech, w l. 1940-1941 w Berlinie organizował antysowiecki ruch oporu – Litewski Front Aktywistów, powstańcy z 23 czerwca 1941 roku ogłosili go Premierem Litewskiego Rządu Tymczasowego, w latach 1944-1945 więziony przez Gestapo
- w 1945 uwolniony przez wojska amerykańskie, w latach 1949-1979 mieszkał w Stanach Zjednoczonych, pracował w Bibliotece Kongresu w Waszyngtonie, udzielał się w życiu emigrantów
- zmarł w 1979 roku w Waszyngtonie (USA)
- gimė 1895 m. Namajūnuose, netoli Pasvalio
- Generalinio štabo pulkininkas, diplomatas, politinis ir visuomenės veikėjas
- 1915 m. baigė Mintaujos gimnaziją, 1916 m. Peterhofo karo mokyklą
- 1917 m. ėmėsi organizuoti lietuvių tautinius dalinius Rusijoje
- 1918 m. pirmasis Lietuvos kariuomenės savanoris, kovojo Nepriklausomybės kovose
- 1919 m. pirmasis iškėlė Lietuvos trispalvę Gedimino pilies bokšte Vilniuje
- 1920–1921 m. Steigiamojo seimo narys
- 1921 m. mokėsi karo mokykloje Ciuriche, 1925 m. baigė Briuselio karo akademiją
- 1925–1926 m. ėjo kariuomenės štabo viršininko pareigas
- 1928–1937 m. Lietuvos karo atašė Vokietijoje, 1937–1938 m. Lietuvos pasiuntinys prie Tautų Sąjungos
- 1938 m. Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje
- 1939–1940 m. Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje, 1940–1941 m. Berlyne organizavo antisovietinės rezistencijos organizaciją – Lietuvių aktyvistų frontą, 1941 m. birželio 23-iosios sukilėliai K. Škirpą paskelbė Laikinosios Lietuvos vyriausybės Ministru Pirmininku, 1944–1945 m. Vokietijoje kalintas Gestapo
- 1945 m. išvaduotas JAV kariuomenės, 1949–1979 m. gyveno JAV, dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone, reišėsi išeivijos visuomeniniame gyvenime
- mirė 1979 m. Vašingtone, JAV

FRANCISZEK CHARWAT

Pierwszy poseł Polski na Litwie Pirmasis Lenkijos pasiuntinys Lietuvoje

- urodzony w 1881 roku w Stanisławowie (ob. Iwano-Frankiwska, Ukraina)
- gimė 1881 m. Stanislavove (dab. Ivano Frankivskas, Ukraina)
- prawnik i dyplomata
- teisininkas ir diplomatas
- absolwent prawa na Uniwersytecie w Czerniowcach
- Černivcių universiteto Teisės fakulteto absolventas
- po odzyskaniu przez Polskę niepodległości podjął pracę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, na przełomie 1918 i 1919 roku pełnił funkcję konsula w Konsulacie Generalnym we Wrocławiu, a następnie w Berlinie i Hamburgu
- Lenkijai atgavus nepriklausomybę, pradėjo dirbti Užsienio reikalų ministerijoje, 1918–1919 m. sandūroje ėjo konsulo pareigas Vroclavo generaliniame konsulate, paskui Berlyne ir Hamburgu
- w latach 1921–1923 konsul i kierownik Wydziału Konsularnego w Poselstwie RP przy rządzie Ukraińskiej SRS w Charkowie, w kolejnych latach kierował konsulem w Rydze (1923–1924) oraz jako chargé d'affaires poselstwem w Tallinnie (1924)
- 1921–1923 m. Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Ukrainos SSR Charkovo konsulinio skyriaus vedėjas ir konsulas, paskui (1923–1924) vadovavo konsulatui Rygoje, buvo pasiuntinybės Taline *charge d'affaires* (1924)
- od 1926 roku poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Estonii, a od 1928 roku w Finlandii, w latach 1936–1938 pełnił analogiczną funkcję na Łotwie
- nuo 1926 m. – ypatingasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Estijoje, o nuo 1928 m. Suomijoje, 1936–1938 m. ėjo tokias pareigas Latvijoje
- w marcu 1938 roku odwołany z Rygi po przyjęciu przez Litwę polskiego ultimatum, objął stanowisko pierwszego w historii przedstawiciela dyplomatycznego Polski na Litwie
- 1938 m. kovo mėnesį, kai Lietuva priėmė Lenkijos ultimatumą, atšauktas iš Rygos, užėmė pirmo istorijoje Lenkijos diplomatinio atstovo Lietuvoje postą
- dwa dni po zawarciu układu litewsko-sowieckiego z 10 października 1939 roku, na mocy którego Wilno zostało przekazane Litwie, złożył notę protestacyjną i kilka dni później opuścił Litwę
- kai Lietuva ir Sovietų Sąjunga 1939 m. spalio 10 d. sudarė sutartį, pagal kurią Vilnius buvo perduotas Lietuvai, po dviejų dienų paskelbė protesto notą ir po kelių dienų išvyko iš Lietuvos
- nie powrócił do pracy w dyplomacji, kolejne lata spędził na emigracji, kolejno we Francji, Portugalii i Brazylii
- į diplomatinį darbą negrįžo, gyveno emigracijoje Prancūzijoje, Portugalijoje ir Brazilijoje
- zmarł w 1943 roku w Kurytybie (Brazylia)
- mirė 1943 m. Kuritiboje, Brazilijoje

1938 r.
[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

1938 m.
[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

JURGIS ŠAULYS

Posel litewski w Polsce Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje

- urodzony w 1879 roku w Bołszanach nieopodal miasta Gorzdy
- filozof, działacz polityczny i społeczny, dyplomata
- w latach 1903-1912 studiował na uniwersytecie w Bernie, doktor filozofii
- w latach 1915-1917 założyciel różnych organizacji w Wilnie, przewodził loży masońskiej „Wielki Wschód Litwy”, która dążyła do odrodzenia Wielkiego Księstwa Litewskiego
- podczas trwania obrad litewskiej Taryby w 1917 roku został wybrany jej sekretarzem generalnym
- sygnatariusz Aktu Niepodległości z 16 lutego 1918 roku
- w latach 1918-1919 oraz 1931-1938 poseł litewski w Niemczech
- w 1939 roku poseł litewski w Polsce, zagorzał zwolennik polepszenia stosunków z Polską
- w latach 1919 oraz 1939-1946 poseł litewski w Szwajcarii (do 1946 roku Szwajcaria nie uznała okupacji Litwy)
- w latach 1941-1945 sprawował funkcję szefa litewskiej dyplomacji na emigracji
- zmarł w 1948 roku w Lugano (Szwajcaria)
- gimė 1879 m. Balsėnuose, netoli Gargždų
- filosofas, politinis ir visuomenės veikėjas, diplomatas
- 1903–1912 m. studijavo Berno universite, filosofijos mokslų daktaras
- 1915–1917 m. įvairių organizacijų kūrėjas Vilniuje, vadovavo masonų ložei „Lietuvos didieji rytai“, kuri siekė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo
- 1917 m. Vilniaus konferencijos metu išrinktas Lietuvos Tarybos generaliniu sekretoriumi
- 1918 m. Vasario 16–osios Lietuvos nepriklausomybės akto signataras
- 1918–1919 ir 1931–1938 m. Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje
- 1939 m. – Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje, uoliausias santykių su Lenkija gerinimo šalininkas
- 1919 ir 1939–1946 m. Lietuvos pasiuntinys Šveicarijoje (iki 1946 m. Šveicarija nepripažino Lietuvos okupacijos)
- 1941–1945 m. buvo Lietuvos diplomatijos vadovas laisvajame pasaulyje
- mirė 1948 m. Lugane, Šveicarijoje

[Litewskie
Centralne
Archiwum
Państwowe]

[Lietuvos
centrinis
valstybės
archyvas]

LEON MITKIEWICZ-ŻÓŁTEK

Attaché wojskowy Polski na Litwie Lenkijos karo atašė Lietuvoje

- urodzony w 1896 roku w Zambrowie
- wojskowy i dyplomata
- w czasie I wojny światowej służył w armii Imperium Rosyjskiego
- od listopada 1917 roku oficer I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora Muśnickiego, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej jako oficer sztabowy
- wykładał w Centralnej Szkole Kawalerii w Grudziądzu, a następnie w Wyższej Szkole Wojennej, pełnił funkcje zastępcy dowódcy i dowódcy w pułkach kawalerii, a od 1936 roku służył w sztabie Inspektora Armii gen. Leona Berbeckiego
- w 1935 roku awansowany do stopnia pułkownika
- po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Litwą objął funkcję attaché wojskowego na Litwie
- opuścił Litwę w październiku 1939 roku na znak protestu przeciwko zawarciu układu litewsko-sowieckiego
- w czasie II wojny światowej pełnił funkcje: szefa Oddziału II a następnie zastępcy szefa Sztabu Naczelnego Wodza, od 1942 roku zastępca dowódcy 1 Dywizji Pancernej, od 1943 roku przedstawiciel Polski w Połączonym Sztabie Sojuszniczym przy Połączonym Komitecie Szefów Sztabów w Waszyngtonie
- po zakończeniu wojny pozostał w Stanach Zjednoczonych, gdzie działał w środowiskach kombatanckich, współpracował z Radiem Wolna Europa
- swojemu pobytowi na Litwie poświęcił „Wspomnienia kowieńskie 1938-1939”
- zmarł w 1972 roku w Andes (USA)
- gimė 1896 m. Zambruve
- kariškis ir diplomatas
- Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Rusijos imperijos armijoje
- nuo 1917 m. lapkričio – generolo Józefo Dowboro Muśnickio vadovaujamo I Lenkų korpuso karininkas, kaip štabo karininkas dalyvavo Lenkijos kare su bolševikais
- dėstė Grudziądzio centrinėje kavalerijos mokykloje, paskui Aukštojoje karo mokykloje, ėjo kavalerijos pulkų vado pavaduotojo ir vado pareigas, nuo 1936 m. tarnavo armijos generolo Leono Berbeckio inspektoriatu štabe
- 1935 m. jam suteiktas pulkininko laipsnis
- užmezgus diplomatinius santykius su Lietuva, buvo karo atašė Lietuvoje
- iš Lietuvos išvyko 1939 m. spalio mėnesį protestuodamas prieš Lietuvos ir Sovietų Sąjungos sutarties pasirašymą
- Antrojo pasaulinio karo metais ėjo Vyriausiojo vado štabo II skyriaus vado, vėliau vado pavaduotojo pareigas, nuo 1942 m. – I šarvuočių divizijos vado pavaduotojas, nuo 1943 m. – Lenkijos atstovas sąjungininkų jungtiniame štabe prie Jungtinio štabų vadų komiteto Vašingtone
- pasibaigus karui liko Jungtinėse Valstijose, kur dalyvavo kombatančių aplinkos veikloje, bendradarbiavo su radijo stotimi „Laisvoji Europa“
- rezidavimą Lietuvoje aprašė knygoje „Wspomnienia Kowieńskie 1938-1939“
- mirė 1972 m. Andese, JAV

[Narodowe
Archiwum
Cyfrowe]

[Lenkijos
nacionalinis
skaitmeninis
archyvas]

ALOYZAS VALUŠIS

Attaché wojskowy Litwy w Polsce
Lietuvos karo atašė Lenkijoje

- urodzony w 1901 roku w Kukuciszkach niepodal Uciany
- pułkownik Sztabu Generalnego, skaut
- w marcu 1919 roku wstąpił na ochotnika do litewskiego wojska, uczestniczył w walkach o niepodległość Litwy
- w 1926 roku ukończył Akademię Wojskową Saint-Cyr we Francji
- w latach 1926-1927 osobisty adiutant prezydenta Antanasa Smetony
- w 1929 roku ukończył akademię jeździecką (kawalerii) w Saumur we Francji, w 1931 roku akademię wojskową w Brukseli
- w latach 1934-1938 dowodził Pułkiem Huzarów im. Hetmana Wielkiego Litewskiego Janusza Radziwiłła
- w latach 1938-1939 attaché wojskowy Litwy w Polsce
- po okupacji, w 1940 roku wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, próbował organizować litewskie jednostki wojskowe w armii amerykańskiej
- zmarł w 1998 roku na Florydzie (USA)
- gimė 1901 m. Kuktiškėse, netoli Utenos
- Generalinio štabo pulkininkas, skautas
- 1919 m. kovą savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo Nepriklausomybės kovose.
- 1926 m. baigė karo mokyklą Sen Siras mieste Prancūzijoje
- 1926–1927 m. Prezidento Antano Smetonos adjutantas
- 1929 m. baigė Somiūro kavalerijos karininkų mokyklą Prancūzijoje, 1931 m. baigė Briuselio karo akademiją
- 1934–1938 m. vadovavo Lietuvos didžiojo Etmono Jonušo Radvilos pulkui
- 1938–1939 m. Lietuvos karo atašė Lenkijoje
- 1940 m. po Lietuvos okupacijos pasitraukė į JAV, bandė organizuoti lietuvių dalinius JAV kariuomenėje
- mirė 1998 m. Floridoje, JAV

21.08.1937 r.
[Litewskie
Centralne
Archiwum
Państwowe]

1937 08 21.
[Lietuvos
centrinis
valstybės
archyvas]

Dominik Wilczewski

Urodzony w 1983 roku w Warszawie. Absolwent studiów magisterskich w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, doktorant na Wydziale Historyczno-Socjologicznym Uniwersytetu w Białymstoku, gdzie przygotowuje pracę poświęconą polityce historycznej i polityce pamięci w niepodległym państwie litewskim.

Pracował w administracji publicznej oraz uniwersyteckiej. Od 2010 roku pracuje jako dziennikarz i publicysta, zajmujący się tematyką krajów bałtyckich, polityki litewskiej oraz stosunków polsko-litewskich. W latach 2011-2016 był współautorem i współprowadzącym audycji „Program Bałtycki” w Radiu WNET. Od 2015 roku współtworzy, jako redaktor i autor, Przegląd Bałtycki – pierwszy polski portal internetowy poświęcony tematyce krajów basenu Morza Bałtyckiego.

Jest autorem licznych artykułów na tematy polityczne, historyczne i społeczne związane z krajami bałtyckimi, Litwą oraz stosunkami polsko-litewskimi. Publikował m.in. w „Nowej Europie Wschodniej”, „New Eastern Europe”, „Kulturze Liberalnej” i „Tygodniku Powszechnym”.

Gimė 1983 m. Varšuvoje. Varšuvos universiteto Politikos mokslų instituto magistras, absolventas, Bialostogės universiteto Istorijos ir sociologijos katedros doktorantas, rašo darbą apie istorinę ir atminties politiką nepriklausomoje Lietuvos valstybėje.

Dirbo viešojoje ir universiteto administracijoje. Nuo 2010 m. – žurnalistas ir publicistas, rašo Baltijos šalių, Lietuvos politikos bei Lietuvos ir Lenkijos santykių temomis. 2011–2016 m. buvo vienas iš radijo laidos „Baltijos programa“ („Program Bałtycki“) kūrėjų ir vedėjų radijo stotyje WNET. Nuo 2015 m. – vienas iš „Baltijos apžvalgos“ („Przegląd Bałtycki“) – pirmo lenkiško portalo, skirto Baltijos jūros baseino šalių tematikai – bendrakūrėjas, redaktorius ir autorius.

Daugybės straipsnių, skirtų Baltijos šalių, Lietuvos, Lietuvos ir Lenkijos santykių politinei situacijai, istorijai, socialinėms problemoms, autorius. Jo tekstai skelbiami tokiuose leidiniuose kaip „Nowa Europa Wschodnia“, „New Eastern Europe“, „Kultura Liberalna“, „Tygodnik Powszechny“.

Simonas Jazavita

Gimė 1990 m. Kaune. Baigė istorijos studijas Vytauto Didžiojo universitete. Gavo rektoriaus ir fakulteto padėką už puikius studijų rezultatus ir visuomeninę veiklą. Apdovanotas Vytauto Didžiojo universiteto vardo garbės stipendija už visuomeninį aktyvumą bei Vandos Daugirdaitės-Sruogienės stipendija. Nuo 2014 m. dirba Kauno miesto muziejuje.

Nuo 2015 m. studijuoja istorijos krypties doktorantūroje Vytauto Didžiojo universitete. 2016 m. išrinktas Kauno jaunimo ambasadoriumi, dalyvavo ekspedicijoje „Misija Sibiras“. 2016, 2017 ir 2018 m. paskirta Lietuvos mokslų tarybos stipendija už akademinį pasiekimą. 2016–2018 m. Lietuvos karo istorijos draugijos valdybos pirmininkas. 2017–2018 m. vienas iš istorijos populiarinimo projekto „LT1918“ iniciatorių.

Yra paskelbęs 6 straipsnius Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos recenzuojamuose mokslo žurnaluose lietuvių ir anglų kalbomis. Parengė 40 publicistinių straipsnių / komentarų spaudai istorijos mokslo populiarinimo tikslais, kurie pasirodė portaluose „Delfi.lt“, „Bernardinai.lt“, „Kauno diena“, „Kas vyksta Kaune“, „Kaunas pilnas kultūros“ ir kituose. Įvairių renginių metu skaitė daugiau kaip 100 mokslo populiarinimo paskaitų ir pranešimų įvairiomis Lietuvos istorijos temomis.

Urodził się w 1990 roku w Kownie. Skończył historię na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie. Laureat nagrody rektora oraz wydziału za wybitne rezultaty w nauce i działalność społeczną, z którą otrzymał także honorowe stypendium Uniwersytetu Witolda Wielkiego. Laureat stypendium im. Vandy Daugirdaitė-Sruogienė. Od 2014 roku pracuje w Muzeum Miasta Kowna.

Od 2015 roku kontynuuje edukację na studiach doktoranckich w zakresie historii na Uniwersytecie Witolda Wielkiego. W 2016 roku został wybrany na młodzieżowego ambasadora Kowna. Brał udział w ekspedycji „Misja Sybir“. W latach 2016-2018 otrzymywał stypendia Litewskiej Rady Nauki za osiągnięcia w nauce. W latach 2016-2016 przewodniczący Zarządu Litewskiego Stowarzyszenia Historii Wojskowości. W latach 2017-2018 był jednym z inicjatorów projektu popularyzującego historię pn. „LT1918“.

Jest autorem sześciu artykułów w języku litewskim i angielskim, które opublikowały recenzowane czasopisma naukowe w Litwie, Polsce i Ukrainie. Napisał czterdzieści artykułów popularnych/komentarzy dot. historii, które opublikowały portale delfi.lt, bernardinai.lt, Kauno diena, Kas vyksta Kaune, Kaunas pilnas kultūros i inne. Wygłosił ponad 100 wykładów na różne tematy związane z historią Litwy podczas różnych wydarzeń i konferencji.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAFIJA

Aleksandravičius E., Politinių veiksmų realijos ir marginalijos. Lenkų klausimas lietuvių išeivijoje, *Darbai ir dienos*, t. 30, Kaunas, 2002

Beck J., *Ostatni raport*, Warszawa, 1987

Buchowski K., Polacy i Litwini między marcem 1938 a wrześniem 1939 roku, czyli o tym, jak poznawano terra incognita, *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 2010, nr 2

Cenckiewicz S., *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna*, Warszawa, 2005

Drobnik J., Pobyti i działalności w Kownie 10 lipca 1938 do 8 października 1939, *Zeszyty Historyczne*, 1974, nr 28

Gaigalaitė A., Stasio Lozoraičio politinė veikla dėl Lietuvos nedomumo, taikos ir saugumo (1934 06 12–1938 12 05), *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999

Garlicki A., *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2012

Janauskas G., Jėga nėra teisė (1938 m. Lenkijos ultimatus ir Lietuvos visuomenė), *Darbai ir dienos*, t. 30, Kaunas, 2002

Jazavita S., Diplomatic activities of Kazys Škirpa, the first lithuanian envoy to Poland, March – December, 1938, *Europa Orientalis. Studia z dziejów europy wschodniej i państw bałtych*, 2015 (6)

Kasparavičius A., Don Kichotas prieš Prometėją (tarpukario lietuvių–lenkų iracionalioji diplomatija), *Darbai ir dienos*, t. 30, Kaunas, 2002

Kasparavičius A., Katastrofos nuojautos: Lietuvos karinė diplomatija Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, *Karo archyvas*, t. 27, 2012

Kasparavičius A., Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose (1920–1936 m.), *Lietuvos nepriklausomybei – 80*, Vilnius, 1999

Kastanauskaitė J., *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940)*, Vilnius, 2006

Katelbach T., Co poprzedziło polskie ultimatum do Litwy? *Kultura*, 1956, nr 4

Katelbach T., Moja misja kowieńska, *Zeszyty historyczne*, 1976, nr 36

Laurinavičius Č., Ką reiškia Lietuvai turėti Klaipėdą? *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXI*, Klaipėda, 2010

Lesčius V., Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m., *Karo archyvas*, t. 28, 2013

Łossowski P., *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa, 2010

Marianas Zyndram-Koscalkovskis, Rokiškio krašto muziejaus informacija, <https://www.muziejusrokiskyje.lt/apie-muziejus/ekspedicijos-tyrimai/marianas-zyndram-koscalkovskis>, [žiūrėta 2018 10 13]

Mitkiewicz L., *Wspomnienia kowieńskie 1938–1939*, Warszawa, 1990

Morley C., *Poland and the Coming of the Second World War. The Diplomatic Papers of A.J. Drexel Biddle Jr., United States Ambassador in Poland 1937–1939*, Ohio State University Press, 1976

Motuzas R., *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje*, Vilnius, 2011

My nie bracia, my sąsiedzi. Polska perspektywa stosunków polsko-litewskich. Wybór tekstów i dokumentów [oprac. A. Srebrakowski], Wrocław, 2013

Petraitytė-Briedienė A., *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*, Vilnius, 2012

Polskie Dokumenty Dyplomatyczne, T. 1932–1939, Warszawa, 2005–2017

Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, t. 1, Los Angeles, 1956

Sužiedėlis S., Vilniaus klausimas ir lietuvių–lenkų konfliktas ketvirto dešimtmečio krizės ir Antrojo pasaulinio karo kontekste, *Lietuva ir Lenkija XX a. geopolitinėje vaizduotėje*, Kaunas, 2012

Šliogeris V., Tajne rokowania polsko-litewskie, *Zeszyty Historyczne*, 1975, nr 31

Truska L., Ilgas kelias į Vilnių, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 4

Truska L., *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius, 1996

Turauskas E., *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*, Vilnius, 1990

Vaičėnionis J., Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas, *Karo archyvas*, t. 21, 2006

Woytak R. A., Wywiad z litewskim Wodzem Naczelnym generałem Stasysem Raštikisem, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr 35

Zabiełło S., Polskie ultimatum Litwie w 1938 roku, *Perspektywy*, 20 marca 1970, nr 12

Žalys V., Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąvoka įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923–1938 metais, *Lietuvos Nepriklausomybei – 80*, Vilnius, 1999

Žulys A., *Polska w polityce zagranicznej Litwy w latach 1938–1939. Studium z historii dyplomacji*, Gdańsk, 2015

Žulys A. A., Dar kartą 1938 m. kovo mėn. Lenkijos ultimatumo Lietuvai klausimu, *Lietuva ir Lenkija XX a. geopolitinėje vaizduotėje*, Kaunas, 2012

DODATKOVĖ ŽRŪDLĀ I LITERATŪRA / PAPILDOMI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondai: fondas 383 (Lietuvos užsienio reikalų ministerija), fondas 648 (Lietuvos pasiuntinybė Londone), fondas 668 (Stasio Lozoraičio), fondas 671 (Lietuvos pasiuntinybė Berlyne), fondas R-952 (Tomo Remeikio), fondas MK-9 (Edvardo Turausko); Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus fondai: fondas 15 (Juozo Urbšio), fondas 29 (Zenono Ivinskio); „Karys“, „Kardas“, „Lietuvos aidas“, „Mūsų Vilnius“, „Trimitas“.

Na potrzeby publikacji, zamiast użycia konwencjonalnych farb drukarskich, stworzyliśmy oryginalną paletę barw w rzadko spotykanej technice trójtonej, łącząc kolory:

- Pantone Warm Red U
- Pantone 3395 U
- Pantone 2965 U

Na okładce dodatkowo użyliśmy farby metalicznej
Pantone 877 U

Czcionki w wydaniu:

Brygada 1918 czcionka z okresu II Rzeczypospolitej,
zrekonstruowana przez zespół projektantów w składzie:
Mateusz Machalski, Borys Kosmynka,
Przemysław Hoffer [capitalics.wtf]
Montserrat © Julieta Ulanovsky [zkysky.com.ar]
Lora © Olga Karpushina, 2011 [cyreal.org]

Papier:

Munken Lynx Rough 300 g/m²
Munken Lynx 120 g/m²

Knygos grafiniai vaizdai paruošti retai naudojama spaudos technika, kuomet trys pasirinktų spalvų tonai persidengia, sudarydami neįprastą, bet darnų spektrą.

- Pantone Warm Red U
- Pantone 3395 U
- Pantone 2965 U

Viršelio spaudoje papildomai panaudoti metalizuoti dažai
Pantone 877 U

Šriftai knygoje:

Brygada 1918 Antrosios Lenkijos Respublikos laikų šriftas rekonstruotas
Varšuvos šriftų kūrėjų komandos: Mateusz Machalski,
Borys Kosmynka, Przemysław Hoffer [capitalics.wtf]
Montserrat © Julieta Ulanovsky [zkysky.com.ar]
Lora © Olga Karpushina, 2011 [cyreal.org]

Popierius:

Munken Lynx Rough 300 g/m²
Munken Lynx 120 g/m²

Projekt graficzny / Dizainas:

© Gulnara Galiachmetova, UAB ARTPRINT

Edycja zdjęć i przygotowanie do druku trójtonej /

Vaizdų redagavimas ir paruošimas tritone spaudai:

Daniel Samulevič, UAB ARTPRINT

